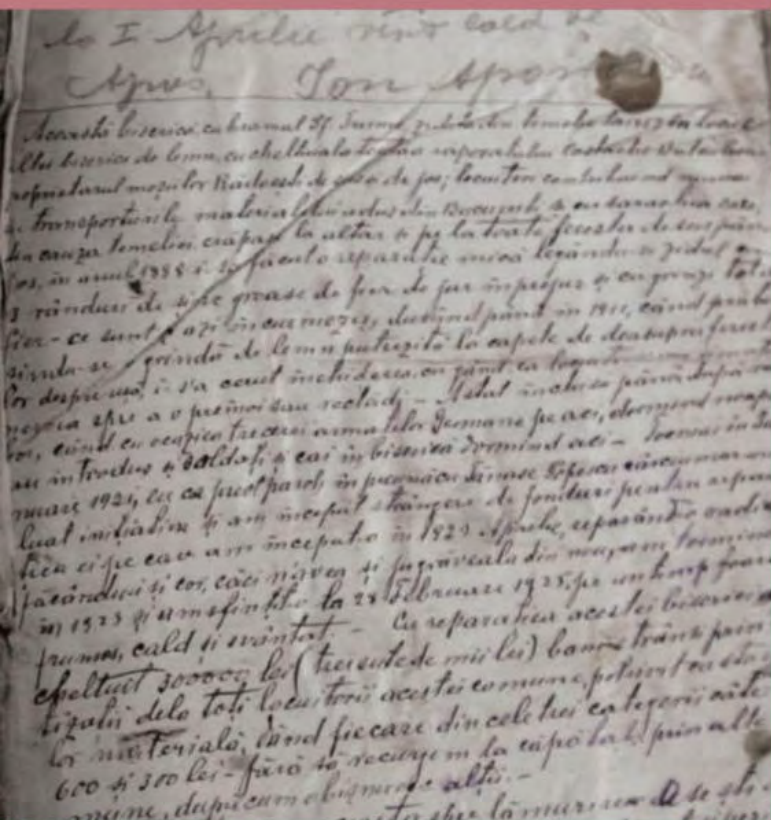


REVISTA ROMÂNĂ DE CONSERVARE ȘI RESTAURARE A CĂRȚII

ANUL V NUMĂRUL 5 - 2012



BIBLIOTECA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI

SUMAR

ABSTRACTE	2
EDITORIAL	
Biblioteca Națională – o incursiune către stările secrete ale României <i>Iftimie Nefântu</i>	18
CONSERVARE	
Managementul situațiilor de urgență în biblioteca modernă <i>Dr. Aurelian-Cătălin Popescu</i>	26
Contaminarea biologică a unor materiale în faza primară de prelucrare <i>Flavian Nica</i>	30
De la conservarea curativă la sistemul de etalare a exponatelor. Prezentarea expoziției omagiale „Obiecte, cărți și manuscrise personale ale episcopului Batthyány Ignác”, Biblioteca Batthyaneum, iunie 2011 <i>Doina Biro</i>	33
Conservarea, evidența și valorificarea bunurilor de patrimoniu din <i>Sanctuarul cărții</i> de la Muzeul Național al Literaturii Române <i>Marilena Cojocaru</i>	42
RESTAURARE	
Atunci când „mai binele” este dușmanul „binelui” <i>Claudia Condruz</i>	49
Restaurarea cărții de patrimoniu – două metode curative <i>Gabriela Corbeanu</i>	52
Ce păstrăm și ce nu păstrăm din restaurările empirice <i>Leonard Fulău, Consuela Cioboteanu</i>	56
Restaurarea unor schițe de arhitectură executate în creion pe hârtie de cale <i>Nicoleta Oprică</i>	59
Restaurarea unui Ceaslov <i>Cristina Selim</i>	62
Aspecte privind restaurarea Minciului lunii iulie tipărit la Râmnic în anul 1780 <i>Elena Florență Mitrache</i>	67
Restaurarea unei legături în piele de secol XVIII aparținând Colecțiilor Speciale ale Bibliotecii Naționale a României <i>Gabriela Rotaru</i>	71
INVESTIGAȚIE	
Cinetica proceselor de degradare a suporturilor papetare sub influența cernelurilor metalo-galice <i>Dr. Marta Ursescu, prof. ing. dr. Sorin Ciovică</i>	74
DOCUMENTARE ȘI METODOLOGIE	
Cărți vechi de cult din Biblioteca istorică a Arhivei Centrale a Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România <i>Pr. Bândi András, Oana Alexandra Coman-Sipeanu</i>	80
PROIECTE. ATITUDINI. OPINII	
Actualități privind Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor al Bibliotecii Naționale a României <i>Mariana-Lucia Nefântu</i>	95
Proiectul de înregistrare a cărților de cântări bisericești din Transilvania <i>Dr. Elisabeth Fillmann</i>	101
Men and Books ... for a risk-free use of the European written cultural heritage. Culture Programme 2007-2013. 1st May 2012 – 30th April 2014 <i>Dr. Patricia Engel</i>	110
Carnet de restaurator. Despre control și autocontrol <i>Cristian Paul Bedivan</i>	112
EVENIMENT	
Salonul Național de Restaurare. Gala Restaurării Românești. Craiova 27-29 septembrie 2012 <i>Mariana-Lucia Nefântu</i>	114
INTERVIU	
Interviu cu doamna Cezarina Bărăian <i>Mariana-Lucia Nefântu</i>	119

Director de publicație:

Mariana-Lucia Nefântu

Colegiul editorial:

conf. univ. dr. Elena Tîrziman

acad. Monok István

prof. univ. dr. Florea Oprea

dr. Rodica Antonescu

dr. Vasile Deac

dr. Lucreția Miu

Mariana-Lucia Nefântu

Flavian Nica

dr. Aurelian-Cătălin Popescu

dr. Wolfram G. Theilemann

Redactor responsabil de număr: Anca Moraru

Rezumate:

Denise Rotaru, Daniela Brîncoveanu, Ioana Mitea

Anca Moraru

Tehnoredactare computerizată și DTP:

Anca Moraru

Macheta: Florin Nistor

Coperta: Adrian Cadar

Biblioteca Națională a României

Bdul Unirii, nr. 22, sector 3,

cod 030833, București

tel. +40 213177805; fax +40 213123381

tel. +40 213142430-34, int. 1158, 1089

mariana.nesfantu@bibnat.ro; anca.moraru@bibnat.ro

www.bibnat.ro

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor aparține autorilor.

EBSCO
PUBLISHING
Provider of EBSCOhost



ProQuest[®]
Start here.

Revista Română de Conservare și Restaurare a Cărții este indexată pe platformele online Ebsco și ProQuest.

Compartimentul Redacțional al publicațiilor BNR cere scuze tuturor colaboratorilor și abonaților Revistei Române de Conservare și Restaurare a Cărții pentru întârzierea nepermis de mare a numărului 5 pe 2012.

TIPOGRAFIA BNR
ISSN 2067-2624

TABLE OF CONTENTS

SOMMAIRE

ABSTRACTS	7
EDITORIAL	
The National Library – a Foray into Romania’s Secret Conditions <i>Iftimie Nesfântu</i>	18
PRESERVATION	
Emergency Management in Modern Library <i>Dr. Aurelian-Cătălin Popescu</i>	26
Biological contamination of some materials in the initial stage of processing <i>Flavian Nica</i>	30
From Curative Conservation to Exhibit Display System: Presentation of the “Objects, Books, and Personal Manuscripts of Bishop Batthyány Ignác” Anniversary Exhibition, Batthyaneum Library, June 2011 <i>Doina Biro</i>	33
Preservation, Recordkeeping, and Accessibility of Heritage Goods of <i>the Book Sanctuary</i> at the National Museum of Romanian Literature <i>Marilena Cojocar</i>	42
RESEARCH	
When “Better” is the Enemy of “Good” <i>Claudia Condruz</i>	49
Restoring Patrimonial Books – Two Curative Methods <i>Gabriela Corbeanu</i>	52
Empirical Restorations – What to Keep and What to Discard <i>Leonard Fulău, Consuela Cioboteanu</i>	56
Restoration of Architectural Drawings in Pencil on Tracing Paper <i>Nicoleta Oprică</i>	59
Restoration of an <i>Orthodox Book of Hours</i> <i>Cristina Selim</i>	62
Aspects related to the Restoration of <i>the Menaion for July</i> Printed in Râmnic in 1780 <i>Elena Florența Mitrache</i>	67
Restoration of an Eighteenth-Century Leather Binding Belonging to the Special Collections of the National Library of Romania <i>Gabriela Rotaru</i>	71
RESEARCH	
Kinetics of Degradation Processes of Paper as a Storage Media under the Influence of Iron Gall Inks <i>Dr. Marta Ursescu, Sorin Ciovică</i>	74
DOCUMENTATION AND METHODOLOGY	
Old Religious Service Books from the Historical Library of the Central Archives of the Evangelical Church of Augustan Confession in Romania <i>Bândi András, Oana Alexandra Coman-Sipeanu</i>	80
PROJECTS. ATTITUDES. POINTS OF VIEW	
News regarding the National Centre for Document Pathology and Restoration at the National Library of Romania <i>Mariana-Lucia Nesfântu</i>	95
The Registration Project of the Church Hymns Books in Transylvania <i>Dr. Elisabeth Fillmann</i>	101
Men and Books ... for a Risk-free Use of the European Written Cultural Heritage. Culture Programme 2007-2013 <i>Dr. Patricia Engel</i>	110
A Restorer’s Diary. On Control and Self Control <i>Cristian Paul Bedivan</i>	112
EVENTS	
The National Restoration Fair. The Romanian Restoration Gala Craiova, September 27th to 29th, 2012 <i>Mariana-Lucia Nesfântu</i>	114
INTERVIEW	
Interview with Mrs. Cezarina Băraian <i>Mariana-Lucia Nesfântu</i>	119

RÉSUMÉS	12
ÉDITORIAL	
La Bibliothèque Nationale – une incursion vers les états secrets de la Roumanie <i>Iftimie Nesfântu</i>	18
CONSERVATION	
La gestion des situations d’urgence dans une bibliothèque moderne <i>Dr. Aurelian-Cătălin Popescu</i>	26
La contamination biologique des matériaux dans la phase initiale de traitement <i>Flavian Nica</i>	30
À partir de la conservation curative au système d’étalage des objets exposés. La présentation de l’exposition commémorative «Objets, livres et manuscrits personnels de l’évêque Batthyány Ignác», La Bibliothèque Batthyaneum, juin 2011 <i>Doina Biro</i>	33
La conservation, l’enregistrement et la mise en valeur des biens patrimoniaux appartenant au <i>Sanctuaire du Livre</i> du Musée National de la Littérature Roumaine <i>Marilena Cojocar</i>	42
RESTAURATION	
Lorsque «mieux» est l’ennemi du «bien» <i>Claudia Condruz</i>	49
La restauration du livre de patrimoine – deux méthodes curatives <i>Gabriela Corbeanu</i>	52
Ce qu’on garde et ce qu’on ne garde pas les restaurations empiriques <i>Leonard Fulău, Consuela Cioboteanu</i>	56
La restauration de quelques esquisses d’architecture exécutées en crayon sur papier de calque <i>Nicoleta Oprică</i>	59
La restauration d’un <i>Ceaslov</i> <i>Cristina Selim</i>	62
Aspects concernant la restauration du <i>Ménologe du mois de juillet</i> imprimé à Râmnic en 1780 <i>Elena Florența Mitrache</i>	67
La restauration d’une reliure en cuir de XVIIIème siècle appartenant aux Fonds Spéciaux de la Bibliothèque Nationale de Roumanie <i>Gabriela Rotaru</i>	71
ENQUÊTE	
La cinétique des processus de dégradation des supports papetiers sous l’influence des encres métallo-galliques <i>Dr. Marta Ursescu, Sorin Ciovică</i>	74
DOCUMENTATION ET METHODOLOGIE	
Des livres religieux anciens de la Bibliothèque historique de l’Archive Centrale de l’Église Evangélique de Confession Augustinienne de Roumanie <i>Bândi András, Oana Alexandra Coman-Sipeanu</i>	80
PROJETS. ATTITUDES. POINTS DE VIEU	
Nouveautés du Centre National de Pathologie et de Restauration des Documents de la Bibliothèque Nationale de Roumanie <i>Mariana-Lucia Nesfântu</i>	95
Le projet Base de données du livre de chants chrétiens de Transylvanie <i>Dr. Elisabeth Fillmann</i>	101
Des Gens et des livres ... pour une utilisation sans risques du patrimoine culturel écrit de l’Europe. Programme Culture 2007-2013 <i>Dr. Patricia Engel</i>	110
Carnet de restaurateur. Sur le contrôle et l’autocontrôle <i>Cristian Paul Bedivan</i>	112
EVENTS	
Le Salon National de Restauration. La Gala de la Restauration Roumaine. Craiova 27-29 septembre 2012 <i>Mariana-Lucia Nesfântu</i>	114
INTERVIEW	
Entretien avec Madame Cezarina Băraian <i>Mariana-Lucia Nesfântu</i>	119

Abstracte

Iftimie Nesfântu. Biblioteca Națională – o incursiune către stările secrete ale României

Instituție vitală pentru patrimoniu, Biblioteca Națională a României reprezintă, pe drept cuvânt, Sistemul Nervos Central al României, aflat în slujba educației și a cercetării științifice, a dezvoltării sociale, culturale și economice a țării. Inaugurarea noului său sediu a deschis căi de acces către înțelegerea unor rădăcini și rosturi ce ne definesc. Clădirea, spațiile și circuitele funcționale asigură cadrul la care se adaugă construcția instituțională, dar și constituirea, conservarea și dezvoltarea tezaurului de cărți, periodice, manuscrise, partituri, documente audio-video, fotografii, hărți, stampe și, nu în ultimul rând, un anumit sentiment național, cultivat și păstrat în fiecare dintre noi. Întreaga compoziție arhitectonică a noii clădiri este structurată în jurul unui *atrium* care deschide calea către numeroase săli de lectură, de informare și de conferințe, către spații expoziționale și de socializare. Reproiectat în 2008, noul sediu al BNR a fost dat în folosință la sfârșitul lui 2011, inaugurarea oficială având loc între 23-27 aprilie 2012. Biblioteca Națională a României dorește să fie în continuare o instituție culturală reprezentativă și, alături de alte instituții, să contribuie în mod determinant la definirea identității spirituale și culturale a poporului român.

Cuvinte cheie: Biblioteca Națională a României – sediu, Biblioteca Națională a României – inaugurare, Biblioteca Națională a României – prezentare

Dr. Aurelian-Cătălin Popescu. Managementul situațiilor de urgență în biblioteca modernă

Patrimoniul documentar constituie o parte esențială a memoriei colective a popoarelor lumii. Documente de importanță deosebită pot fi distruse în catastrofe naturale sau umane, fiind expuse uzurii, neglijenței și scurgerii necruțătoare a timpului. De aceea este foarte importantă întocmirea de planuri de acțiune în caz de urgență la nivelul fiecărei biblioteci și cunoașterea lor de către întreg personalul implicat. Istoria omenirii a demonstrat că focul și apa sunt, în general, principalele cauze ale dezastrelor. Nu sunt neglijabile nici alte tipuri de catastrofe și în orice situație de criză, pagubele sunt amplificate, dacă nu există un plan de acțiune și nicio structură capabilă să îl aplice. Planurile de acțiune în caz de urgență sunt o componentă esențială a unei politici de conservare eficiente și trebuie să fie definite de comprehensibilitate, simplitate și flexibilitate. Un alt element al planului este organigrama bibliotecii, cu responsabilitățile fiecăruia în înlăturarea dezastrului, precum și în aducerea la starea inițială a fondurilor și colecțiilor. Este important ca acest plan să fie revizuit și actualizat periodic și să se realizeze ateliere de simulare a sinistrului, care să permită familiarizarea cu procedurile de intervenție, salvare și evacuare a documentelor.

Cuvinte cheie: biblioteci – managementul situațiilor de urgență, biblioteci – evaluarea riscurilor, biblioteci – măsuri preventive

Flavian Nica. Contaminarea biologică a unor materiale în faza primară de prelucrare

Caracteristicile structurale și de conținut ale pielii de dinainte de a fi prelucrată sunt determinate de mai mulți factori în funcție de care țesutul colagenic are caracteristici diferite. În lipsa măsurilor de conservare, cu cât microflora de contaminare este mai bogată și temperatura mediului mai ridicată, cu atât procesul de deteriorare este mai rapid. Timp de un mileniu și jumătate, pergamentul a deținut supremația în rândul materialelor suport pentru scriere, de abia în Europa secolului al XIII-lea, cedând, treptat, locul hârtiei fabricate manual și apoi mecanic. Timpii de fermentare erau diferiți de la un producător de hârtie la altul, și deci procesele de hidroliză parțială produse de enzimele microbiene erau diferite. Un material infestat cu microorganisme care au rămas în masa sa, printre fibrele celulozice, de-a lungul secolelor, se va degrada mai repede, în condiții microclimatice și de păstrare propice, prin reactivarea periodică a microorganismelor. Multe materiale de natură proteică sau polizaharidică s-au deteriorat ori degradat ireversibil, înainte de a fi descoperite sau înainte ca oamenii să conștientizeze valoarea lor universală și să creeze tehnici și metode de salvare a lor.

Cuvinte cheie: pergament – factori de degradare, pergament – moduri de realizare, hârtie – moduri de realizare

Doina Biro. De la conservarea curativă la sistemul de etalare a exponatelor. Prezentarea expoziției omagiale „Obiecte, cărți și manuscrise personale ale episcopului Batthyány Ignác”, Biblioteca Batthyaneum, iunie 2011

Anul 2011, când se aniversau 170 de ani de la nașterea fondatorului Bibliotecii Batthyaneum, impunea derularea unor evenimente culturale și științifice de amploare, iar în cadrul acestora, organizarea unei expoziții devenea chiar o necesitate. S-a pornit de la o proiectare prealabilă, pentru a evita mijloacele de expunere necorespunzătoare, iar selecția a fost determinată în primul rând de evenimentul sărbătorit. Un alt criteriu l-a reprezentat necesitatea aplicării

normelor de conservare, atât în selectarea spațiului de expunere, cât și în stabilirea numărului de vitrine, a formelor și a dimensiunilor corespunzătoare. Din considerente estetice, pe lângă cărți și manuscrise, au fost expuse și obiecte muzeale, majoritatea din metale nobile ori în amestec cu aur sau argint. Categoria textilelor a fost reprezentată de un pluvial, amplă mantie cu glugă și cu blazonul familiei Batthyány și însemnele funcției ecleziastice de arhiepiscop. Între lucrările realizate în tehnici mixte, s-au numărat două relicvarii, două sigilii, o călimară decorată cu argint, coral și sifid și o ramă din lemn, incrustată cu coral și pietre semiprețioase. O categorie aparte au fost tablourile, pentru care s-au aplicat tratamente de conservare preventivă și câteva intervenții curative.

Cuvinte cheie: Biblioteca Batthyaneum – aniversare, Biblioteca Batthyaneum – expoziție, expoziție – organizare, exponate – conservare curativă

Marilena Cojocaru. Conservarea, evidența și valorificarea bunurilor de patrimoniu din Sanctuarul cărții de la Muzeul Național al Literaturii Române

Muzeul Național al Literaturii Române deține peste 60.000 de volume de patrimoniu, din care peste 22.000 de titluri reprezintă cartea rară. Depozitul de carte rară, *Sanctuarul cărții*, este organizat pe categorii și dimensiuni, dulapurile și polițele sunt codificate și pe fiecare poliță sunt trecute numerele de inventar ale documentelor. *Sanctuarul cărții* are o funcție triplă: depozitare, conservare și expunere. Sunt depozitate lucrări tipărite până la 1900 (în *Sanctuarul I*) și publicații rare de după 1901 (în *Sanctuarul II*). Pe lângă acestea sunt depozitate și expuse volume importante din bibliotecile unor scriitori, donate sau vândute muzeului de familiile acestora sau de scriitorii înșiși. În *Sanctuarul cărții* conservarea pasivă se îmbină cu cea activă, ambele foarte importante pentru că întârzie procesul de îmbătrânire a materialelor. Se are permanent în vedere adoptarea de măsuri de optimizare a ambientului, precum și aplicarea de tratamente pieselor de patrimoniu. Se acordă un loc deosebit investigației structurale și materiale în vederea restaurării și a conservării și o atenție sporită, normelor de conservare a patrimoniului: sisteme de prindere, modalități de depozitare, suporturi etc.

Cuvinte cheie: muzee – colecții, colecții – carte rară, colecții – organizare, colecții – conservare, colecții – etalare

Claudia Condruz. Atunci când „mai binele” este dușmanul „binelui”

Colecția de manuscrise a Bibliotecii Naționale a României numără aproape 40.000 de unități biblioteconomice. Foarte numeroase sunt textele religioase vechi, dar există și manuscrise relativ recente precum *Canonul cel Mare* copiat de Picu Pătruț, scris intrat într-un proces de restaurare în laboratorul bibliotecii. Coperta manuscrisului prezenta multiple deteriorări de natură fizico-chimică, scoarțele erau deformate și desprinse de corpul cărții, cusătura era degradată și ața de coasere era ruptă, capetele nervurilor și scoarțele erau de asemenea rupte. Documentul suferise și o intervenție neprofesionistă de consolidare și refixare a corpului cărții în copertă, când, odată cu străpungerea pielii cotorului exterior pentru o așa-zisă „recoasere”, a fost lipită și prima filă pe interiorul scoarței. După dezlipirea filei de titlu s-a trecut la restaurarea ei, precum și la consolidarea mijlocului celorlalte fascicule. Restaurarea a mai inclus: coaserea volumului, înclieirea și rotunjirea cotorului interior, consolidarea și completarea zonelor lacunare ale scoarțelor, completarea cu bucăți de piele a învelitorii și a extremităților cotorului exterior, refixarea corpului cărții în copertă și confecționarea unor forzațuri noi și a unei case de protecție a manuscrisului.

Cuvinte cheie: colecții – manuscrise, colecții – restaurare, restaurare – studiu de caz

Gabriela Corbeanu. Restaurarea cărții de patrimoniu – două metode curative

De-a lungul vremii, restaurarea de carte a ajuns la rafinate care o plasează în sfera artistică. Legătura de carte de patrimoniu presupune un sistem de prindere și susținere a blocului de carte între două coperti, conform procesului de legare și a materialelor caracteristice perioadei în care a apărut cartea. Din punct de vedere tehnologic, legătura de carte evidențiază următorii pași mai importanți: realizarea blocului de carte prin coaserea fasciculelor; înclieirea și rotunjirea cotorului pentru obținerea unei legături solide a filelor cărții și a unui aspect estetic prin rotunjire; coaserea capitalbandurilor; confecționarea și fixarea forzațurilor de corpul cărții; confecționarea copertei; asamblarea scoarțelor și a învelitorii de corpul cărții. Pentru a exemplifica, am ales două cazuri: o restaurare a sistemului de prindere a scoarței de corpul cărții și o restaurare a întregii coperte, prin înlocuirea scoarțelor și a învelitorii de pânză. Primul caz îl reprezintă *Fontâna Blanduziei* de Vasile Alecsandri, ediție princeps apărută în 1884. Al doilea – două volume ale lucrării *Dictionnaire biographique des auteurs de tous les temps et de tous les pays*, publicate la Paris în 1958.

Cuvinte cheie: restaurare – carte veche, restaurare – legătură de carte, restaurare – metode, legătură de carte – tehnologie

Leonard Fulău, Consuela Cioboteanu. Ce păstrăm și ce nu păstrăm din restaurările empirice

Restauratorii îmbină interpretarea corectă a datelor din buletinele de analiză ale documentelor cu talentul, discernământul și meșteșugul. De-a lungul anilor, autorii articolului au întâlnit multe documente care au avut parte de restaurări empirice. Unul dintre ele a fost *Sfânta și Dumnezeasca Evanghelie*, tipărită la Snagov, în anul 1697. Un altul a fost *Streășnic*, apărut la Lvov în 1642. Articolul mai prezintă un *Penticostarion*, apărut în 1743 la Râmnic. Pentru cărțile ale căror cotoare au fost restaurate empiric s-a hotărât îndepărtarea benzilor de hârtie manuală. Când au existat completări de text care nu obturau scrisul, ele au fost păstrate. S-au îndepărtat restaurările empirice, din zona tranșelor și a colțurilor, atunci când ele nu conțineau informații, completând cu hârtie japoneză, folosită și pentru părțile lipsă din carte. Când au existat restaurări empirice ale fisurilor, care acopereau o mare parte din text, ele au fost îndepărtate pentru a revela partea de text acoperită. Iată doar câteva situații în care restauratorul trebuie să hotărască ce păstrează și ce înlătură din restaurările empirice, îmbinând metodele vechi cu restaurarea modernă.

Cuvinte cheie: restaurare – carte veche, restaurare – metode, restaurare – studiu de caz

Nicoleta Oprică. Restaurarea unor schițe de arhitectură executate în creion pe hârtie de calc

Restaurarea documentelor de patrimoniu implică un ansamblu de proceduri care au drept scop stoparea deteriorărilor și păstrarea a cât mai mult posibil din obiectul original. Orice obiect intrat în laborator trebuie să parcurgă următoarele etape: executarea fotografiilor-document înainte de restaurare, studierea obiectului, a deteriorărilor existente și a buletinului de analize și întocmirea dosarului de restaurare și prezentarea sa în comisia de restaurare. O ocazie ideală pentru restaurarea unor documente este organizarea unei expoziții. Așa a fost și în cazul unor planuri executate în 1922 de arhitectul Paul Smărăndescu. Documentele aveau lipsuri din suportul papetar și erau rupte de-a lungul zonei de pliere. Pentru restaurare, a fost aleasă hârtia japoneză care este compatibilă cu hârtia de calc: are în structura ei fibre vegetale lungi și rezistente, cu o încregătură uniformă, în timp ce hârtia de calc conține fibre scurte de lemn, împâslite compact, fiind astfel transparentă, fără porozitate și având un aspect lucios. Ca adeziv s-a folosit hidroxipropilceluloză în concentrație 7% (soluție alcoolică). În urma aplicării, adezivul s-a uscat rapid, iar suprafața a rămas netedă și uniformă.

Cuvinte cheie: restaurare – documente de format mare, restaurare – etape de lucru, restaurare – studiu de caz

Cristina Selim. Restaurarea unui Ceaslov

O lucrare aparținând Bibliotecii Naționale a României, recent restaurată, este *Orologhion adecă Ceaslov*, tipărită la Brașov, în 1835, în limba română, cu caractere chirilice. Cartea include însemnări în cerneală neagră și creion și ex libris-ul proprietarului. Volumul este ornamentat cu frontispicii, chenare, letrine și gravuri și prezintă o serie de degradări fizico-mecanice, fizico-chimice și biologice. Operațiunile de restaurare au inclus curățarea uscată a volumului, numerotarea filelor, desfacerea volumului și alcătuirea oglinzii filelor, aplicarea de tratamente umede, uscarea filelor, completarea la dublu a lipsurilor cu hârtie și vâl japonez, tăierea filelor la format, gruparea lor pe fascicule și presarea în blocul cărții. După restaurarea blocului cărții, a urmat coaserea fasciculelor pe gherghef, lipirea capitalbandului la extremități, căptușirea cotorului cu pânză de bumbac și hârtie, consolidarea fisurilor cu vâl japonez și atașarea forțașurilor restaurate la corpul cărții. A urmat restaurarea învelitorilor, atașarea scoarțelor la corpul cărții, reconstituirea cotorului exterior și a închizătorilor metalice, atașarea părților fixe ale forțașurilor pe interiorul scoarțelor de lemn și tratarea învelitorilor cu o cremă pe bază de lanolină.

Cuvinte cheie: restaurare – carte veche, restaurare – metode, restaurare – studiu de caz

Elena Florența Mitrache. Aspecte privind restaurarea Mineiului lunii iulie tipărit la Râmnic în anul 1780

Mineiele sunt culegeri de texte organizate pe luni, pentru întregul an calendaristic, și cuprind biografiile ale sfinților care erau citite în timpul prediciei. Mineiul lunii iulie este o tipăritură de secol XVIII, cu caractere chirilice și cu pagini manuscrise și tipărite cu cerneală neagră și roșie. În urma analizelor s-au constatat numeroase deteriorări fizico-mecanice, chimice și biologice: ondularea suprafeței paginilor, cu plieri ale colțurilor; apariția de depozite de praf, ceară și grăsime, de perforații și galerii produse de insecte xilofage din familia *Anobiidae*, de zone de mucegai, cu pierderea de material suport. De aceea a fost refăcută legătura corpului cărții, cotorul interior a fost căptușit cu pânză, de care a fost cusut capitalbandul și au fost confecționate alte forțașuri, asemănătoare celor vechi. Restaurarea învelitorii originale s-a făcut în zonele marginale ale muchiilor de unde lipsea materialul suport și în zona cotorului exterior. În final, a fost confecționată o cutie de carton pentru a proteja documentul în timpul depozitării. Informațiile din dosarul de restaurare sunt arhivate și într-o bază de date a Bibliotecii Centrale Universitare.

Cuvinte cheie: restaurare – carte veche, restaurare – metode, restaurare – studiu de caz

Gabriela Rotaru. Restaurarea unei legături în piele de secol XVIII aparținând Colecțiilor Speciale ale Bibliotecii Naționale a României

Din colecția de carte străină a Bibliotecii Naționale ale României face parte și *La Grande Dictionnaire Historique*, un volum de secol XVIII. În momentul înscrierii sale pe lista comisiei de restaurare, avea coperta anterioară, desprinsă de corpul cărții, iar învelitoarea prezenta lipsuri de material pe zona tranșelor și a colțurilor. Cotorul exterior lipsea în totalitate. Scoarța anterioară prezenta lipsuri de material în zona colțurilor și a muchiei frontale. Cotorul interior era frânt, capitalband-urile lipseau aproape în totalitate, cusătura volumului se afla într-o stare precară de conservare, iar forzașurile erau rupte. Tranșa volumului era deformată, fapt care a condus la deteriorarea filelor. După fotografiere, îndepărtarea depozitelor de praf și protejarea ștampilelor și a numărului de inventar, a fost desfăcută și spălată prima jumătate a corpului cărții, a fost reparată legătura, recusute filele și reconstituit cotorul interior. A fost refăcut falțul pe zona articulației anterioare și a fost confecționat un tub din hârtie japoneză, pentru a proteja cotorul exterior original. A urmat consolidarea și completarea scoarțelor de carton, a învelitorilor și a cotorului exterior și restaurarea forzașurilor.

Cuvinte cheie: restaurare – carte veche, restaurare – metode, restaurare – studiu de caz

Dr. Marta Ursescu, prof. ing. dr. Sorin Ciovică. Cinetica proceselor de degradare a suporturilor papetare sub influența cernelurilor metalo-galice

Cernelurile metalo-galice sunt calificate, în literatura de profil, drept cerneluri „corozive”. Pentru evaluarea degradării hârtiei este utilizată frecvent îmbătrânirea accelerată a unor probe model tratate cu soluții de cerneluri metalo-galice. Îmbătrânirea accelerată permite evaluarea, într-un timp relativ scurt, a stabilității fizice și chimice a materialelor studiate. În domeniul pH-ului acid, hidroliza celulozei este procesul dominant, pH-ul, temperatura și umiditatea fiind principalele variabile care afectează viteza de degradare. Particularitățile structurii supra-moleculare a celulozei din hârtie, anterioare îmbătrânirii termice, precum și transformările chimice produse de cerneluri influențează de asemenea viteza de degradare. Modificarea constantei vitezei de reacție este justificată prin compoziția neomogenă a hârtiei și prin diferența de reactivitate dintre domeniile amorfe și cele cristaline ale celulozei. Cernelurile metalo-galice generează în suportul papetar procese chimice hidrolitice și oxidative de degradare, dictate de tipul și de compoziția lor, de durata îmbătrânirii accelerate, de valorile de pH și de alți factori, precum umiditatea relativă. În condițiile prezenței cernelurilor metalo-galice, pe durata îmbătrânirii termice a hârtiei, degradarea hidrolitică reprezintă mecanismul predominant de degradare.

Cuvinte cheie: cerneluri – investigații, cerneluri – fabricare, hârtie – investigații, hârtie – degradare

Pr. Bándi András, Oana Alexandra Coman-Sipeanu. Cărți vechi de cult din Biblioteca istorică a Arhivei Centrale a Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România

Arhiva Centrală a Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România a luat ființă în 2001 pentru a asigura prezervarea și conservarea patrimoniului documentar al Bisericii. Colecția de carte veche dispune de aproximativ 4.000 de volume dintre anii 1520-1850, cuprinzând cam tot ce se citea în materie de teologie protestantă în vestul Europei. În cadrul serviciului divin luteran, se folosesc trei tipuri de cărți bisericești: Cartea de Cântări, Cartea de Cult și Sfânta Scriptură sau Biblia. Cea mai veche Carte de Cântări din colecție datează din 1681. Cartea de Cult a Bisericii Evanghelice se numește, în limba germană, *Agende* și a apărut în timpul Reformei din secolul al XVI-lea. Cea mai veche Carte de Cult pe care o deținem a apărut în 1554, iar cea mai veche Biblie, în 1543 și a fost editată de către Hans Lufft din Wittenberg. Cel mai frecvent tip de deteriorare este cel cauzat de vârsta exemplarelor și de procesele fotochimice survenite în timp. Pierderile de material sunt, în mod frecvent, rezultatul folosirii intensive și al manipulării improprie. O altă deteriorare întâlnită la un lot destul de restrâns de volume este deformarea corpului cărții. Pe lângă factorii de degradare deja menționați, amintim și factorul biologic.

Cuvinte cheie: arhive – patrimoniu, arhive – carte veche, arhive – conservare preventivă, carte veche – studiu de caz

Mariana-Lucia Nesfântu. Actualități privind Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor al Bibliotecii Naționale a României

Deoarece activitățile serviciului sunt complexe, de strictă specialitate și cu un statut diferit de cel al activităților curente de bibliotecă, CNPRD a beneficiat în noul sediu de un proiect de organizare și dotare unitar și la standarde europene. Echipa CNPRD este formată din zece persoane cu o experiență în domeniu între 10 și 20 de ani. În 2012, CNPRD a expus în cadrul Salonului Național de Restaurare de la Craiova, două volume de patrimoniu restaurate, distinse cu premiul Secțiunii Carte din cadrul *Galei Restaurării Românești 2012 – Craiova*. De asemenea, serviciul

elaborează începând cu 2008, singura revistă din România dedicată în exclusivitate conservării și restaurării de carte și alte documente. Cu o tradiție de peste 30 de ani în instruirea și formarea profesională, CNPRD este, din 2011, furnizor de formare pentru profesia de conservator bunuri culturale. Ca urmare, în 2011 s-a derulat *Programul de specializare pentru conservator bunuri culturale. Modulul I*. Nu în ultimul rând, în fiecare an, cu ocazia *Zilelor Bibliotecii Naționale a României*, programul cultural-științific al uneia dintre zile este conceput și realizat de CNPRD, prin seminarii, mese rotunde, expoziții de carte restaurată și vizite de documentare.

Cuvinte cheie: Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor – prezentare

Dr. Elisabeth Fillmann. Proiectul de înregistrare a cărților de cântări bisericești din Transilvania

Înființarea în cadrul Universității „Johannes Gutenberg” din Mainz a unui grup de lucru pentru cercetarea interdisciplinară a cărților de cântări bisericești reprezintă un câștig imens pentru domeniul imnologiei. Cărțile de cântări sunt surse importante pentru domeniile academice de cercetare, precum teologia, literatura și lingvistica, muzicologia, istoria artei, antropologia culturală, sociologia ori bibliologia. În baza de date rezultată din proiectul de bibliografiere au fost înregistrate numai titlurile care includ cântări bisericești și / sau melodii religioase utilizate în timpul serviciului divin și în educația în spiritul evlaviei creștine. Deși bibliotecile transilvănene nu s-au ocupat în mod organizat cu identificarea și strângerea cărților de cântări bisericești, acest gen de lucrări este bine reprezentat în cataloagele existente. În cadrul proiectului au fost vizitate biblioteci și arhive din Alba Iulia, Brașov, Cluj Napoca, Sibiu și Târgu Mureș, iar baza de date rezultată cuprinde 500 de titluri de cărți. Arhiva Comunității *Honterus* din Brașov păstrează cea mai veche carte de cântări bisericești și cea mai veche tipăritură în limba germană din Transilvania. Câteva ediții ale unor destul de importante cărți de imnuri din Germania au fost confirmate exclusiv în Transilvania cu ajutorul proiectului.

Cuvinte cheie: biblioteci – carte veche, arhive – carte veche, fonduri în pericol, carte veche – catalogare, catalogare – proiecte

Dr. Patricia Engel. Men and books ... for a risk-free use of the European written cultural heritage. Culture Programme 2007-2013 (Oameni și cărți ... pentru o utilizare fără riscuri a patrimoniului cultural european scris. Programul „Cultura 2007-2013”)

Arhiviștii și specialiștii în conservarea și restaurarea de carte și hârtie din întreaga Europă se confruntă cu o mare problemă rămasă nerezolvată până în prezent: mucegaiul care ne distruge moștenirea culturală – mai ales cărțile și documentele de arhivă. În primul rând, e vorba de fungii care atacă în special hârtia și pergamentul; în al doilea rând, pentru că documentele de arhivă sunt destul de rar mutate, infestarea poate fi descoperită destul de târziu. Proiectul propus în articol vizează găsirea unei soluții de exterminare a mucegaiului printr-o metodă care să fie inofensivă atât pentru oameni cât și pentru documente. În mai 2012, a fost lansat proiectul cultural european *Men and Books – for a risk-free use of the European written cultural heritage*, ocazie cu care a avut loc o întrunire de două zile a partenerilor implicați în proiect, în orașul austriac Horn, întrunire în cadrul căreia s-au făcut prezentările, au avut loc discuții și s-au planificat următorii pași a proiectului. Participanților li s-a oferit și un tur ghidat al clădirii istorice a Casei de Cultură a orașului Horn.

Cuvinte cheie: patrimoniu cultural scris – proiecte europene, arhive – restaurare, proiecte europene – prezentare, proiecte europene – întâlnire de lucru

Cristian Paul Bedivan. Carnet de restaurator. Despre control și autocontrol

Trecutul nu se conservă în memorie, ci se reconstruiește plecând de la prezent. Acumularea de dragul acumulării, depozitarea de bunuri cu valoare estetică și expunerea lor pentru un public cunoscător sunt practici apărute relativ târziu. A face o știință din conservarea, depozitarea și gestionarea continuă a creației omenești este un act temerar. Dar culorile dispar ori se alterează, suportul se macină, piatra, lemnul, betonul îmbătrânesc ireversibil, sticla și metalul se fărâmă la cea mai mică atingere. Iar noi veșnicim, teoretizăm și depozităm. Astăzi, însă, frica de noi depozite a făcut să construim efemer, pentru un an, pentru un minut ... Chiar și rețetele, dacă putem vorbi de rețete în restaurare, se schimbă mai des decât ne dăm seama. Pentru cine restaurăm? De ce simțim nevoia să controlăm timpul? Într-un prezent apatic este posibil ca obiectul să rămână doar o imagine, fragment fără importanță, de care specialiștii ar putea să se dispenseze dacă nu ar exista norme, reguli, proceduri. Frumusețea sălășluiește în detalii, iar artistul trebuie să se cenzureze pentru că autocontrolul și controlul țin de etică și de profesionalism.

Cuvinte cheie: restaurare – eseu, restaurare – profesie, imaginea artistului în societate

Abstracts

Iftimie Nesfântu. The National Library – a Foray into Romania’s Secret Conditions

A vital institution for the cultural heritage, the National Library of Romania is justly the central nervous system of Romania, in the service of education and scientific research, of the social, cultural, and economic development of the country. The inauguration of its new headquarters opened pathways to understanding the roots and significances that define us. The building, the premises, and functional circuitry provide the frame to which the institutional construction is added, as well as the establishment, conservation, and development of the collections of books, periodicals, manuscripts, music sheets, audio-video documents, photographs, maps, prints, and, last but not least, a specific national feeling fostered and maintained in each of us. The architectural composition of the new building is structured around an atrium that opens the way to numerous reading, conference, and information rooms, to exhibition and socializing areas. Redesigned in 2008, the new headquarters of the National Library of Romania was opened in late 2011. Its official inauguration took place between April 23rd and 27th, 2012. The National Library wishes to remain a representative cultural institution and, along with other institutions, to significantly contribute to defining the spiritual and cultural identity of the Romanian people.

Keywords: National Library of Romania – headquarters, National Library of Romania – inauguration, the National Library of Romania – presentation

Dr. Aurelian-Cătălin Popescu. Emergency Management in Modern Library

The written heritage is an essential part of the collective memory of the peoples of the world. Documents of particular importance might be destroyed as a result of natural or man-made disasters, as they are subject to wear and tear, disregard, and the unrelenting flow of time. Therefore, it is very important to draw up emergency plans in each library and to train the staff members involved in this action. The history of the world has shown that fire and water are, in general, the main causes of disaster. Other types of disaster are not negligible either and in any crisis the damage is amplified if there is not an action plan or a structure able to apply it. Action plans in case of emergency are an essential component of an efficient conservation policy. They must be characterised by comprehensibility, simplicity, and flexibility. Another element of the plan is the organisational chart of the library, including everyone’s responsibilities for fighting disaster, as well as for collections’ repair. It is important that this plan be reviewed and updated regularly and disaster simulation workshops be held so that the staff should get familiarized to rescue methods, and document evacuation procedures.

Keywords: libraries – emergency management, libraries – risk assessment, libraries – preventive measures

Flavian Nica. Biological contamination of some materials in the initial stage of processing

The structural and content features of leather in the pre-processing stage are determined by a number of factors according to which the collagen tissue has different characteristics. In the absence of conservation measures, the richer the contamination micro flora and the higher the environmental temperature, the faster the deterioration process will take place. For a millennium and a half, parchment was the most used medium for writing. Only in the thirteenth century Europe it was gradually replaced by handmade paper and then by mechanically manufactured paper. Fermentation times were different from one paper manufacturer to another and therefore the partial hydrolysis processes produced by microbial enzymes were also different. A material infested with microorganisms present for centuries in its mass among cellulosic fibres will degrade faster under favourable microclimate and storage conditions due to the periodic reactivation of microorganisms. Many materials of protein or polysaccharide nature were irreversibly damaged or degraded before being discovered or before people realized their universal value and created techniques and methods to rescue them.

Keywords: parchment – degradation factors, parchment – production of, paper – papermaking

Doina Hendre Biro. From Curative Conservation to Exhibit Display System: Presentation of the “Objects, Books, and Personal Manuscripts of Bishop Batthyány Ignác” Anniversary Exhibition, Batthyaneum Library, June 2011

2011, 170 years since the birth of the founder of the Batthyaneum Library, called for the organisation of major cultural and academic events therefore an exhibition became a necessity. It started with a preliminary design plan in order to avoid inappropriate exhibiting means and the selection was driven primarily by the event itself. Another

criterion was the need to apply the conservation rules, both in the selection of the exhibition space and the number of displays, as well as their appropriate shapes and sizes. For aesthetic reasons, in addition to books and manuscripts, museum objects were displayed as well, mostly objects of precious metals or of gold over silver. The textiles category was represented by a *pluvialis* vestment, an ample hooded cloak with the Batthyány family crest and insignia of the ecclesiastical office of archbishop. Among the works created using mixed techniques there were two reliquaries, two seals, an inkwell decorated with silver, coral, and mother of pearl, and a wood frame inlaid with coral and semiprecious stones. A special category was the paintings, to which preventive conservation treatments and some curative interventions were applied.

Keywords: Batthyaneum Library – anniversary, Batthyaneum Library – exhibition, exhibition – organisation, exhibits – curative conservation

Marilena Cojocaru. Preservation, Recordkeeping, and Accessibility Heritage Goods of the Book Sanctuary at the National Museum of Romanian Literature

The National Museum of Romanian Literature holds over 60,000 heritage volumes, of which over 22,000 titles are rare books. A repository of rare books, *The Book Sanctuary* is organized by categories and sizes, the cabinets and shelves are coded, and inventory numbers of documents are listed on each shelf. *The Book Sanctuary*'s function is threefold: storing, preserving, and displaying. It stores works printed prior to 1900 (in *Sanctuary I*) and rare publications published after 1901 (in *Sanctuary II*). In addition to this, it stores and displays important volumes part of writers' libraries, donated or sold to the museum by the writers' families or by the authors themselves. In *The Book Sanctuary* the passive and the active conservation are intertwined. They are both very important as they delay the aging process of materials. The adoption of measures meant to optimize the exterior physical conditions and the application of treatments to the heritage pieces are considered. An outstanding importance is granted to structural and physical investigation aimed at restoring and conserving and special attention is paid to heritage conservation rules: fastening systems, methods of storage, media, etc.

Keywords: museums – collections, collections – rare books, collections – organising, collections – conservation, collections – display

Claudia Condruz. When “Better” is the Enemy of “Good”

The Manuscript Collection of the National Library includes nearly 40,000 bibliographical units. The ancient religious texts are numerous, but there are also relatively recent manuscripts such as *The Great Canon* copied by Picu Pătruș, which is being subjected to a restoration process in the laboratory of the library. The cover of this manuscript presented multiple damage of physicochemical nature, the hard covers were deformed and detached from the bookblock, the stitching was degraded and the sewing thread was broken, the headbands and the hard covers were also torn. The document was also subject to an unprofessional intervention for the consolidation and reattaching of the bookblock to the book cover. During this process, when piercing the leather of the external spine for a so-called re-stitching, the first file was glued to the interior of the hard cover. After the separation of the title file, its restoration and the reinforcement of the middle of the other fascicles were performed. The restoration also included: sewing the volume; gluing and rounding the inside spine; reinforcing and filling the incomplete areas of the board; filling with pieces of leather of the wrap and of the extremities of the exterior of the spine; reattaching the bookblock to the cover, and producing new endpaper and a case to protect the manuscript.

Keywords: collections – manuscripts, collections – restoration, restoration – case study

Gabriela Corbeanu. Restoring Patrimonial Books – Two Curative Methods

Over time, book restoration has become such a refined process that it could be considered part of the artistic sphere. The heritage book binding includes a system to attach and support the bookblock between two covers, according to the binding process and to the materials characteristic of the time during which the book was published. From the technological point of view, the book binding process consists of the following main steps: producing the bookblock by sewing the fascicles; gluing and rounding the spine to obtain a solid binding of the book pages and an aesthetic aspect through rounding; sewing the headbands; producing and attaching the endpaper to the book body; producing the cover; assembling the cardboards and the wrap to the bookblock. To illustrate this, the author chose two cases: a restoration of the system of attaching of the cardboard to the bookblock and a restoration of the whole cover by replacing the cardboards and the cloth wrap. The first case is *Fontâna Blanduziei* by Vasile Alecsandri, an *editio princeps* published in 1884. The second case: two volumes of the work *Dictionnaire biographique des auteurs de tous les temps et de tous les pays* published in Paris in 1958.

Keywords: restoration – old books, restoration – book binding, restoration – methods, book binding – technology

Leonard Fulău, Consuela Cioboteanu. Empirical Restorations – What to Keep and What to Discard

The restorers combine an accurate interpretation of data in the document analysis reports with the talent, discernment, and craft. Over the years, the authors of the article have encountered many documents that had been subjected to empirical restoration processes. One of them was *Sfânta și Dumnezeiasca Evanghelie* [*The Holy and Godly Gospel*] printed in Snagov in 1697. Another was *Streașnic*, published in Lviv in 1642. The article also presents a *Pentecostarion* printed in 1743 in Râmnic. It was decided to remove the manual paper strips of the books whose spines had been empirically restored. Wherever there were additions to the text that did not impede the writing, these were kept. The empirical restorations on the edges and corners were removed when they did not contain information. These areas were filled using Japanese paper, also used to cover the missing parts in the book. Wherever empirical restoration had been performed to cracks that covered a large part of the text, they were removed to reveal the covered text. These are only a few situations in which the restorer has to decide what to keep and what to remove from the empirical restorations, combining old methods with modern restoration.

Keywords: restoration – old books, restoration – methods, restoration – case study

Nicoleta Oprică. Restoration of Architectural Drawings in Pencil on Tracing Paper

The restoration of heritage documents involves a set of procedures aimed at halting deterioration and at preserving as much as possible of the original piece. Any document which repair and restoration has to go through the following steps: taking document photos before restoration; studying the object, the existing damage and the analysis report; preparing the restoration file and its submission to the restoration committee. An ideal opportunity for documents restoring is the organization of an exhibition. This was the case of the plans drawn in 1922 by architect Paul Smărăndescu. The documents lacked parts of the paper and were torn along the fold area. Japanese paper was chosen for restoration as it is compatible with tracing paper: its structure has vertical strong plant fibres with a uniform structure, while tracing paper contains short wooden fibres compactly matted, making it transparent, without porosity, and providing a shiny look. Hydroxypropyl cellulose at a concentration of 7% (alcohol solution) was used as a binder. After being applied, the adhesive dried quickly and the surface remained smooth and uniform.

Keywords: restoration – large format documents, restoration process – steps, restoration – case study

Cristina Selim. Restoration of an Orthodox Book of Hours

A work part of the collections of the of the National Library of Romania, recently restored, is a *Book of Hours* printed in Brașov, in 1835, in Romanian written with Cyrillic script. The book includes notes in black ink and pencil and the owner's ex libris. The volume is decorated with frontispieces, borders, ornamented capitals, and engravings and presented physico- mechanical, physico-chemical, and biological damage. The restoring operations included dry cleaning the volume, numbering the files, taking apart the volume and producing the mirror of the pages, applying wet treatments, drying the leaves, filling the lacking portions with Japanese paper and veil, cutting the leaves to the format, grouping them into fascicles, and pressing them to the book block. After restoring the book block, the following operations were performed: sewing of the fascicles on the frame, gluing the headband at the extremities, lining the spine with cotton cloth and paper, strengthening the cracks with Japanese veil and attaching the restored endpaper to the book body. The restoration of the cover, attaching the boards to the book body, reconstituting the exterior spine and the metal fasteners, and attaching the fixed parts of the endpaper inside the wood boards, and the treatment of the covers with a lanolin-based cream followed.

Keywords: restoration – old books, restoration – methods, restoration – case study

Elena Florența Mitrache. Aspects Related to the Restoration of the Menaion for July Printed in Râmnic in 1780

The *Menaion* works are collections of texts organized by month, for the entire year, and include biographies of saints that were read during the sermons. *The Menaion* for July is an eighteenth-century printed work, in Cyrillic script, it included handwritten pages and also pages printed in black and red ink. The tests revealed numerous physico-mechanical, chemical, and biological damage: the crimping of the pages' surface accompanied with the folding of the corners; the occurrence of deposits of dust, grease, and wax, of perforation and galleries produced by xylophagous insects of the *Anobiidae* family, areas of mold, loss of the support. This is why the binding of the book body was redone, the interior spine was lined with cloth which the headband was sewn to, and endpaper was produced, similar to the old one. The restoring of the original cover was done in the marginal areas of the edges where the support was

missing and in the outer spine area. Finally, a cardboard box was produced to protect the document during storage. The information part of the restoration file is archived in a database of the Central University Library.

Keywords: restoration – old books, restoration – methods, restoration – case study

Gabriela Rotaru. **Restoration of an Eighteenth-Century Leather Binding Belonging to the Special Collections of the National Library of Romania**

La Grande Dictionnaire Historique, an eighteenth-century volume is part of the foreign book collection of the National Library of Romania. At the time of its becoming a subject of the restoration committee list, the volume had the back cover detached from the book body and the cover presented lack of material in the sides and corner areas. The outer spine was missing entirely. The front board presented lacks of material in the corners and front edge areas. The inner spine was broken, the headbands were almost lacking, the seam of the volume was in a poor state of preservation, and the endpaper was torn. The side of the volume was deformed, which led to the deterioration of the leaves. After taking photographs, removing the dust deposits, and protecting the stamps and inventory number, the first half of the book block was taken apart and cleaned/ washed, the binding – repaired, the leaves – re-sewn, and the interior spine – reconstructed. The fold on the anterior hinge was rebuilt and a Japanese paper tube to protect the original exterior spine was produced. The reinforcing and completing of the cardboard boards, covers, and exterior spine and the restoration of the endpaper followed.

Keywords: restoration – old books, restoration – methods, restoration – case study

Dr. Marta Ursescu, Sorin Cioviță. **Kinetics of the Degradation Processes of Paper as a Storage Media under the Influence of Iron Gall Inks**

The specialized literature classifies the iron gall inks as “corrosive” inks. The accelerated aging of model samples treated with solutions of iron gall inks is commonly used to evaluate the degradation of the paper. The accelerated aging allows the assessment, in a relatively short time, of the physical and chemical stability of the studied materials. In the acid pH domain, the hydrolysis of cellulose is the dominant process, the pH, temperature and moisture being the main variables which affect the rate of the degradation. The peculiarities of the supramolecular structure of the cellulose from the paper, that are prior to the thermal aging, as well as the chemical changes caused by inks, also affect the rate of the degradation. Changing the reaction rate constant is justified by the inhomogeneous composition of the paper and difference in the reactivity between the amorphous and crystalline domains of the cellulose. Iron gall inks generate chemical, hydrolytic and oxidative processes of degradation, dictated by their type and composition, their duration of the accelerated aging, pH values and other factors such as the relative humidity. In the presence of the iron gall inks, during the thermal aging of the paper, the hydrolytic degradation is the predominant degradation mechanism.

Keywords: inks – investigation, inks – manufacturing, paper – investigation, paper – degradation

Pr. Bándi András, Oana Alexandra Coman-Sipeanu. **Old Religious Service Books from the Historical Library of the Central Archives of the Evangelical Church of Augustan Confession in Romania**

The Central Archives of the Evangelical Church of Augustan Confession in Romania was founded in 2001 to ensure the preservation and conservation of the documentary heritage of the Church. The rare book collection has about 4,000 volumes from the years 1520-1850, including everything that they read in the Protestant theology in Western Europe. In the Lutheran worship service, there are used three types of religious books: the Book of Songs, the Holy Scripture and the Bible. The earliest songbook in the collection was printed in 1681. The main religious book of the Evangelical Church is called, in German, *Agende* and appeared during the Reformation in the sixteenth century. The oldest religious books from the collections appeared in 1554 and the oldest Bible is from 1543 and was edited by Hans Lufft from Wittenberg. The most common type of damage is caused by the age of the copies and by the photochemical processes. The loss of material is often the result of the intensive use and the inappropriate handling. Another common damage encountered to a relatively small group of volumes is the deformation of the body of the book. In addition to the degradation factors already mentioned, the biological factor is to be mentioned.

Keywords: archives – heritage, archives – old books, archives – preventive conservation, old book – case study

Mariana-Lucia Nesfântu. **News regarding the National Centre for Document Pathology and Restoration at the National Library of Romania**

Because the service activities are complex, narrowly specialized and have a different status from that of the current activities of the library, NCDPR has benefited in the new headquarters by an unitary project of organization

and equipment on European standards. The NCDPR team consists of ten people with experience between 10 and 20 years in the area. In 2012, NCDPR exhibited in the National Restoration Salon in Craiova, two patrimonial restored volumes awarded with at the Book Section of *the Romanian Restoration Gala 2012 – Craiova*. The service also elaborate from 2008 onwards the only Romanian magazine dedicated exclusively to the preservation and restoration of books and other documents. With a tradition of over 30 years in education and training, NCDPR is from 2011 a training provider for the profession of conservator of cultural goods. As a result, in 2011, it was developed *the Specialization Program for conservator of cultural goods. Module I*. Finally, every year, during *the National Library of Romania Days*, the cultural and scientific program of one of the days is designed and developed by NCDPR through seminars, roundtables, book exhibitions and professional visits.

Keywords: the National Centre for Documents Pathology and Restoration – introduction

Dr. Elisabeth Fillmann. The Registration Project of the Church Hymns Books in Transylvania

The establishment within the “Johannes Guttenberg” University in Mainz of an working group for the interdisciplinary research of the hymns books is a huge win for the hymnology. The hymn books are important sources of academic research domains, such as theology, literature and linguistics, musicology, art history, cultural anthropology, sociology or library science. In the database resulted from the bibliography project were recorded only titles that include religious hymns and / or religious songs used during the divine service and education in the spirit of Christian piety. Although the Transylvanian libraries not dealt in an organized way in identifying and gathering of the church songbooks, this kind of works is well represented in the existing catalogs. In the project, libraries and archives in Alba Iulia, Braşov, Cluj Napoca, Sibiu and Târgu Mureş were visited, and the resulting database includes 500 book titles. The *Honterus* Community Archive in Brasov has the oldest preserved church songbook and the oldest book from Transylvania printed in German. The project identified a number of editions of some pretty major German hymn books that exist only in Transylvania.

Keywords: libraries – old books, archives – old books, collections in danger, old books – cataloging, cataloging – projects

Dr. Patricia Engel. Men and books ... for a Risk-Free Use of the European Written Cultural Heritage. Culture Programme 2007-2013

The archivists and specialists in the book and paper preservation and restoration from all over Europe are faced with a big problem remained unsolved until now: the mold which destroys our cultural heritage – especially the books and archive documents. Firstly, it's the fungi that attack notably the paper and parchment; secondly, because the archive documents are rarely moved, the infestation is discovered very late. The project proposed in this article aims at finding a solution to exterminate the mold by a method which is harmless to both people and documents. In May 2012, was launched the European cultural project *Men and Books – for a risk-free use of the European written cultural heritage*; a two-day meeting of the partners involved in the project was held with the occasion, in the Austrian city of Horn, a meeting at which presentations were made, discussions were held and the following steps of the project were planned. The participants were given a guided tour of the historic building of the House of Culture of the City of Horn.

Keywords: written cultural heritage – European projects, archives – restoring, European projects – presentation, European projects – working meeting

Cristian Paul Bedivan. A Restorer's Diary. On Control and Self Control

The past is not preserved in memory, but is rebuilt based on the present. The accumulation for the sake of the accumulation, the storage of goods with an aesthetic value and their exposure for a knowledgeable audience are practices recently developed. Making a science from the conservation, storage and permanent management of the human creation is a bold act. But the colors disappear or are altered, the support grinds, the stone, wood, concrete are irreversible aging, the glass and the metal are shattered at the slightest touch. And all we do is theorizing and storing. Today, however, the fear of new deposits made us to build for one year, for a minute ... The recipes, if we may talk about recipes in the restoration domain, are changing more often than we realize. For whom do we store? Why do we feel the need to control time? In apathetic present is possible that the object remains only an image, an unimportant fragment, that the specialists could dispense if there were no rules, and procedures. Beauty dwells in the details, and the artist should censored himself because monitoring and control related to ethics and professionalism.

Keywords: restoration – essay, restoration – professional, artist image in society

Résumés

Iftimie Nesfântu. La Bibliothèque Nationale – une incursion vers les états secrets de la Roumanie

Institution vitale pour le patrimoine, la Bibliothèque Nationale de Roumanie représente, à juste titre, le système nerveux central de la Roumanie, au service de l'éducation et de la recherche scientifique, du développement social, culturel et économique du pays. L'inauguration de son nouveau siège a ouvert des voies d'accès vers la compréhension des racines et des significations qui nous définissent. Le bâtiment, les espaces et les circuits fonctionnels assurent le canevas auquel on ajoute la construction institutionnelle, mais aussi la constitution, la préservation et le développement du trésor de livres, périodiques, manuscrits, partitions musicales, documents audiovisuels, photographies, cartes, estampes et, enfin, dernier point mais non le moindre, un sentiment national, cultivé et gardé en chacun de nous. La composition architectonique du nouveau bâtiment, dans son ensemble, est structurée autour d'un *atrium* qui donne l'accès vers de nombreuses salles de lecture, d'information et conférences, vers des espaces d'exposition et de socialisation. Le plan du nouveau siège de la Bibliothèque Nationale de Roumanie a été élaboré en 2008, celle-ci a été ouverte vers la fin du 2011; son inauguration officielle a eu lieu du 23 au 27 avril 2012. La Bibliothèque Nationale de Roumanie se propose de rester une institution culturelle représentative et, avec d'autres institutions, de contribuer essentiellement à la définition de l'identité spirituelle et culturelle du peuple roumain.

Mots-clés: Bibliothèque Nationale de Roumanie – siège, Bibliothèque Nationale de Roumanie – inauguration, Bibliothèque Nationale de Roumanie – présentation

Dr. Aurelian-Cătălin Popescu. La gestion des situations d'urgence dans une bibliothèque moderne

Le patrimoine documentaire représente une partie essentielle de la mémoire collective des peuples du monde. Des documents d'une importance particulière peuvent être détruits dans des catastrophes naturelles ou d'origine humaine, étant donné l'exposition à l'usure, à la négligence et l'écoulement incessant du temps. Par conséquent, il est très important d'établir des plans d'action en cas d'urgence dans chaque bibliothèque et d'informer tous les membres du personnel impliqué. L'histoire de l'humanité a démontré que le feu et l'eau sont les principales causes des calamités. On ne néglige pas les autres types de catastrophes et, dans toute situation de crise, les pertes sont amplifiées, s'il n'y a aucun plan d'action et aucune structure capable de l'appliquer. Les plans d'action dans le cas d'urgence représentent une composante essentielle d'une politique de conservation efficace et ils doivent être définis par la compréhensibilité, facilité et flexibilité. Un autre élément du plan est représenté par l'organigramme de la bibliothèque, où on définit les responsabilités de chaque personne en vue d'éliminer le désastre, et aussi pour réhabiliter les fonds et les collections. Il est important que ce plan soit révisé et mis à jour régulièrement et qu'on organise des ateliers de simulation du désastre pour permettre une bonne connaissance des procédures d'intervention, de sauvetage et d'évacuation des documents.

Mots-clés: des bibliothèques – la gestion des situations d'urgence, des bibliothèques – l'évaluation des risques, des bibliothèques – des mesures préventives

Flavian Nica. La contamination biologique des matériaux dans la phase initiale du traitement

Les caractéristiques structurelles et de contenu du cuir avant d'être traité sont déterminées par plusieurs facteurs, qui, à leur tour, déterminent les particularités différentes du tissu de collagène. Dans l'absence de mesures de conservation, plus la microflore de contamination est plus étendue et la température de l'environnement plus élevée, plus le processus de dégradation est rapide. Pendant un millénaire et demi, le parchemin a eu la suprématie parmi les matériaux support pour l'écriture, et à peine dans l'Europe du XVIIIème siècle celui-ci a perdu la priorité, peu à peu remplacé par le papier manufacturé et puis fabriqué mécaniquement. Les temps de fermentation étaient différents d'un producteur de papier à l'autre et, par conséquent, les processus d'hydrolyse partielle produits par les enzymes microbiennes étaient différents. Un matériel infesté par des microorganismes restés dans sa masse, parmi les fibres cellulosiques, au cours des siècles, est en danger de se dégrader plus rapidement, dans des conditions microclimatiques et de stockage propices, à cause de la réactivation périodique des microorganismes. Beaucoup de matériaux de nature protéique ou polysaccharidique ont été endommagés ou ont été dégradés irrémédiablement, avant d'être découvert ou avant de connaître leur valeur universelle et donc, créer les techniques et les méthodes pour les sauver.

Mots-clés: parchemin – facteurs de dégradation, parchemin – manières de réalisation, papier – manières de fabrication

Doina Hendre Biro. **À partir de la conservation curative au système d'étalage des objets exposés. La présentation de l'exposition commémorative «Objets, livres et manuscrits personnels de l'évêque Batthyány Ignác», la Bibliothèque Batthyaneum, juin 2011**

L'année 2011 lorsqu'on célébrait 170 ans depuis la naissance du fondateur de la Bibliothèque Batthyaneum, imposait le déroulement des événements culturels et scientifiques d'ampleur et, dans ce contexte, l'organisation d'une exposition devenait une nécessité. On a commencé par une étude préalable, afin d'éviter des moyens inadéquats d'exposer, et la sélection a été faite selon les exigences de l'événement même. Un autre critère a été représenté par la nécessité de l'application des normes de conservation, pour la sélection de l'espace d'exposition, et pour l'établissement du nombre de vitrines, des formes et des dimensions appropriées. Pour des raisons esthétiques, à côté des livres et des manuscrits, on a étalé des objets de musée aussi, la plupart des métaux nobles ou en alliage avec de l'or ou de vermeil. La catégorie des textiles a été représentée par un pluvial, un grand manteau à capuchon et au blason de la famille Batthyány et les insignes de bureau ecclésiastique d'archevêque. Parmi les ouvrages réalisés en techniques mixtes, on a énuméré deux reliquaires, deux sceaux, un encrier orné de vermeil, corail et nacre et un cadre en bois, incrusté de corail et de pierres semi-précieuses. Une catégorie spéciale a été représentée par les peintures, auxquelles ont été appliqués des traitements de conservation préventive et quelques interventions curatives.

Mots-clés: Bibliothèque Batthyaneum – anniversaire, Bibliothèque Batthyaneum – exposition, exposition – organisation, objets exposés – conservation curative

Marilena Cojocar. **La conservation, l'enregistrement et la mise en valeur des biens patrimoniaux appartenant au Sanctuaire du livre du Musée National de la Littérature Roumaine**

Le Musée National de la Littérature Roumaine détient plus de 60.000 de volumes de patrimoine, dont plus de 22.000 titres représentent des livres rares. Le magasin des livres rares, *Sanctuaire du livre* est organisé par catégories et dimensions, les armoires et les étagères sont codifiées et sur chaque étagère sont répertoriés les numéros d'inventaire des documents. *Le sanctuaire du livre* a une fonction triple: de stockage, de conservation et d'exposition. On y dépose des œuvres imprimées jusqu'à l'an 1900 (dans le *Sanctuaire I*) et des publications rares d'après 1901 (dans le *Sanctuaire II*). De plus, on y a stocké et exposé des volumes importants appartenant aux bibliothèques de certains écrivains, qui ont été donnés ou vendus au musée par leurs familles ou par les écrivains eux-mêmes. Dans le *Sanctuaire du livre* la conservation passive se mêle avec la conservation active, tous les deux étant à la fois très importantes parce qu'elles ralentissent le processus de vieillissement des matériaux. On accorde une place spéciale à l'investigation structurelle et matérielle, en vue de la restauration et de la conservation, on accorde, aussi, une attention accrue aux normes de conservation du patrimoine: des systèmes de fixation, des modalités de stockage, des supports etc.

Mots-clés: musées – collections, collections – livre rare, collections – organisation, collections – conservation, collections – exposition

Claudia Condruz. **Lorsque «mieux» est l'ennemi du «bien»**

La collection de manuscrits de la Bibliothèque Nationale de Roumanie compte presque 40.000 de titres. Les textes religieux anciens sont très nombreux, mais il y a aussi des manuscrits relativement récents, comme *Le Grand Canon* copié par Picu Pătruț, manuscrit entré dans un processus de restauration dans le laboratoire de la bibliothèque. La couverture du manuscrit présentait beaucoup de dégradations de nature physique et chimique, les enveloppes étaient déformées et décrochée du corpus du livre, la couture était dégradée et le fil à coudre était déchiré, ou bien, les bouts des nervures et les enveloppes étaient elles aussi brisées. De plus, le document avait souffert une intervention marquée par manque de professionnalisme, en ce qui concerne le renforcement et la fixation du corpus du livre dans la couverture, lorsque, à cause de la perforation du cuir de la souche extérieure pour une soi-disant «nouvelle couture», la première feuille a été elle-aussi collée à l'intérieur de la couverture. Après le décollage de la feuille de titre on a fait sa restauration, tout comme le renforcement de la moitié des autres faisceaux. La restauration a compris aussi: la couture du volume, l'engluage et l'arrondissement de la souche intérieure, le renforcement et le complètement des zones lacunaires des couvertures, le remplissage avec des morceaux de cuir du couvre-livre et des extrémités de la souche extérieure, la nouvelle fixation du corpus du livre dans la couverture et la fabrication de nouvelles pages de garde et d'une cassette de protection du manuscrit.

Mots-clés: collections – manuscrits, collections – restauration, restauration – étude de cas

Gabriela Corbeanu. La restauration du livre de patrimoine – deux méthodes curatives

Au cours du temps, la restauration du livre a atteint des raffinements qui l'ont poussé la sphère artistique. La reliure du livre de patrimoine exige un système de fixation et de soutien du bloc du livre entre deux couvertures, selon la manière de reliure des matériaux spécifiques à la période dans laquelle le livre est paru. Du point de vue technologique, la reliure de livre marque quelques étapes plus importantes: la réalisation du bloc de livre par la couture des faisceaux; l'engluage et l'arrondissement de la souche en vue d'obtenir une reliure solide des feuilles du livre et un aspect esthétique par arrondissement; la couture des capital-bandes; la confection et la fixation des pages de garde au corpus du livre; la confection de la couverture; la jonction des écorces et des couvertures avec le corpus du livre. Pour illustrer ce cas, on a choisi deux exemples: une restauration du système de fixation de l'écorce avec le corpus du livre et une restauration d'une couverture entière, par le remplacement des écorces et de l'enveloppe de tissu. Le premier cas est représenté par *Fontana Blanduziei* par Vasile Alecsandri, édition princeps parue en 1884; le deuxième – deux volumes de l'ouvrage *Dictionnaire biographique des auteurs de tous les temps et de tous les pays*, publiés à Paris, en 1958.

Mots-clés: restauration – livre ancien, restauration – reliure du livre, restauration – méthodes, reliure de livre – technologie

Leonard Fulău, Consuela Cioboteanu. Ce qu'on garde et ce qu'on ne garde pas des restaurations empiriques

Les restaurateurs combinent l'interprétation correcte des données écrites dans les bulletins d'analyse des documents avec le talent, le discernement et le savoir-faire. Au cours des années, les auteurs du présent article ont rencontré beaucoup de documents qui restaurés d'une manière. L'un de ces documents a été *Sfânta și Dumnezeasca Evanghelie [La Sainte et la Divine Evangile]*, imprimé à Snagov, en 1697 et un autre a été *Streașnic*, paru à Lvov, en 1642. L'article présente d'ailleurs un *Penticostarion [le Pentecostarion]* paru en 1743, à Râmnic. Pour les livres dont les souches ont été restaurées d'une manière empirique on a décidé le renvoi des bandes de papier manuel. Lorsqu'on a rencontré des ajouts de texte qui n'obturaient pas l'écrit, on les a gardés. Lorsque la zone des tranches et des coins ne contenaient pas des informations, on a éloigné les restaurations empiriques, tout en les complétant avec du papier japonais, utilisé pour les pièces manquantes du livre. Si les restaurations empiriques des fissures couvraient une grande partie de texte, celles-ci ont été enlevées pour relever la partie de texte couvert. Ce sont quelques exemples de situations dans lesquelles le restaurateur doit décider entre ce qu'il garde et ce qu'il enlève des restaurations empiriques, tout en combinant les méthodes anciennes avec la restauration moderne.

Mots-clés: restauration – livre ancien, restauration – méthodes, restauration – étude de cas

Nicoleta Oprică. La restauration de quelques esquisses d'architecture exécutées en crayon sur papier calque

La restauration des documents de patrimoine implique un ensemble de procédures qui ont comme but le stoppage des dégradations et la conservation le mieux possible de l'objet original. Tout objet qui entre dans le laboratoire doit parcourir les étapes suivantes: la réalisation des photos avant la restauration, l'analyse de l'objet, des détériorations existantes et du bulletin d'analyses et l'élaboration du dossier de restauration et sa présentation dans la commission de restauration. L'organisation d'une exposition représente une occasion idéale pour la restauration de certains documents. Ce fut le cas des esquisses réalisées en 1922 par l'architecte Paul Smărăndescu. Les documents présentaient des parties manquantes des supports papier et des ruptures le long de la zone de brochage. Pour la restauration, on a choisi le papier japonais qui était compatible avec le papier calque: le papier japonais a, dans sa structure, des fibres végétales longues et résistantes, d'une ramification uniforme, tandis que le papier calque contient des fibres courtes de bois, densément feutrées, ce qui le rend transparentes, sans porosité et d'un aspect luisant. Comme adhésif, on a utilisé l'hydroxypropylcellulose, en concentration 7% (solution alcoolique). Après l'application, l'adhésif a rapidement séché, et la surface est resté lisse et uniforme.

Mots-clés: restauration – documents de grand format, restauration – étapes de travail, restauration – étude de cas

Cristina Selim. La restauration d'un Ceaslov

Orologhion c'est-à-dire Ceaslov (Livre de la Liturgie des Heures) est une œuvre imprimée à Brașov, en 1835, en roumain, avec des lettres cyrilliques, qui a été récemment restaurée et qui appartient à la Bibliothèque Nationale de la Roumanie. Le livre contient des notes en encre noire et crayon et l'ex-libris du propriétaire. Le volume est orné aux frontispices vignettes, lettrines et gravures aussi et présentait beaucoup de dégradations physiques et mécaniques, physiques et chimiques et biologiques aussi. Les opérations de restauration ont inclut le nettoyage à sec du volume, la numérotation des feuilles, le désassemblage du volume et l'arrangement du miroir des feuilles, l'application des traitements humides, le dessèchement des feuilles, le complètement au double des zones lacunaires manques avec

du papier et du voile japonais, la coupe des feuilles pour leur donner un format, l'arrangement de ces feuilles dans des fascicules et leur compression dans le bloc du livre. Après la restauration du bloc du livre, on a fait les coutures des fascicules sur le tambour à broder, le collage des tranchefiles aux extrémités, l'enveloppement de la souche avec de la toile en coton et papier, le renforcement des fissures avec du voile japonais et l'assemblage des pages de garde restaurées au corpus du livre. Ensuite, on a fait la restauration des couvertures, l'assemblage des écorces au corpus du livre, la reconstitution de la souche extérieure et des fermetures métalliques, l'attachement des parties fixes des pages de garde sur l'intérieur des écorces en bois et le traitement des couvertures avec une crème à base de lanoline.

Mots-clés: restauration – livre ancien; restauration – des méthodes; restauration – étude de cas

Elena Florența Mitrache. Aspects concernant la restauration du Ménologe du mois de juillet imprimé à Râmnic en 1780

Les ménologes sont des recueils de textes organisés par mois pour l'année entière qui contiennent des biographies des saints et qui étaient lues durant le sermon. *Le Ménologe du mois juillet* est imprimé au XVIII^{ème} siècle, aux caractères cyrilliques, ayant des pages manuscrites et imprimées en encre noire et rouge. Les analyses ont révélé de nombreuses détériorations physiques et mécaniques, mais aussi chimiques et biologiques; l'ondulation des surfaces des pages, avec des pliages des coins; l'apparition des dépôts de poussière, cire et graisse, une série de perforations et de galeries produites par les insectes xylophage de la famille *Anobiidae*, de zones de moisissure, ayant comme effet la perte du matériau de support. Par conséquent, on a refait la reliure du livre, la souche intérieure a été doublée avec un tissu et sur celui-ci, on a cousu le capital bande; on a confectionné d'autres pages de garde aussi, pareilles aux anciennes. La restauration de couverture originale a été faite dans les zones marginales des arêtes (des bords) d'où le matériau support manquait et dans la zone de la souche extérieure. Finalement, on a confectionné une boîte en carton pour protéger le document pendant son stockage. Les fiches contenant les informations sur le dossier de restauration sont archivées dans une base de données de la Bibliothèque Centrale Universitaire.

Mots-clés: restauration – livre ancien, restauration – des méthodes, restauration – étude de cas

Gabriela Rotaru. La restauration d'une reliure en cuir de XVIII^{ème} siècle appartenant aux Fonds Spéciaux de la Bibliothèque Nationale de Roumanie

La Grande Dictionnaire Historique, un volume de XVIII^{ème} siècle, fait partie de la collection de livre étranger de la Bibliothèque Nationale de Roumanie. Au moment de son inscription dans la liste de la commission de restauration, il avait la couverture antérieure décrochée du corpus du livre et l'enveloppe présentait des manques de matériel dans la zone de tranches et des coins. La souche extérieure manquait complètement. L'écorce antérieure présentait des manques de matériel dans la zone des coins et des arêtes frontales. La souche intérieure était brisée, les tranchefiles manquaient presque en totalité, la couture du volume était dans un état précaire de conservation et il n'y avait point de pages de garde. La tranche du volume était déformée, fait qui a conduit à la détérioration des feuilles. Après la prise des photos, l'effacement des sédiments de poussière et la protection des estampilles et des numéros d'inventaire, on a défait et lavé la première moitié du corpus du livre, on a restauré la reliure, on a cousu de nouveau les feuilles et on a reconstitué la souche intérieure. On a restauré l'onglet sur la zone de l'articulation antérieure et on a confectionné un tube en papier japonais, protéger la souche extérieure originale. Ensuite, on a fait la consolidation et le complètement des écorces en carton, des enveloppes et de la souche extérieure et la restauration des pages de garde.

Mots-clés: restauration – livre ancien, restauration – des méthodes, restauration – étude de cas

Dr. Marta Ursescu, Sorin Cioviță. La cinétique des processus de dégradation des supports papetiers sous l'influence des encres métallo-galliques

Les encres métallo-galliques sont considérées, dans la littérature de spécialité, des encres *corrosives*. Pour l'évaluation de la dégradation du papier, on utilise fréquemment le vieillissement accéléré de quelques échantillons modèles, traités avec des solutions d'encres métallo-galliques. Le vieillissement accéléré permet l'évaluation, dans un intervalle relativement court, de la stabilité physique et chimique des matériaux analysés. Dans le domaine du pH acide, l'hydrolyse de la cellulose représente le processus dominant, le pH, la température et l'humidité étant les principales variables qui affectent la vitesse de dégradation. Les particularités de la structure supra-moléculaire de la cellulose en papier, antérieures au vieillissement thermique, tout comme les transformations chimiques produites par les encres influencent, également, la vitesse de dégradation. La modification de la constante vitesse de réaction est justifiée par la composition hétérogène du papier et par la différence de réactivité entre les domaines amorphes et ceux cristallins de la cellulose. Les encres métallo-galliques génèrent, dans le matériel papetier, des processus

chimiques hydrolytiques et oxydatives de dégradation, dictés par leur type et composition, par la durée du vieillissement accéléré, par les valeurs du pH et par d'autres facteurs, tels que l'humidité relative. Compte tenu de la présence des encres métallo-galliques, au cours du vieillissement thermique du papier, la dégradation hydrolytique représente le mécanisme prédominant de dégradation.

Mots-clés: des encres – investigations, des encres – fabrication, papier – investigation, papier – dégradation

Pr. Bándi András, Oana Alexandra Coman-Sipeanu. Des livres religieux anciens de la Bibliothèque historique de l'Archive Centrale de l'Église Évangélique de Confession Augustinienne de Roumanie

L'Archive Centrale de l'Église Évangélique de Confession Augustinienne de Roumanie a été fondée en 2001 afin d'assurer la préservation et la conservation du patrimoine documentaire de l'Église. La collection de livres anciens contient environ 4.000 volumes des années 1520-1820, couvrant presque tout ce qu'on lisait dans le domaine de théologie protestante dans l'Ouest de l'Europe. Dans le cadre du culte luthérien, on utilise trois types de livres religieux: Le Livre des Cantiques, Le Livre de Culte et Les Saintes Écritures ou la Bible. Le plus ancien Livre de Cantiques de notre collection date de l'année 1681. Le Livre de Culte (Liturgique) de l'Église Évangélique est appelé en allemand *Agende* et il est paru pendant la Réforme du XVIème siècle. Le plus ancien Livre de Culte que nous détenons est paru en 1554, tandis que la plus ancienne Bible est parue en 1543, étant éditée par Hans Luff Wittenberg. Le plus fréquent type de dégradation est causé par l'âge des exemplaires et par les processus photochimiques qui se sont produits dans le temps. Les pertes de matériel sont, souvent, le résultat de leur utilisation intensive et de la manipulation impropre. Une autre détérioration rencontrée pour un lot assez réduit de volumes est représentée par la déformation du corpus du livre. Outre les facteurs de dégradation déjà mentionnés, il y a aussi le facteur biologique.

Mots-clés: archives – patrimoine, archives – livres anciens, archives – conservation préventive, livre ancien – étude de cas

Mariana-Lucia Nesfântu. Nouveautés du Centre National de Pathologie et de Restauration des Documents de la Bibliothèque Nationale de Roumanie

Les activités déroulées au sein du service sont complexes, très spécialisées et d'un statut différent de celui des activités courantes de bibliothèque; par conséquent Le Centre National de Pathologie et de Restauration des Documents (CNPRD) a bénéficié dans le nouveau siège d'un projet d'organisation et de dotation unitaire et suivant les normes européennes. L'équipe du CNPRD se compose de dix personnes, ayant une expérience dans le domaine entre 10 et 20 ans. En 2012, CNPRD a exposé dans le cadre du Salon National de Restauration de Craiova, deux volumes de patrimoine restaurés, récompensés du prix de la Section Livre dans le cadre de la *Gale de la Restauration Roumaine 2012 – Craiova*. En commençant par 2008, le service élabore la seule publication périodique de Roumanie dédiée exclusivement à la conservation et restauration des livres et d'autres documents. Ayant une tradition de plus de 30 ans dans l'éducation et la formation professionnelle, CNPRD est, depuis 2011, le fournisseur de formation pour la profession de conservateur de biens culturels. En conséquence, en 2011 on a déroulé *Le programme de spécialisation pour la conservation de biens culturels. Module I*. De plus, chaque année, à l'occasion *Des Journées de la Bibliothèque Nationale de Roumanie*, le programme culturel et scientifique dédie une journée à CNPRD qui offre des séminaires, des tables rondes, des expositions de livres restaurés et des visites documentaires.

Mots-clés: Centre National de Pathologie et Restauration des Documents – présentation

Dr. Elisabeth Fillmann. Le projet Base de données du livre de chants chrétiens de Transylvanie

La constitution dans le cadre de l'Université «Johannes Gutenberg» de Mainz d'un groupe de travail dédié à la recherche interdisciplinaire des livres de chants religieux représente un bénéfice immense pour le domaine de l'hymnologie. Les livres de chants chrétiens sont importants pour des domaines de recherche académiques, comme la théologie, la littérature et la linguistique, la musicologie, l'histoire de l'art, l'anthropologie culturelle, la sociologie ou la bibliologie. Dans la base de données qui a résulté du projet de réalisation des notices bibliographiques, on a introduit seulement les titres des chants religieux et/ou des airs religieux utilisés pendant le service divin et pour l'éducation dans l'esprit de la piété chrétienne. Même si, les bibliothèques de Transylvanie n'ont pas eu un cadre organisé pour l'identification et la collecte des livres de chants d'église, ce genre d'œuvres est bien représenté dans les catalogues déjà existants. Le projet a compris dans son programme la visite de quelques bibliothèques et archives d'Alba Iulia, Braşov, Cluj-Napoca, Sibiu et Târgu Mureş et, par conséquent, la base de données qui a résulté comprend 500 titres de livres. L'Archive de la Communauté *Honterus* de Braşov détient le plus ancien livre de chants religieux et la plus ancienne publication de

Transylvanie imprimée en langue allemande. À l'aide du projet, quelques éditions des livres assez importants d'hymnes d'Allemagne ont été confirmées exclusivement en Transylvanie.

Mots-clés: bibliothèques – livre ancien, archives – livre ancien, fonds en péril, livre ancien – catalogage, catalogage – projets

Dr. Patricia Engel. Men and books ... for a risk-free use of the European written cultural heritage. Culture Programme 2007-2013 (Des Gens et des livres ... pour une utilisation sans risques du patrimoine culturel écrit de l'Europe. Programme Culture 2007-2013)

Les archivistes et les spécialistes en conservation et restauration du livre et du papier de l'Europe entière se confrontent à un grand problème qui n'est pas clarifié jusqu'au présent: la moisissure qui détruit notre patrimoine culturel – notamment les livres et les documents d'archive. Tout d'abord, il s'agit des fongicides qui attaquent particulièrement le papier et le parchemin; en second lieu, à cause du fait que les documents d'archive sont assez rarement déplacés, l'infestation peut être découverte assez tard. Le projet proposé dans le présent article vise à trouver une solution d'extermination de la moisissure par un procédé qui soit inoffensif pour les gens et pour les documents aussi. En mai 2012, on a lancé le projet culturel européen *Men and Books – for a risk - free use of the European written cultural heritage (Des Gens et des livres... pour une utilisation sans risques du patrimoine culturel écrit de l'Europe)*; à cette occasion, dans la ville autrichienne de Horn, a eu lieu, pendant deux journées, une réunion des partenaires impliqués dans ce projet, où il y a fait des présentations, il y a eu des discussions et on a programmé les prochaines étapes du projet. Les participants ont bénéficié d'une visite guidée de l'édifice historique de la Maison de Culture de la Ville Horn.

Mots-clés: patrimoine culturel écrit – projet européen, des archives – restauration, des projets européens – présentation, des projets européens – réunion de travail

Cristian Paul Bedivan. Carnet de restaurateur. Sur le contrôle et l'autocontrôle ou maîtrise et maîtrise de soi

Le passé, on ne le conserve pas dans la mémoire, mais on le reconstitue à partir du présent. L'accumulation pour le bien de l'accumulation, le stockage des biens à valeur esthétique et leur exposition pour un public avisé, ce sont des pratiques manifestées relativement tard. Faire une science de la conservation, le stockage et la gestion régulière de la création humaine est un acte audacieux. Mais les couleurs disparaissent ou se modifient, le support s'effrite, la pierre, le bois, le béton vieillissent irréversiblement, le verre et la pièce de métal se brisent au moindre contact. Tandis que nous, nous sommes immortels, théorisons et stockons. Cependant, au présent, la crainte de nouveaux dépôts a déterminé la construction éphémère, pour une année, pour une minute ... Les recettes même, si nous pouvons parler des recettes dans le domaine de la restauration, celles-ci changent plus souvent que nous le réalisons. Pour qui restaurons-nous? Pourquoi éprouvons-nous le besoin de contrôler le temps? Dans un présent apathique, est-il possible que l'objet ne reste qu'une image, un fragment sans importance dont les spécialistes puissent se dispenser s'il n'y avait pas des normes, des règles, des procédures. La beauté demeure dans des détails, et l'artiste ne doit pas y intervenir, parce que la maîtrise et la maîtrise de soi sont liées à l'esthétique et au professionnalisme.

Mots-clés: restauration – essai, restauration – profession, l'image de l'artiste dans la société



Biblioteca Națională – o incursiune către stările secrete ale României

Iftimie Nesfântu, reporter
nesfantu@yahoo.com

Instituție vitală pentru patrimoniu, „Biblioteca Națională a României conservă, gestionează și valorifică o parte importantă a tezaurului cultural național scris și participă la construirea unei societăți moderne, dinamice și bine informate, prin integrarea resurselor documentare și informaționale, deschizând astfel o cale către cunoaștere, în general, și către cunoașterea culturii și spiritualității românești, în special.”¹

Este, pe drept cuvânt, Sistemul Nervos Central al României, aflat, prin lege, „în slujba educației și a cercetării științifice, în scopul dezvoltării sociale, culturale și economice a țării”². Inaugurarea noului sediu (23-27 aprilie 2012) – oglindită din perspective diverse și pe spații generoase în mass-media – a deschis și căi de acces către înțelegerea unor rădăcini și rosturi ce ne definesc.

Clădirea, spațiile și circuitele funcționale asigură doar un anume cadru. Se adaugă construcția instituțională, atât de necesară, de dificilă și de complexă; de asemenea, constituirea, conservarea și dezvoltarea tezaurului de cărți, periodice, manuscrise, partituri, documente audio-video, fotografii, hărți, stampe etc. și nu în ultimul rând un anumit sentiment național, cultivat și păstrat în fiecare dintre noi. Biblioteca este deopotrivă în interior – bibliotecari, spații, colecții, activități curente ... – dar și în afara ei, în aspirațiile și așteptările românilor.

Biblioteca Națională – o incursiune către stările secrete ale României

În tradiția europeană, clădirile destinate bibliotecilor naționale sunt considerate repere arhitectonice definitorii. Întreaga compoziție arhitectonică a noii clădiri a Bibliotecii Naționale a României, situată în bdul Unirii, nr. 22, sector 3, București, este structurată

în jurul unui *atrium* – prin tradiție, un spațiu al dialogului –, care deschide calea către numeroase săli de lectură, de informare și de conferințe, către spații expoziționale și de socializare.

Reproiectat în 2008, noul sediu al BNR a fost dat în folosință la sfârșitul anului 2011, inaugurarea oficială desfășurându-se – o coincidență încărcată de semnificații – în săptămâna 23-27 aprilie 2012, imediat după sărbătorile de Paște.

Sarcina realizării proiectului „Biblioteca Națională a României” a fost atribuită în urma organizării de către Ministerul Culturii și Cultelor a unui concurs internațional în noiembrie 2006. Valoarea contractului este de 112.894.627 de euro (1.033 euro/mp), construcția fiind amplasată pe un teren de 54.000 mp, cu o suprafață construită de peste 15.000 mp, reprezentând aproximativ o treime din suprafața ocupată de Casa Poporului. Aria desfășurată totală este de 112.000 mp, cu 500 de locuri în sălile de lectură, 40 km de rafturi de documente în depozite, suprafața spațiilor de depozitare fiind de 35.000 mp, 300 de locuri de parcare, 40.000 de documente în acces liber la raft, 10 spații expoziționale, 400 de locuri în Aulă, trei săli de conferință, cafenea, restaurant, librărie, anticariat, spații multimedia și de socializare ...

O adevărată odisee

După 1990, când, pe un anumit val de entuziasm aparent democratic, cărțile trecute la fond secret au fost



Foto 1.

1. <http://www.bibnat.ro/Misiune-si-viziune-s3-ro.htm> (accesat în 30.04.2012) (n.r.).

2. *Ibidem* (n.r.).

aduse la vedere, am petrecut câteva săptămâni la Biblioteca Academiei, parcurgând pagină cu pagină ceea ce altădată era interzis ... Surprizele, pentru mine, au fost uriașe ... „Cenzorii” citiseră cu un profesionalism demn de cauze mai bune și subliniaseră – poate pentru întocmirea necesarelor rapoarte – fiecare cuvânt sau frază ce făcea măcar aluzie la adevăruri istorice și la național ori naționalism ... Atunci am înțeles că am fost sub ocupație și că sentimentele de dragoste de țară nu erau bine văzute ... Că toată povestea va continua, aveam să înțeleg mai târziu: publicații importante au refuzat constant – au amânat! – să publice interviuri sau reportaje pentru motivul că oamenii prezentați de mine în acele texte – personalități de excepție – erau români! „Da’ din cele rele nu știți să scrieți?!”

Am scris, după '90, și despre odiseea noului sediu al Bibliotecii Naționale a României. Textul a fost publicat. Era dintre „cele rele” ...

„O să fie gata, când mi-oi vedea eu ceafa ...”, îmi spusese la un moment dat un important personaj politic, împrôșcându-mă apoi cu insulte, pentru că îndrăznisem să fac publică declarația înregistrată pe reportofon. Îi șifonasem imaginea de bun român.

Cu astfel de întâmplări cărora le-ai fost martor, cum să nu consideri un miracol că un om, investit manager al Bibliotecii Naționale a României, a izbutit să convingă instituții dintre cele mai diverse și să determine pornirea lucrărilor și mai ales continuarea și finalizarea lor ... Și nu oricum ... „Poate că a fost și un destin...” răspunsese doamna Elena Tîrziman unui alt reporter ...

„În timp ce se construia și se finalizau lucrările la clădirea nouă, noi încercăm o construcție instituțională”

– Doamnă director, ați preluat conducerea bibliotecii într-una dintre cele mai dificile perioade ... Mulți credeau că, vorba lui Nicu Ceaușescu, tot ce s-a construit în cealaltă epocă, în zece ani, nu se va termina de zugrăvit nici în jumătate de veac. Și nu mă refer doar la dificultățile legate de finalizarea lucrărilor la noul sediu al bibliotecii, ci și la stările de lucruri din fosta clădire: depozite insalubre, închise, spațiu restrâns, oameni puțini, nici măcar jumătate din câți ar trebui să fie. Trăgeau fiecare în altă direcție, mai mult spre interesele lor decât ale instituției ... Unii dintre foștii salariați o și recunosc. Nu e neapărat rea-voință; în vremurile de astăzi mulți sunt depășiți de necazuri. Cum ați reușit să-i polarizați?

– Prin multă disciplină și prin profesionalizarea cu adevărat a meseriei de bibliotecar. Când fiecare dintre noi



Foto 2. Deschiderea oficială. În prim-plan, acad. Ionel Haiduc, președintele Academiei Române.

își cunoaște cu adevărat fișa postului – job-ul – și e și motivat pe un vector comun, reușim să ducem mai departe o misiune asumată ... Practic, eforturile noastre s-au canalizat pe momentul deschiderii, dar în timp ce se construia și se finalizau lucrările la clădirea nouă, unde ne aflăm acum, noi încercăm o construcție instituțională pentru conceptul de bibliotecă națională ... Am creat o nouă organigramă, personalul a fost ajutat să depășească – unde a existat – o mentalitate tradițională și să adopte



Foto 3. Conf. univ. dr. Elena Tîrziman, manager al Bibliotecii Naționale a României.

o mentalitate modernă și așa, încet, încet, s-a creat o masă critică de oameni foarte buni profesioniști, responsabili, foarte bune și frumoase caractere, o esență umană cu totul deosebită. Și iată, acum s-a văzut ...

– *Ați realizat o revoluție în managementul românesc ...*

– Nu știu dacă e așa, dar țin să vă spun că întregul colectiv al bibliotecii s-a comportat excepțional. Și în timpul mutării și în această săptămână inaugurală ...

– *E meritul dumneavoastră ...*

– E meritul nostru al tuturor ...

Cât privește suita de manifestări organizate în săptămâna 23-27 aprilie 2012, este deopotrivă și meritul colaboratorilor, al sponsorilor și, nu în ultimul rând, al jurnaliștilor, care au făcut din acest eveniment o sărbătoare națională. Le mulțumesc și lor și redacțiilor care au găzduit relatări de multe ori impresionante, făcute cu profesionalism.

– *Am văzut în această inaugurare, în programul încărcat al acestor zile, o engramă care arată și ce este, dar și ce poate fi Biblioteca Națională a României ...*

– Am pregătit cu mare atenție și în amănunt partea de „soft” ... Noua clădire dă formă, exprimă construcția instituțională ...

– ... *care s-a încheiat?* ...

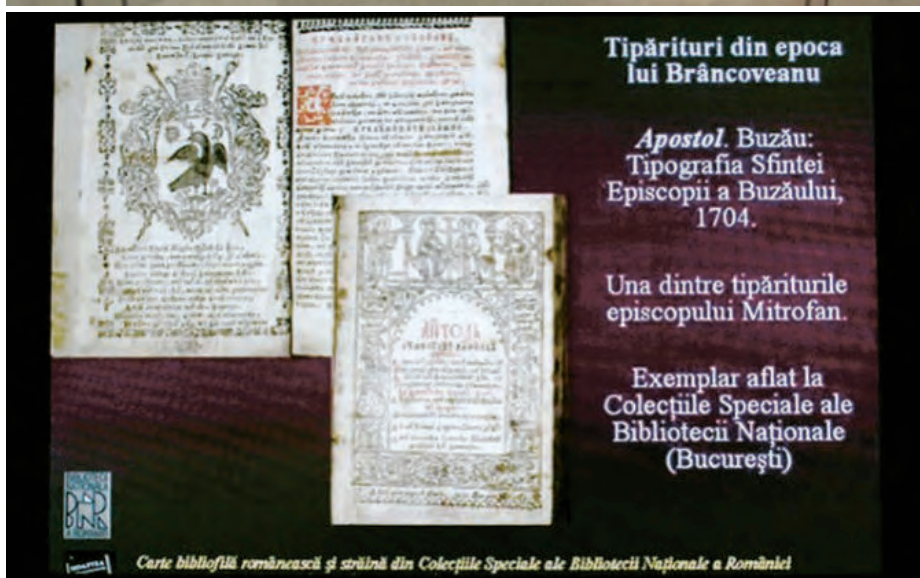
– Nu, nu s-a încheiat, continuă ... Vorbim despre un proces de adaptare la cerințele oamenilor, ale timpului care va să vină ... Iar asta presupune reciprocitate ... Prin fondul de documente – cărți reviste, manuscrise, filme, colecții speciale ... – prin activitățile organizate, „lucrarea” noastră continuă și va continua mult timp de acum înainte, modelând destine, răspunzând unor așteptări ... Învățăm, ne adaptăm solicitărilor, biblioteca se îmbogățește ... Suntem deja ori vom intra în colaborare cu alte instituții, se vor deschide noi



Foto 4-6. Demonstrații ale unor etape de investigare și conservare preventivă, restaurare corp și legătură carte.



NOUL TESTAMENT. Bălgad (Alba Iulia), 1648.



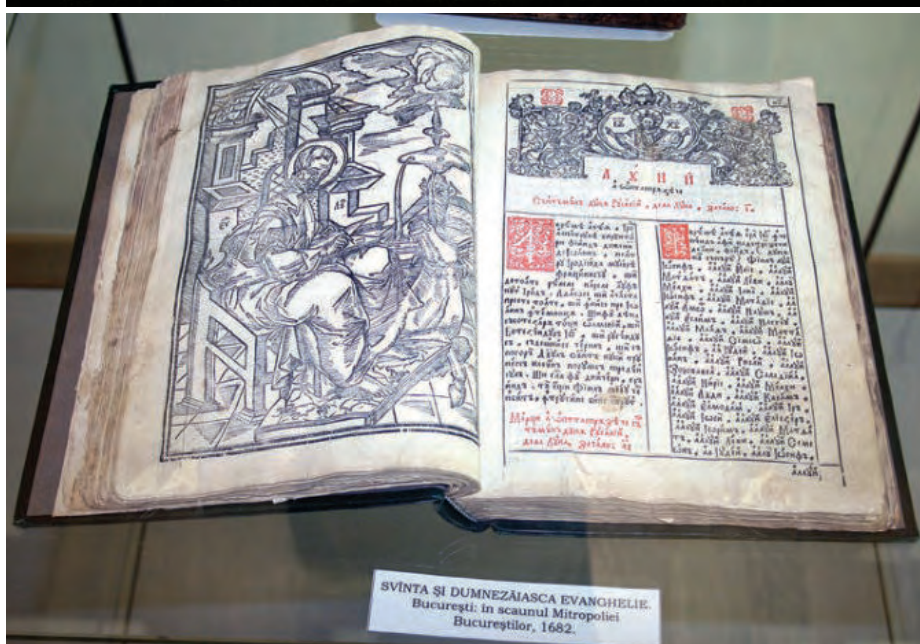
Tipărituri din epoca lui Brâncoveanu

Apostol. Buzău: Tipografia Sfintei Episcopii a Buzăului, 1704.

Una dintre tipăriturile episcopului Mitrofan.

Exemplar aflat la Colecțiile Speciale ale Bibliotecii Naționale (București)

Carte bibliofilă românească și străină din Colecțiile Speciale ale Bibliotecii Naționale a României



SVINTA ȘI DUMNEZĂIASCA EVANGHELIE. București, în scaunul Mitropoliei Bucureștilor, 1682.

fronturi de lucru, proiecte noi ... Este un organism viu, cu o structură flexibilă. Sunt spații cu roluri bine definite și altele deschise unor manifestări ... Ați văzut și în aceste zile, câte ateliere, expoziții, conferințe s-au desfășurat în paralel ... Cum a fost și astăzi (vineri 27 aprilie, n.n.) toată această suită de activități organizate de Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor (C.N.P.R.D.) ... Am și transmis prin doamna Mariana-Lucia Nesfântu, conservator atestat al cărților de patrimoniu, șeful serviciului C.N.P.R.D. al Bibliotecii Naționale a României, felicitări întregului colectiv pentru ținuta științifică a lucrărilor și pentru felul cum a organizat atelierul și cum și-a prezentat activitatea ... Sunt puțini – ca și în celelalte compartimente și servicii, resursa umană este o problemă critică – dar au făcut față cu brio întregului program.

De altfel, peste câteva minute o echipă a TVR va realiza un film documentar despre fluxul operațiunilor de restaurare ... Căutăm să-i familiarizăm cu activitatea curentă pe cei interesați ... O altă zi a fost dedicată filialelor din țară, a fost deschisă o expoziție de carte veche, în Sala Mare de Conferințe de la parter s-a desfășurat *Ora de literatură la Biblioteca Națională* cu domnul Alex Ștefănescu, s-a organizat un seminar-dezbatere cu tema *Trei actori ai proprietății intelectuale: ORDA, OSIM și Biblioteca Națională a României*, am semnat în cursul zilei de ieri protocolul de preluare de către Biblioteca Națională a României a Colecției Naționale de Brevete OSIM ...

– *Cât de speciale, cât de valoroase sunt „colecțiile speciale”?* Și cum s-au format?

Foto. 7-9.



Foto. 10.

– Nucleul acestor valoroase colecții a fost constituit dintr-o serie de fonduri strânse cu pasiune, de-a lungul vremii, de colecționari celebri, preocupați să găsească și să aducă în țară lucrări privind marile civilizații ale lumii; vorbim despre biblioteca lui Ion I. C. Brătianu, colecția de documente a lui Alexandre Saint-Georges, fondurile Scarlat Rosetti, fondurile Exarcu și Gheorghe Adamescu, completate și îmbogățite în timp prin alte donații și achiziții. Astfel, în colecțiile BNR au intrat fonduri istorice și documentare celebre, precum biblioteca ilustrului colecționar bibliolog și bibliofil Constantin Karadja, cumpărată în anul 1962, cuprinzând printre altele, 34 de incunabule, cărți vechi și rare tipărite între secolele XVI-XX, stampe și hărți. În același mod au fost achiziționate arhive personale, manuscrise și corespondență aparținând lui Valeriu Braniște, Sextil Pușcariu, Cezar Petrescu etc.

Cei interesați pot găsi aici manuscrise, cărți vechi și rare, lucrări de artă – stampe, gravuri, desene – documente de arhivă, corespondență, fotografii, materiale cartografice, periodice românești vechi, fotografii, hărți, o colecție de tipărituri muzicale, înregistrări pe suporturi diverse, de la discuri de patefon, până la CD-uri și DVD-uri.

– *Ce înseamnă pentru dumneavoastră inaugurarea și momentul acesta?*

– O nouă etapă în viața BNR, un nou început de fapt. Sperăm ca Biblioteca Națională a României să devină o instituție reprezentativă în plan cultural și alături de alte instituții să contribuie în mod determinant la definirea identității spirituale și culturale a poporului român.

– *Și cum se va concretiza o asemenea misiune?*

– Împlinindu-și rolul metodologic, funcția de cercetare, adică să devină un referențial cultural-științific al țării, un spațiu pentru activități culturale legate de tot ce înseamnă carte, cuvânt, tipar ...

„Unde vei găsi cuvântul ce exprimă adevărul?”

M-am întrebat de multe ori care ar putea fi cele mai adecvate reprezentări ale sufletului românesc. O întrebare, uneori nedeslușită, alteori limpede, ce m-a însoțit prin incursiunile mele prin țară. Câteodată mi s-a părut că întrezăresc un posibil răspuns. Erau însă alcătuirii efemere, destrămate iarăși și iarăși, imediat ce întâlneam alte înfățișări ale realității. Cele cinci zile petrecute în ambianța de „sărbătoare a sărbătorilor” m-au convins că aveam, într-un sfârșit, răspunsul căutat o viață. Directorul Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova și-ar fi dorit – îmi mărturisea mai apoi – să fie director de filială și nu unul al unei biblioteci de sine-stătătoare.

Dar cum să-l aduc în cuvinte? Și cum anume să fac un atare răspuns cât de cât convingător? Arhitectul găsisse răspunsul. Îl exprimase însă în forme, spații interioare, lumini și umbre. Și doamna Elena Tîrziman, director general al Bibliotecii Naționale a României, conferențiar la Facultatea de Litere a Universității din București și doctor în filologie și științele informării și comunicării, găsisse un răspuns, o dovadă că-și asumase misiunea ce-i fusese încredințată. Nu era prezent, nici nu avea cum, în interviurile acordate unor jurnaliști prea grăbiți să ajungă la esență. Cele cinci zile – deschiderea oficială – au avut la bază nu numai un program de management lucrat în cele mai mici detalii, dar și o viziune modernă asupra rosturilor unei instituții cu adevărat de cultură.



Foto. 11.

Au urmat două zile (și nopți) de frământări ... Văzusem, „citisem” și pe fețele și în cuvintele unor cârcotași, sprijiniți în baston de lemn, invidia – celor aflați de cealaltă parte a baricadei – că „la noi Mesia a venit”. Iarăși! Mai venise odată, înainte de 1989, cu prilejul tipăririi Operei lui Mihai Eminescu, deși ei, aceiași, proorociseră că nu va fi tipărită. Nu au izbutit nici acum să-și ascundă adevăratele sentimente.

„Și mă întreb ce anume alimentează în continuare această pornire împotriva noastră. Dacă le-ar sta în putere, ar distruge orice document privind continuitatea românilor în acest spațiu ... Dacă le-ar fi stat în putere ar fi împiedicat construirea Bibliotecii Naționale ... Un teren ce poate să apară plat multora, pentru mine are un relief emoțional și fără să vreau „îl scanez” imediat ce ajung într-un loc nou. Este ca o rană deschisă, transformată în senzor. Simt ura mocnită și invidia, pornirile de a deturna oameni de la gândurile cele bune sau de pe calea credinței, a dragostei de semeni și de țară ... Incursiunile mai vechi – câteva mii – prin așezările românești nu au rămas fără urmări. Alții ar spune că toate acestea înseamnă experiență. Dar ar trebui, dacă ei au dreptate, să se vadă și efectele. Căutam, febril, eventuale asemănări cu realizări mai vechi, întâlnite în alte instituții, unde mai sunt manageri de excepție. Le simțeam, erau pe aproape. Dar nu le vedeam încă ... Am încercat să mă ghidez după reacțiile mele subiective la croncănitul unor invidioși ... „Dar din cele rele nu știți să scrieți?!” îmi arunca, pornit, câte un editor sau redactor-șef, când izbuteam să scot la lumină și fapte meritorii ale unor români. „Cine să citească despre un spital care merge în pas cu lumea civilizată?” „Cine mai crede că poate să existe manageri dăruiți profesiei lor?” aruncau, parșiv, aceiași făcători de „găini ce nasc pui vii” ... Mi-am amintit în cele din urmă de peripețiile unui pictor și profesor, Ion Nichifor Someșan, care, prin anii '50 ai secolului trecut, se pornise să-i ridice o casă memorială scriitorului Liviu Rebreanu ... Voi reproduce un fragment din acea mărturisire antologică. La altă scară și cu diferențele de culoare date de o altă epocă, povestea lui anticipa întreaga odisee a construcției noului sediu destinat Bibliotecii Naționale a României.



Foto. 12.

Muzeul „ilegal”

„Eram, pe atunci, directorul muzeului din Năsăud”, îmi povestea, în toamna anului 1993, Ion Nichifor Someșan, acasă la el, casa cu mușcate roșii din Năsăud. „Casa din Prislop a familiei Rebreanu nu mai exista. Criticul Ovid Crohmălniceanu scăpase o afirmație: «Asupra lui Rebreanu s-a așternut o tăcere nedorită de nimeni și regretată de toți». Am gândit că era momentul să facem ceva. Am înaintat dosar la unul, Vilinski, prim-secretar la raion. Era un fel de țipțer³, adică venitură⁴. Cum zic năsăudenii, «adus de ape». Și m-a chemat la el. «Cum să-i faci lui Liviu Rebreanu casă? Alaltăieri a furat flori din parc.» Eu fac ochii mari. Pe urmă înțeleg. Era aici unul pe care îl chema tot Liviu, profesor la gimnaziu. A vrut să ducă flori la o muiere, una, Malca, o lăsaseră soldații sovietici pe aici, nu le mai trebuia. Și fusese pus la gazeta de perete pentru niște flori rupte din centrul târgului ... Dar primul secretar continuase blajin: «Uite, de ce nu-i faci dumneata casă lui Viehman?». Asta era un speolog. Ați înțeles cum veneau lucrurile dacă te bătea gândul să faci un muzeu. M-am dus atunci la Cluj, la Retegan. «Măi, nu-ți pot da nici o aprobare», îmi zice și el. Dar nici eu nu m-am lăsat. M-am dus la București. Era atunci un Comitet pentru așezămintele culturale și, acolo, era unul, Stoian, care răspundea de muzee. Omul m-a scos afară, pe coridor, și mi-a spus părintește: «Măi, uite ce-i: dacă vrei să faci muzeul, du-te acasă și fă-l». Și așa am făcut. Muzeul „Liviu Rebreanu” din Prislop nu are niciun act de înființare. M-am întors atunci acasă, am înființat un Comitet de inițiativă cu bătrânii din Năsăud, în care am băgat și pe unul de la partid, ș-am ridicat casa prin muncă patriotică. Lemnele de construcție le-am furat din pădure.”

3. Țipțer, țipțeri (țipțăr), s.m. Colonist de etnie germană, originar din regiunea Zips (Munții Tatra), aduși de administrația austriacă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în zona Vișeu, în scopul exploatarea sistematică a pădurilor. Din germ. *Zipser* (n.r.).
4. Venitură, venituri, s.f. (Pop.) Venetic, cineva care a sosit recent de aiurea. Din *veni* + suf. *-(i)tură* (n.r.).

Maestrul Someșan începe să râdă blând, ia un plic din bibliotecă și-mi arată o fotografie veche cu toți cei care s-au dus atunci la furat lemne. „Tot timpul am avut lângă mine aparatul de fotografiat. Mi-a fost un sfetnic bun ...”

Cade pe gânduri, apoi se întoarce la povestea muzeului: „Vedeți dumneavoastră, pe atunci oameni cu adevărat generoși se aflau sus, în poziții importante, așa a fost și Ovid Crohmălniceanu. Cei mici și cu suflet meschin erau prin câte un fund de țară, precum Năsăudul. Dar iată, s-a întors roata: cei mărunți au ajuns sus și fac cărțile ...”

Atriumul

Nu puteam să dorm, nu puteam nici să scriu. Timpul era prea scurt. Mi-am luat reportofonul cu mine și m-am întins în pat. Dacă totuși apare vreo fulgure de inspirație ori dacă adorm și visez, ajunge să „povestesc” reportofonului ... Altfel, voi uita ... Până să adorm, am tot rostit, în șoaptă, gânduri, așa cum se ridicaseră peste nori cețoși, destrămați pe alocuri de câte o amintire ... Lizuca, Dumbrava minunată, Țara poveștilor ... Frânturi dintr-o lume magică ... Chipul învățătorului de la Schitul lui Dragoș, unde copilărisem, și un alt chip, la început neclar, apoi tot mai limpede, al unui dascăl ce ascunsese de furia activiștilor câteva sute de cărți bisericești ... Nu dormeam, dar le vedeam ca prin vis... Erau niște cărți cât mine de mari, ferecate în coperte de argint. Aveam pe atunci trei spre patru ani ... El mă învățase, înainte să învăț românește, să citesc și să scriu în greaca veche ... Apoi o bătaie primită de la tata ... Mă dusesem acasă, cu o carte cu cheotoare și copertă de argint cât o icoană de mare ... Mi-o dăruise dascălul ... Îl ajutasem să ascundă cărțile într-o colibă. Mi-a luat-o mama și a îngropat-o în via din grădină. „Nu e bine să știi unde! Dacă află ăștia, ne arestează ...” „Ăștia” erau activiștii de partid ... Oameni mărunți, de teapa celor amintiți și de pictorul din Năsăud. Mai târziu, când pericolul trecuse, mama nu și-a mai amintit unde a săpat... Știa doar că săpase adânc, la un stat de om... Am văzut – ca în vis deși nu visam – echipa televiziunii române pregătindu-se să-i filmeze pe restauratorii de carte ... Pe câteva mese așezate în formă de potcoavă, ca să poată asigura pe latura interioară trecerea vizitatorilor, „doctorii cărților” efectuau sub ochii curioși ai noilor veniți, operațiile curente: investigații fizico-chimice și biologice – înainte de o intervenție este nevoie să stabilești un diagnostic – urmate de desfăcerea și spălarea foilor de carte, operațiuni urmate de restaurarea, uscarea, coaserea foilor și asamblarea întregului volum ...

Un membru al echipei remarcase cât de mult se aseamănă restaurarea unei cărți cu mutarea bibliotecii într-o clădire nouă ...

– *Ce legătură vedeți?* l-am întrebat.

– Într-o bibliotecă, și mai ales în aceasta, cărțile – și

celelalte documente și colecțiile – fac trup comun cu clădirea ... „Minte sănătoasă într-un corp sănătos!” Așa cum și într-o carte, mai ales în cele vechi, scrise de mână, cu litere de aur, cum este și Codex Aureus, sau cu cerneluri speciale, cuvintele, întregul text și suportul pe care sunt fixate fac un singur trup ... Restauratorul, ca și chirurgul, trebuie să țină seama de toate detaliile ... M-am dus cu gândul la Salina Turda. Doar că acolo am coborât către adâncurile pământului, spațiile de unde truditarii de altădată au scos sarea ... atât de necesară vieții. Sarea în bucate! Un basm care nu se putea naște decât în România, singurul loc din Europa unde sarea se află și la suprafață ... Poate de asta, deși altora le stă în gât, cea mai veche scriere din lume, descoperită până în acest moment, este cea păstrată pe tăblițele de la Tărtăria, localitate aflată aproape de Sebeș și Alba Iulia. Unde există sare, există și viață și tot acolo vor fi și primele așezări ...

Eram în Atrium, locul desfășurării unora dintre manifestările organizate în aceste zile ... Un spațiu potrivit pentru concerte, prezentări de modă, spectacole de teatru ... O parte din vizitatori urcaseră la etajele V și VI ca să vadă Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor. De jur împrejur, deasupra noastră, spre cer, ferestre interioare, balcoane ... Chipuri, vizitatori ori salariați ai acestei instituții, templu al spiritualității românești ... Bucurie, curiozitate, mirare ...

Dincolo de ferestre și de uși, păstrându-și intact misterul, spațiile de lucru, de depozitare, sălile de lectură,



Foto. 13.

calculatoarele și multe, multe cărți, manuscrise, filme, colecții ... Mi-am amintit de o scurtă prezentare sintetică a „tezaurului” de documente păstrat în Biblioteca Națională a României.

O impresionantă carte de vizită

Colecțiile Bibliotecii Naționale a României cuprind peste 12.500.000 de unități bibliografice (u.b.) – cărți, periodice, manuscrise, partituri, documente audio-video, fotografii, hărți, stampe. După ce a funcționat ani de zile în condiții improprii și cu mari dificultăți, s-a mutat acum în casă nouă, în sediul din bulevardul Unirii 22. Biblioteca are și două filiale, Omnia Craiova și Batthyaneum Alba Iulia și oferă acces la Internet, servicii de împrumut național și internațional etc.

Baza de date conține peste 500.000 de unități bibliografice: carte românească, carte străină, teze de doctorat, periodice, bibliografii nepublicate, articole din publicații, abstracte din domeniul bibliologiei.

Departamentul Colecții Speciale are următoarele cabinete: *Bibliofilie* (55.204 u.b. – incunabule, carte veche, carte rară, foi volante); *Manuscrise* (39.729 u.b. – manuscrise latine, arabe, persane, slave, grecești; corespondență și pagini de jurnal: Titu Maiorescu, Martha Bibescu, George Enescu, Simona Lahovari, Mircea Eliade, Emil Cioran, Vasile Voiculescu, Mihail Sebastian etc.; manuscrise literare: Octavian Goga, Nicolae Iorga, Ion Pillat, Duiliu Zamfirescu, Lucian Blaga, Camil Petrescu, Mihail Sadoveanu, Tudor

Arghezi, G. Călinescu etc.); *Arhiva Istorică* (fondurile „Mihail Kogălniceanu” – 1.163 de dosare, „Brătianu” – 724 de dosare, „Al. Saint-Georges” – 5.804 dosare); *Periodice românești vechi* (începutul secolului XIX – până la 1948): calendare, almanahuri, anuare, anale, ziare, organe ale partidelor politice, reviste culturale, literare, istorice, juridice, economice; *Stampe* (42.833 u.b. – desen și gravură românească și străină), *Fotografii* (117.156 u.b. – fotografiile originale și cărți poștale ilustrate), *Cartografie* (4.815 u.b. – hărți istorice, lingvistice, etnografice, demografice, militare, turistice; schițe topografice, planuri de orașe și moșii; circa 1.000 de atlase geografice, geologice, climatice, meteorologice, hidrografice, ale solului și mediului); *Audio-Video* (plăci de patefon, discuri, CD-uri, DVD-uri, partituri și monografii).

O lume oglindind-o pe cealaltă: România profundă și strădania celor care au depozitat în cărți un tezaur de cunoștințe și de înțelepciune ...

(Fotografiile îi aparțin autorului.)

O versiune a reportajului a fost publicată, imediat după eveniment, în *Viața Medicală*, nr. 18, 4 mai 2012, p. 1-9.

© Corina Niculescu



Foto. 14.

Managementul situațiilor de urgență în biblioteca modernă

Dr. Aurelian-Cătălin Popescu, *cercetător științific conservare-restaurare carte veche rară, document șef Serviciul Restaurarea și prezervarea publicațiilor Biblioteca Centrală Universitară „Carol I” str. Boteanu, nr. 1, sector 1, cod 010027, București tel. +40 213131605, int. 230, 231; fax +40 213120108 e-mail: aurelian.popescu@bcub.ro*

Memoria colectivă a națiunilor prezintă o importanță vitală pentru eforturile de conservare a identităților culturale, realizând o punte între trecut și prezent, pregătind viitorul. Patrimoniul documentar constituie o parte esențială a acestei memorii care este o dovadă a diversității popoarelor, limbilor și culturilor. Dar această memorie este fragilă. Documente de importanță deosebită, piese de arhivă unice pot fi distruse pentru totdeauna în catastrofe naturale sau umane, sunt expuse uzurii, neglijenței și scurgerii necruțătoare a timpului sau riscă să fie lăsate pradă factorilor distructivi, în orice moment.

Amplificarea catastrofelor care au pricinuit deteriorări grave sau distrugerii ale unei părți din patrimoniul cultural mondial, de-a lungul ultimilor ani, ca și distrugerea intenționată sau nu a acestui patrimoniu din pricina conflictelor etnice și religioase sau a războaielor au impus necesitatea unei adevărate campanii de informare în scopul salvării și protejării, pe cât posibil, a memoriei culturale, pentru a o transmite generațiilor viitoare.

După cum existența umană poate fi afectată de situații de criză, generate mai mult sau mai puțin întâmplător, tot astfel pot avea loc și incidente conjuncturale care să afecteze, uneori ireversibil, documentele aflate în biblioteci.

Catastrofele, indiferent dacă sunt de origine umană sau naturală, pot anula eforturile de conservare depuse de-a lungul secolelor. Din această cauză consider că este oportun să insist asupra importanței întocmirii planurilor de acțiune în caz de urgență la nivelul fiecărei biblioteci și cunoașterea elementelor acestora de către întreg personalul implicat.

Istoria omenirii a demonstrat că focul și apa sunt, în general, principalele cauze ale dezastrelor. Distrugerile provocate de incendii sunt cauzate de fum, de nivelul ridicat al temperaturii sau de flăcări, în funcție de intensitatea cu care focul a acționat asupra documentelor. Înnegrirea provocată de fum și deformările induse de

temperaturile ridicate sunt adesea ireversibile. Și deteriorările indirecte pot distruge iremediabil patrimoniul scris și tipărit. Mai mult, apa folosită pentru stingerea incendiilor provoacă, uneori, pagube mai mari decât focul.

Dacă incendiul a fost întotdeauna de temut, pagubele provocate de apă, ca urmare a unui incendiu, sau de inundații și de infiltrațiile apei au pricinuit cu siguranță deteriorări mai frecvente și mult mai importante. Apa duce la umflarea și deformarea hârtiei, a legăturilor cărților și stă la baza creării de condiții favorabile dezvoltării rapide a microorganismelor.

Pagubele diferă și în funcție de natura apei cu care documentele intră în contact: apă curată din conducte sau apă murdară din scurgeri ori inundații, într-o astfel de situație hârtia putând absorbi impurități care o pătează ireversibil¹.

Deteriorările secundare pot fi mai grave decât cele primare: umiditatea aerului este adesea foarte ridicată în spațiul unde s-a infiltrat apa care este absorbită de documente. În acest mod se creează condiții propice unei infestări generalizate cu mușegaiuri.

Nu sunt neglijabile nici alte tipuri de catastrofe, ele fiind mai mult sau mai puțin de temut; fenomenele atmosferice (furtunile), cutremurele de pământ, accidente industriale care poluează, precum și conflictele armate ori actele de terorism sunt adesea urmate de distrugerii și de jafuri masive de documente.

În orice situație de criză, pagubele sunt amplificate, dacă nu există un plan de acțiune în caz de catastrofă și nicio structură capabilă să îl pună în practică. Într-adevăr, catastrofele, fie că sunt naturale sau provocate de om, pot avea consecințe mult mai puțin grave, dacă personalul bibliotecilor nu este luat prin surprindere.

Este așadar esențial să se adopte, ca pentru toate celelalte aspecte ale conservării, o atitudine preventivă care implică mai multe etape: „evaluarea riscurilor, punerea în practică a măsurilor de prevenire pentru a elimina sau reduce riscurile potențiale identificate,

1. WATERS, Peter. *Procedures for salvage of water damaged library materials*. Washington: Library of Congress, 1999, p. 133.

pregătirea personalului în eventualitatea unei catastrofe și apoi întocmirea unui plan de urgență.”²

Evaluarea riscurilor

Evaluarea riscurilor constă în:

- identificarea riscurilor interne sau externe care pot amenința clădirile și documentele care sunt păstrate în acestea;

- identificarea lipsurilor din vechile planuri de prevenire (dacă există) și adaptarea acestor planuri la situațiile existente în teren.

Este adesea util, chiar indispensabil, să se lucreze în colaborare cu organisme abilitate – pompieri sau personal de la Inspectoratele pentru Situații de Urgență (ISU) – atât pentru a detecta riscurile puțin evidente la o primă abordare, cât și pentru a pregăti eventualele intervenții în caz de dezastru. Este esențial ca pompierii să cunoască bine configurația clădirilor, existența sau nu a diverselor dotări tehnice, localizarea sistemelor de stingere a incendiilor etc.

Este necesar să fie avute în vedere cele trei categorii de riscuri existente³:

- riscuri provenind din exteriorul clădirilor, ceea ce presupune evaluarea caracteristicilor topoclimatice și geologice ale zonei în care este localizată biblioteca, cum ar fi: cutremure tectonice, furtuni, proximitatea unor ape curgătoare, a canalelor colectoare etc. În funcție de aspectele constatate se iau măsuri în consecință. Un exemplu în acest sens îl constituie îndepărtarea arborilor și a stâlpilor de susținere a rețelelor electrice plasați prea aproape de clădiri și care, în cazul unui cutremur, pot cădea peste acestea;

- riscuri provenind din activități umane, cu potențial periculos, desfășurate în proximitatea bibliotecii. Un astfel de exemplu îl constituie existența în vecinătatea bibliotecii a unor instalații industriale care pot genera explozii;

- riscuri legate de structura construcțiilor. Pentru a evalua acest tip de risc se impune verificarea calității materialelor care intră în structura clădirii, a etanșeității zidurilor și acoperișurilor, a stării conductelor și canalizărilor, a calității și a stării instalațiilor electrice, a existenței ușilor și zidurilor rezistente la foc, acolo unde este necesar.

Elaborarea planului de acțiune

Planurile de acțiune în caz de urgență sunt, indubitabil, o componentă esențială a unei politici de conservare eficiente. Se impune ca planul de acțiune să

abordeze tipurile de situații de urgență în fața cărora poate fi pusă biblioteca și să fie definit de câteva caracteristici foarte importante: comprehensibilitate, simplitate și flexibilitate.

Planul trebuie să fie ușor de urmat, deoarece persoanele care se află în mijlocul unei catastrofe au, adesea, un mod de a gândi mai puțin clar. De aceea, este necesar ca instrucțiunile să fie concise. Formarea profesională a personalului, în sensul obținerii unui răspuns prompt și eficient, reprezentând și ea un aspect important. Este imposibilă, însă, anticiparea fiecărui detaliu în cazul unei catastrofe și, din această cauză, planul trebuie să prevadă instrucțiuni de bază care pot fi adaptate la fața locului.

Planul de urgență este o măsură preventivă care permite reacția rapidă și eficientă în fața oricărei catastrofe. Acesta trebuie să fie cunoscut de întreg personalul bibliotecii și să includă⁴:

- planurile clădirilor, cât de precis este posibil, pentru fiecare etaj fiind menționate depozitele de documente și fondurile și colecțiile care au prioritate;

- localizarea ferestrelor, a intrărilor și a ieșirilor, precum și a ușilor metalice cu deschidere automată și cu rezistență la foc;

- localizarea scărilor, inclusiv a scărilor de evacuare și de incendiu;

- localizarea extincătoarelor, a stingătoarelor de incendiu manuale, a detectoarelor de fum și de apă, (dacă există);

- traseele tehnice pentru țevi și localizarea ascensoarelor și a anexelor, a vanelor de închidere și deschidere a apei, a tablourilor electrice și a celorlalte sisteme de oprire a alimentării electrice.

Utilizarea culorilor, a pastilelor și a semnelor convenționale trebuie să permită o lectură rapidă și simplă a acestor planuri.

Este necesară întocmirea unei liste la zi cu numerele de telefon ale persoanelor care vor fi contactate în cazul unei catastrofe, ale serviciilor de urgență (ISU), ale poliției, pompierilor, firmelor de distribuție a apei, gazului și electricității.

Un alt element al planului este organigrama bibliotecii, cu responsabilitățile fiecăruia în înlăturarea dezastrului, precum și în aducerea la starea inițială a fondurilor și a colecțiilor.

Planul cuprinde, de asemenea:

- o listă cu colecțiile care necesită prioritar a fi salvate, cu localizarea și volumul lor, suporturile și persoana responsabilă pentru fiecare fond,

2. ENGLAND, Claire ; EVANS, Karen. *Disaster Management for libraries: planning and process*. Ottawa: Canadian Library Association, 2001, p. 63-65.

3. KAHN, Miriam. *Disaster prevention and response for special libraries: an information kit*. Washington: Special Library Association, 1995. <http://www.sla.org/content/resources/inforesour/sept11help/disip/infokit.cfm> (accesat în 14.05.2012).

4. *Emergency programme for the protection of vital records in the event of armed conflict : guidelines by UNESCO*, 2005. http://www.unesco.org/webworld/war_archives.html (accesat în 15.10.2007).

– o listă detaliată a măsurilor de urgență ce trebuie luate pentru fiecare tip de catastrofă și

– o listă de proceduri de pus în practică pentru înlăturarea degradării documentelor în urma dezastrului.

Planul trebuie să prevadă spații în cadrul bibliotecii unde se pot, eventual, depozita temporar documentele. Este important și se impune ca acest plan de urgență să fie revizuit și, în special, să fie actualizat periodic.

Măsuri preventive și de protecție

Prin prevenire se au în vedere măsurile destinate evitării producerii unui eveniment. Prin protecție se au în vedere măsurile care permit limitarea pagubelor pe care le-ar putea suferi colecțiile dacă s-ar produce un eveniment.

Strategia de luptă împotriva catastrofelor trebuie să înceapă prin schimbarea mentalității personalului, depășind prejudecățile de tipul: „catastrofele și accidentele nu li se întâmplă decât altora” sau „biblioteca este suficient de securizată”, a atitudinilor fataliste: „dacă trebuie să se întâmple, se va întâmpla” ori diletante: „vom acționa la momentul potrivit”.⁵

O altă măsură este aceea de a forma și antrena o echipă de intervenție în caz de urgență, compusă din angajații care locuiesc în apropierea bibliotecii și au optat pentru o astfel de activitate de voluntariat. Este extrem de util să se realizeze ateliere de simulare a sinistrului, care să permită familiarizarea cu procedurile de intervenție, de salvare de urgență și de evacuare a documentelor.

Achiziționarea de truse de urgență care se pot folosi la trierea, transportul și curățarea documentelor în caz de dezastru, plasarea acestora în locuri ușor accesibile și cunoscute de întregul personal, precum și identificarea spațiilor în care se pot tria, înregistra și împacheta documentele afectate reprezintă alte acțiuni de bază pentru intervenția promptă în salvarea documentelor.

Ca măsură de prevenire a pierderii datelor informatice, este esențial ca toate bazele de date, dar și anumite documente de birou să facă obiectul unor salvări regulate, zilnice sau săptămânale, în funcție de situație. Este de preferat ca datele și documentele astfel salvate să fie conservate în afara bibliotecii sau a serviciului care le-a produs, pentru mai multă siguranță.

În pofida tuturor eforturilor de prevenire, o catastrofă se poate produce oricând. Așadar, este util să fie cunoscute măsurile ce trebuie luate în caz de sinistru.

Primele măsuri de urgență

În oricare din cazuri, este recomandabil să se acționeze asupra documentelor direct afectate, dar și

asupra celor care sunt depozitate în apropiere. Este important să se restabilească pe cât posibil condițiile climatice, în conformitate cu normele de conservare din depozitele în care sunt stocate documentele, pentru a se evita proliferarea mucegaiurilor⁶.

În urma unei catastrofe, se impune cunoașterea diferitelor tipuri de intervenții posibile și de modalități de salvare, ca și de intervenții care trebuie evitate în mod categoric, cum ar fi:

- scrisul direct pe documentele ude,
- dezlipirea paginilor lipite între ele,
- utilizarea hârtiei imprimată de ziar, ca înlocuitor al hârtiei absorbante.

Este indicat, în măsura în care e posibil, să se eticheteze documentele afectate, mai ales când au fost evacuate pentru a fi uscate. În acest scop, trebuie să se folosească benzi de hârtie neutră, care să fie inserate în volume. Pot fi folosite două metode de uscare⁷: uscarea cu aer și congelarea cu liofilizare.

Uscarea cu aer nu poate fi folosită decât pentru o cantitate redusă de documente umede, nu foarte ude. Această metodă simplă dar care implică un număr mare de persoane poate fi folosită pentru toate documentele pe suport hârtie. Sfaturile de urmat sunt:

- folosirea unei încăperi curate cu o valoare higrometrică de aproximativ 40-50%,
- menținerea temperaturii la aproximativ 20°C,
- folosirea ventilatoarelor pentru a realiza un curent de aer care să accelereze uscarea, dar să nu atingă direct documentele, pentru a nu le afecta sau împrăștia.

Dacă este posibil, e de preferat să se instaleze în spațiul respectiv dezumidificatoare mobile care să rețină surplusul de umiditate din aer. Documentele trebuie să fie așezate astfel încât să aibă cât mai multe pagini expuse la curentul de aer, pe mese, strecurând între pagini hârtie absorbantă. Cărțile pot fi așezate în picioare, deschise în evantai, dar trebuie avut grijă să nu fie forțată legătura în momentul deschiderii. Pentru a evita deformările, poate fi util ca aceste documente să fie așezate în prese, când sunt aproape uscate, să fie apoi puse la uscat și presate din nou după uscare.

Congelarea și liofilizarea

Congelarea este recomandată de fiecare dată când este tehnic posibil. Reprezintă o măsură de urgență care permite stabilizarea stării documentelor și evitarea deformărilor fizice și a contaminării biologice. Într-adevăr, odată documentele congelate, se câștigă timp pentru identificarea celor mai bune soluții de aplicat ulterior⁸. Rapiditatea deciziilor nu mai este condiționată decât de costurile de stocare într-un depozit frigorific. Procedura constă în:

5. SHEPILOVA, Irina G. *Main principles of fire protection in libraries and archives: a RAMP study*. Paris: UNESCO, 1992, p. 16.

6. WATERS, Peter. *Op. cit.*, p. 92.

7. KAHN, Miriam. *Op. cit.*

8. WATERS, Peter. *Op. cit.*, p. 72.

– așezarea documentelor ude, în saci de polietilenă sau polipropilenă de dimensiuni medii,

– congelarea documentelor, care se face foarte rapid, la o temperatură cât mai joasă posibil, de preferință într-un congelator industrial.

Planul este necesar să cuprindă și măsurile care se iau cu privire la transportul, stocarea, congelarea și liofilizarea documentelor ude. Aceste măsuri constau în selectarea unor adrese și numere de telefon ale unor societăți de transport și depozitare frigorifică, precum și ale unor firme care realizează operații de liofilizare⁹.

Liofilizarea este un procedeu de deshidratare utilizat în mod curent în industria alimentară. De câțiva ani, el se aplică și pentru salvarea bunurilor culturale inundate, cu rezultate satisfăcătoare. Este eficientă în mod deosebit pentru documentele pe suport hârtie. Totuși, trebuie manifestate anumite rezerve din următoarele motive:

liofilizarea poate provoca degformări ireversibile ale hârtiei și ale legăturilor, iar cernelurile, când sunt dispersate în hârtie, rămân în starea în care erau în momentul congelării.

Cu toate acestea, un plan eficient de acțiune în caz de dezastru creează cele mai bune condiții pentru păstrarea colecțiilor unei biblioteci și transmiterea acestora generațiilor viitoare.

9. WALSH, Betty. *Salvage operations for water damaged archival collections: a second glance*. Ottawa: Conseil canadien des archives, 2003. http://www.cdncouncilarchives.ca/salvage_en.pdf (accesat în 5.03.2012).



© Biblioteca Națională a României

Contaminarea biologică a unor materiale în faza primară de prelucrare

Flavian Nica, *conservator biochimist*

investigații fizico-chimice și biologice carte veche, documente pe suport papetar

Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor

Biblioteca Națională a României

bdul Unirii, nr. 22, sector 3, cod 030833, București

tel. +40 213142430-34, int. 1163; fax +40 213123381

e-mail: flavian.nica@bibnat.ro

În Antichitate și Evul Mediu, pentru obținerea pieilor tăbăcite, a pergamentului sau a hârtiei exista o multitudine de rețete cuprinzând tehnici empirice care nu prevedeau măsuri pentru eliminarea cauzelor deteriorării componentelor sau a produsului finit. Nu erau cunoscute cauzele degradării și nici nu existau mijloace tehnice de prevenire. De aceea, probabil, foarte multe materiale, mai ales de natură proteică, s-au deteriorat înainte și în timpul prelucrării, iar trecerea timpului, în condițiile unei proaste conservări a obiectelor, a contribuit semnificativ la degradarea multor bunuri culturale.

Foarte multe bunuri și-au început existența având un anumit grad de deteriorare, dar conținând și factorii biologici ai degradării, care au alternat de la activ la inactiv, producând deteriorări periodice, în funcție de condițiile microclimatice și de depozitare.

Caracteristicile structurale și de conținut ale pielii de dinainte de a fi prelucrată sunt determinate de mai mulți factori: specia, rasa și sexul animalului, modul de hrănire de-a lungul vieții sau înainte de sacrificare, zona geografică în care a trăit, vârsta și starea de sănătate, modul de păstrare și de conservare a pielii în perioada dintre sacrificare și începerea prelucrării. În funcție de acești factori, țesutul colagenic este mai rar sau mai dens, cu un conținut variabil de grăsimi, cu zgârieturi, cruste de dermatite, pete colorate, pe suprafața sa putând să existe săruri de amoniu, microorganisme, enzime și acizi; ultimele trei elemente sunt o sursă de deteriorare hidrolitică a biopolimerilor structurali din piele¹.

Macromoleculele țesutului colagenic sunt: colagenul, reticulina și elastina.

Principala componentă a pielii, colagenul, este o proteină fibrilară care are funcția de a conferi organelor rezistență mecanică sau protecție împotriva agenților externi. Colagenul este biosintetizat în fibroblast, mai întâi sub forma unor fibrile cu diametrul de 50-2000 Å. Fibrele de colagen nativ au un diametru de 5-40 μm.

Fiecare fibră este alcătuită din mii de fibrile. Colagenul are un conținut bogat de glicină (glicocol), hidroxiprolină și alanină.

În afară de elastina care conține 1% prolină, nicio proteină nu mai conține hidroxiprolină. Din colagen lipsesc aminoacizii cu sulf: cistina și cisteina, iar aminoacizii aromatici se găsesc în cantități foarte mici.

Legăturile de hidrogen NH...O și CH...O stabilizează moleculele de colagen, mai ales forma spațială de triplu helix, dar legăturile covalente sunt cele care asigură în mare măsură menținerea structurii lanțului colagenic^{2,3}.

Biodeteriorarea țesutului colagenic înseamnă, în primul rând, deteriorarea componentelor sale structurale și începe în perioada imediat următoare sacrificării animalului, din cauza enzimelor specifice țesutului, lichidelor interstițiale și sângelui ori a enzimelor specifice bacteriilor existente pe suprafața pielii sau a altor microorganisme, precum fungii care se dezvoltă atunci când pielea nu este conservată corespunzător imediat după sacrificare.

În această perioadă, enzimele și produșii metabolici provoacă autoliza unor organite celulare (mitocondrii, aparatul Golgi) sau celule, destructurând membranele celulare și proteinele structurale (colagen, elastină, reticulină).

Autoliza celulară este produsă și de acidul lactic format în urma glicolizei anaerobe și a blocării lactat dehidrogenazei. Celula, fiind lizată, este foarte vulnerabilă la atacul bacterian și fungic care, prin enzimele hidrolitice, amplifică procesul de deteriorare, uneori până la stadiul de degradare.

În sângele circulant care irigă țesutul colagenic sau în sângele ajuns în contact cu țesutul după sacrificarea animalului există foarte multe proteaze – enzime care hidrolizează proteinele, inclusiv proteinele structurale. Granulocitele și leucocitele polimorfonucleare conțin

1. CRISTESCU, Dumitru (1989).

2. CHIRIȚĂ, Gheorghe (1981).

3. LEHNINGER, A. L. (1987).

o collagenază care poate rupe molecula de collagen în două fragmente. Collagenaza din fibroblastele pielii degradează ușor formele neprotejate de collagen. Collagenaza din țesuturi este protejată de un inhibitor specific – o glicoproteină –, dar în condițiile la care ne referim, această proteină este degradată și, deci, inactivată de tripsină. Prezența urmelor de sânge pe piele activează collagenaza, grăbind, astfel, procesele de deteriorare a pielii.

Din limfocitele de vacă și porc s-a izolat o proteinază neutră care acționează la pH 7,5-8,5. Dintre enzimele care provoacă autoliza primară și degradările ulterioare fac parte aminopeptidazele și carboxipeptidazele⁴.

Prin autoliza celulei se creează condiții de mediu favorabile dezvoltării microorganismelor, prin eliberarea de glucide, lipide, proteine și alți factori metabolici, ca substrat energetic și structural accesibil bacteriilor existente pe suprafața pieii, în aer și apă și care, în aproximativ două ore de la jupuire, intră în faza exponențială de dezvoltare, pericolul de deteriorare crescând foarte mult. Conservarea cu sare oprește procesele de autoliză, dar nu inhibă enzimele proteolitice extracelulare și intracelulare.

Populația maternală a pieilor înainte de a fi prelucrate cuprinde un număr mare de specii bacteriene: *Proteus vulgaris*, *Escherichia coli*, *Staphylococcus albus*, *Pseudomonas sp.*, *Bacillus subtilis*, *Bacillus mesentericus*, *Bacillus megatherium*, *Bacillus mycoides*, *Bacterium putrificus*, *Bacterium fluorescens*^{5,6}. În lipsa măsurilor de conservare, cu cât microflora de contaminare este mai bogată și temperatura mediului mai ridicată, cu atât procesul de deteriorare este mai rapid, pielea tăbăcită, pergamentul și hârtia rămânând contaminate microbiologic și susceptibile de degradare în timp.

Modificarea valorii pH după tratarea pergamentului și a pieii cu hidroxid de calciu duce la schimbarea microflorei bacteriene: *Bacillus mesentericus*, *Bacillus mycoides*, dar și la dezvoltarea unor specii de fungi: *Penicillium* și *Aspergillus*.

Pentru a obține pergamentul, egiptenii și asiro-babilonienii imersau pieile, pentru a fi depărate, într-o soluție de fermentare pe bază de cereale și frunze, care reprezenta un mediu foarte bun de dezvoltare a bacteriilor și a drojdiilor care degradau inclusiv pergamentul, prin enzimele eliberate în acest amestec⁷.

Prin procesul de degradare se rup legăturile covalente și legăturile de hidrogen, lanțurile collagenice scurtându-se și, astfel, fibrele de collagen se destabilizează.

Din scrieri greco-romane și ebraice aflăm că, înainte de folosirea diverselor soluții pentru îndepărtarea părului, pieile erau călcate în picioare prin așezarea lor pe drumurile publice sau în fața ușilor. În alte situații pieile erau lăsate în apă până când enzimele de putrefacție eliberate de microorganisme favorizau desprinderea firelor de păr. Uneori, pentru a accelera procesul degradativ, se adăugau excremente de pasăre și urină de om.

De cele mai multe ori soluția de depărare consta într-un amestec de hidroxid de calciu și sulfură de sodiu în care pieile stăteau 12-13 zile, timp suficient pentru dezvoltarea mai multor generații de bacterii. După îndepărtarea părului, pieile mai stăteau într-o soluție de hidroxid de calciu încă 5-6 zile pentru eliminarea resturilor de carne și grăsime din zona hipodermică.

Surse ebraice menționează că în unele regiuni se utiliza sarea (clorura de sodiu) pentru a evita putrefacția pieilor. Acestea intrau în procesul de fabricație mult mai bine conservate, iar pergamentul obținut era mai bun calitativ^{8,9}. Arabii foloseau frecvent laptele de var și cenușa obținută prin arderea materialelor vegetale.

Timpul îndelungat în care pieile stăteau în diverse soluții apoase constituia o condiție a deteriorării lor pentru că permitea microorganismelor să se dezvolte până la saturarea mediului, intrând printre fibrele de collagen și rămânând, astfel, în pergament sau în piele. În sprijinul acestei afirmații stau datele furnizate de călugărul Teofil din secolul al XIV-lea, care arată că, până la operația de finisare a suprafeței pergamentului cu piatră ponce, pielea stătea într-un mediu apos timp de 18 zile.

Aceiași timpi foarte mari de menținere a pieilor în apă cu lapte de var sunt menționați într-o lucrare din 1762. Pieile erau introduse în soluția de hidroxid de calciu, în gropi săpate în pământ și căptușite cu lemn, unde stăteau trei săptămâni, fiind periodic scoase afară, zvântate trei-patru zile și reintroduse în gropi. Astfel de tratamente permiteau intensificarea proceselor de putrefacție prin dezvoltarea microorganismelor prezente în sol¹⁰.

Timp de un mileniu și jumătate, pergamentul a deținut supremația în rândul materialelor suport pentru scriere. De abia în Europa secolului al XIII-lea, pergamentul începe să cedeze, treptat, locul hârtiei fabricate manual și apoi mecanic. Dacă în China, fabricarea hârtiei are o vechime la fel de mare precum cea a fabricării pergamentului, în Europa, hârtia intră mult mai târziu, prin intermediul arabilor, care au înleiat hârtia cu gelatină și amidon.

4. CRISTESCU, Dumitru (1989).

5. CÂRSTEANU, Mioara ; VLĂDESCU, C. (1982).

6. CRISTESCU, Dumitru (1989).

7. ROTILI, Rossana (1995).

8. CHIRIȚĂ, Gheorghe (1981).

9. ROTILI, Rossana (1995).

10. *Ibidem*.

Necesitatea de a folosi zdrențe în obținerea hârtiei aduce cu sine fabricarea unei hârtii grosiere, neomogene și cu un anumit grad de deteriorare a fibrelor celulozice, componente principale ale hârtiei. Dacă în China, hârtia era fabricată folosind o materie primă pe bază de fibre celulozice lungi nerefolosite, în Europa, re folosirea celulozei a însemnat obținerea unor sortimente de hârtie de calitate scăzută.

Fibrele textile din zdrențe erau spălate de multe ori, erau expuse la soare și intrau în contact cu microorganismele, astfel încât această materie primă avea un anumit grad de deteriorare, fibrele celulozice fiind mai scurte și cu urme de coloranți. În depozitele de carte se poate observa o mare varietate de hârtii lucrate manual, din fibre textile vegetale, având culori diferite, de la alb la gri-brun, rugozități diferite, moduri și agenți de înclieiere diferiți, pH diferit și fibre diferit colorate¹¹.

După ce erau defibrate, zdrențele erau spălate cu apă și lăsate la fermentat. Timpii de fermentare erau diferiți de la un producător de hârtie la altul, și deci procesele de hidroliză parțială produse de enzimele microbiene erau diferite. Fără faza de fermentare materialul ar fi rămas crud și grosier.

Un material infestat cu microorganisme care au rămas în masa sa, printre fibrele celulozice, de-a lungul secolelor, se va degrada mai repede, în condiții microclimatice și de păstrare propice, prin reactivarea periodică a microorganismelor.

Și agenții de înclieiere reprezintă o sursă de contaminare microbiologică a hârtiei. Atât gelatina, cât și amidonul sunt biodegradabile, adică sunt un bun mediu de dezvoltare pentru microorganisme. Soluțiile de gelatină și de amidon păstrate necorespunzător sunt ușor alterabile prin dezvoltarea bacteriilor sau a drojdiilor.

În Antichitate și în Evul Mediu, materia primă pentru obținerea cleiului de oase și a gelatinei nu putea fi păstrată în mod corespunzător, adică fără a se altera. Gelatinizarea colagenului din oase, tendoane și piele necesită procese de degradare structurală de hidroliză a legăturilor peptidice sau a celor încrucișate, rezultând fragmente peptidice cu mase moleculare foarte diferite. Păstrarea un timp îndelungat a soluțiilor de gelatină și de clei de origine animală era dificil de realizat, contaminarea microbiologică făcându-se ușor după o zi sau două mai călduroase^{12, 13}.

Înclieierea hârtiei cu o astfel de soluție de gelatină însemna, de cele mai multe ori, și un transfer de microorganisme în hârtie, adică obținerea unei hârtii însămânțate cu bacterii. Multe materiale de natură proteică sau polizaharidică s-au deteriorat ori degradat ireversibil, înainte de a fi descoperite sau înainte ca oamenii să conștientizeze valoarea lor universală și să

creeze tehnici și metode de salvare a lor. Materialul poartă amprenta timpului în care a fost creat și acumulează continuu efectele degradării.

Bibliografie

1. CÂRSTEANU Mioara ; VLĂDESCU, C. *Colagenul – biochimie și fiziologie*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste a României, 1982, p. 17-25, 31-32, 57.
2. CHIRIȚĂ, Gheorghe. *Colagenul și utilizările lui*. București: Editura Tehnică, 1981, p. 9-11.
3. CRISTESCU, Dumitru. *Bacterii și enzime în biotehnologia țesutului colagenic*. București: Editura Tehnică, 1989, p. 63-67.
4. LEHNINGER, A. L. *Biochimie*. București: Editura Tehnică, 1987, p. 136-137.
5. MITA, Lucia. *Istoricul tehnologiei hârtiei*. În: *Probleme de patologie a cărții: culegere de material documentar*, București, Editura Bibliotecii Naționale a României, nr. 31, 1995, p. 81-92.
6. ROTILI, Rossana. *Istoricul și analiza pergamentului*. În: *Probleme de patologie a cărții: culegere de material documentar*, București, Editura Bibliotecii Naționale a României, nr. 31, 1995, p. 59-73.

11. MITA, Lucia (1995).

12. CÂRSTEANU, Mioara ; VLĂDESCU, C. (1982).

13. CHIRIȚĂ, Gheorghe (1981).

De la conservarea curativă la sistemul de etalare a exponatelor. Prezentarea expoziției omagiale „Obiecte, cărți și manuscrise personale ale episcopului Batthyány Ignác”, Biblioteca Batthyaneum, iunie 2011

Doina Biro, bibliotecar

Biblioteca Națională a României. Biblioteca Batthyaneum
str. Gabriel Bethlen, nr. 1, cod 510009, Alba Iulia
tel./fax +40 258811939
e-mail: doina.hendrebiro@bibnat.ro

Ideea organizării unei expoziții dedicate episcopului transilvănean Batthyány Ignác a apărut încă din 2008, când a fost inclusă în primul proiect de valorificare a bunurilor muzeale, proiect inițiat de conducerea BNR.

Anul 2011, an în care se aniversau 170 de ani de la nașterea fondatorului Bibliotecii Batthyaneum, impunea și permitea derularea unor evenimente culturale și științifice de amploare, iar în cadrul acestora, organizarea unei expoziții devenea chiar o necesitate. Așa se face că în proiectul acestui eveniment înaintat și aprobat la sfârșitul lui 2010, organizarea expoziției figura alături de realizarea unui bust și a unui caiet-pliant care urmau să fie prezentate în cadrul unui colocviu. Prin finanțare, toate obiectivele proiectului au putut fi realizate, inclusiv un volum omagial de 270 de pagini, care a reluat și valorificat o inițiativă din 2007 a doamnei Ileana Dârja. Astfel, celor câtorva articole din 2007, li s-au adăugat altele noi, semnate de prestigioși cercetători ai Bibliotecii Batthyaneum.

Și cu toate că la prima vedere părea dificil de realizat, din cauza diversității obiectivelor sale, chiar invers proporțională cu factorul uman implicat și cu fondurile financiare inițiale, proiectul a fost dus la bun sfârșit: cu o doză suficientă de speranță, de răbdare și de entuziasm. Adică exact cu armele de combatant ale restauratorului.

O expoziție realizată prin respectarea normelor

Întrucât valorificarea expozițională, temporară sau permanentă, a bunurilor care fac parte din patrimoniul cultural național mobil se face conform normelor, în

spații corespunzătoare, am căutat și am găsit acest spațiu. De asemenea, având în vedere că „*expunerea bunurilor culturale mobile este condiționată de starea lor de conservare și se face cu stricta respectare a cerințelor de conservare*”¹, am încercat să respectăm aceste prevederi, printr-o proiectare prealabilă, în care au fost notate poziția și modalitatea de etalare a fiecărui obiect în expoziție, evitând mijloacele de expunere necorespunzătoare. În acest sens, montarea vitrinelor și a panourilor, precum și etalarea exponatelor au fost făcute cu ajutorul colegilor restauratori de la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, coordonați de domnul Alexandru Știrban².

Piese au fost expuse după executarea unor operațiuni de conservare preventivă³, chiar de conservare curativă, pentru stoparea degradărilor de ordin fizic, chimic sau/și biologic. În cazul ambelor tipuri de intervenții au fost respectate normele în vigoare.

Selecția obiectelor

Selecția a fost determinată de două criterii. Primul criteriu a fost însuși evenimentul sărbătorit, căci am ales obiectele care au aparținut sau au fost folosite de episcopul Batthyány, obiecte identificate în baza studiilor publicate de autori din țară și din străinătate, a registrelor de evidență, dar și a arhivelor Bibliotecii Batthyaneum. Printre documentele studiate s-au numărat listele de inventar ale bunurilor întocmite la moartea episcopului⁴, catalogul primului muzeu deschis în 1912⁵, actele de donație către muzeu ale unor parohii sau persoane

1. *Normele de conservare și restaurare din 18 decembrie 2003*, cap. I, art. a și b, cap. II, art. 3, art. 4 (a-h), art. 5 și art. 6 (a-c).
2. Îi mulțumim și pe această cale, atât domniei sale cât și colegilor restauratori de la Centrul Național de Restaurare a Cărții din Alba Iulia, precum și conducerii Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia, care ne-a împrumutat pentru o lună, întregul mobilier format din vitrine, panouri și accesorii necesare. Nu în ultimul rând, salariaților care au asigurat și transportul acestui mobilier.
3. În sensul de „*ansamblu de activități cu caracter permanent, având ca scop contracararea acțiunii tuturor factorilor care intervin în mecanismul proceselor de deteriorare sau de distrugere a bunurilor culturale mobile, care pot fi efectuate de un conservator acreditat*”.
4. Inventarele bunurilor personale, întocmite în 29 octombrie 1800 și în 20 martie 1801. Vezi și DÂRJA, Ileana. Din istoricul Bibliotecii Batthyaneum. Etapa I: 1798-1821. În: *Apulum*, Alba Iulia, XXXIV, 1997, p. 341-365.
5. Biblioteca Batthyaneum, ms 1761, *Az erdély egyház művészeti muzeum leltára* (Inventarul Muzeului de Artă Bisericească din Transilvania).

particulare, precum și corespondența episcopului Károly Gusztáv Majláth privitoare la acestor donații⁶. Alte documente studiate au fost catalogul primei expoziții⁷, periodicele *Batthyaneum*⁸ și *Gyulafehérvári füzetek*⁹ și publicații care au tratat și descris obiectele vizate. Selectarea a fost facilitată și de studierea anterioară a fondului muzeistic al Bibliotecii Batthyaneum, pe parcursul reamenajării depozitelor după criteriile muzeologiei și ale normelor de conservare în vigoare. Așa au fost „descoperite” și alte obiecte și apartenența și proveniența lor.

Mult mai simplă a fost selectarea lucrărilor pe suport papetar, tipărite sau aflate în manuscris, pentru care au fost utilizate registrele de evidență, cataloagele manuscriselor¹⁰ și fișele cărților. Pe lângă lucrările științifice ale lui Batthyány, au fost selectate și câteva dintre cele care au o legătură directă cu fondarea Bibliotecii ori cu activitatea de editor a episcopului, precum și câteva scrise sau traduse de membrii ai familiei sale. Totul, cu scopul de a prezenta activitatea savantului în unitatea ei și pentru a sublinia volumul de muncă depus de acesta.

Al doilea criteriu a fost determinat de necesitatea aplicării normelor de conservare, atât în selectarea spațiului de expunere, cât și în stabilirea numărului de vitrine, a formelor și a dimensiunilor corespunzătoare. Nu în ultimul rând, s-a impus de la bun început examinarea pieselor care urmau să fie expuse și care aveau nevoie de o pregătire prealabilă.

Analiza stării de conservare a lucrărilor pe suport papetar și pregătirea în vederea expunerii

Lucrările pe suport papetar selecționate pentru expoziție au fost în număr de 14 – șase manuscrise și opt tipărituri. Starea lor de conservare era determinată de spațiile de depozitare, cel al manuscriselor fiind camera blindată (tezaur). În acest spațiu există o prea mare fluctuație a valorilor microclimatului între anotimpurile vară și iarnă, constându-se modificări ale structurii hârtiei, determinate de componente și de modul de fabricare. Dacă manuscrisele de format mare sunt scrise în general pe o hârtie manuală, de bună calitate, pe care se observă liber fibrele textile, cărțile sunt tipărite pe

diferite suporturi, mai ales pe hârtie produsă la sfârșitul secolului al XVIII-lea, mult mai acidă, din cauza introducerii în procesul de fabricație a celulozei din lemn¹¹, dar și a albirii ei cu clor. Hârtia anumitor documente are aspect rugos, este mai friabilă și reproduce aspectul de îmbătrânire. Alți factori care au dus la degradări chimice au fost cernelurile pe bază de produși ferogalici, care distrug în profunzime suportul din cauza reacțiilor de oxidare de la suprafața textului. Din păcate nu s-a putut determina compoziția chimică a acestora, aspect peste care s-a putut însă trece, dat fiind faptul că s-a impus doar o curățire uscată a suprafețelor. Cu aceeași ocazie au fost analizate atent suporturile, nefiind semnalat niciun atac biologic al microorganismelor, insectelor sau rozătoarelor.

Ținând seama de toate aceste amănunte, am examinat fiecare manuscris și fiecare carte în parte, pentru stabili care puteau fi expuse. Întrucât Biblioteca Batthyaneum păstrează mai multe exemplare dintr-un titlu, le-am selectat pe cele aflate în cea mai bună stare de conservare. În cazul manuscriselor alcătuite din mai multe caiete nelegate, am selectat pentru expunere un singur caiet, în starea cea mai bună, care să aibă în același timp un important conținut științific. În paralel am întocmit o fișă generală de conservare și o listă de propuneri de pregătire a pieselor pentru expunere, apoi am trecut la mici intervenții pe lucrări: desprăfuiri, deplieri, ștergeri ale copertelor.

Pentru expunerea corespunzătoare a documentelor, conform normelor de conservare, am utilizat suporturi din plexiglas și sticlă, suluri din hârtie cu pH neutru și foiță japoneză, ca despărțitoare a paginilor, pe care am utilizat-o și pentru izolarea unor porțiuni mai fragile ale lucrărilor. Din considerente estetice, am hotărât și expunerea unor obiecte muzeale în vitrinele cu cărți și manuscrise. Printre acestea, călimara, sigiliile, garnitura metalică de carte și busola trecute în anexele prezentului studiu.

Analiza stării de conservare a obiectelor muzeale și aplicarea tratamentelor

Clasificarea obiectelor muzeale s-a făcut într-o primă instanță, în funcție de proveniență, căci aproape toate îi

6. HENDRE BIRO, Doina. Rolul institutului Batthyani în organizarea manifestărilor științifice de la Alba Iulia din 1912. În: *În slujba colecțiilor ecleziastice*, red. Bernát Rita. Cluj: Verbum, 2010, p.188-197.

7. *Kiállítási kalauz, közzéteszi a Batthyány intézet* (Catalog de expoziție editat de Institutul Batthyány). Gyulafehérvári: Püspöki Lyceumi Könyvnyomda, 1912.

8. *Batthyaneum*, 1, Brașov, 1911. *Batthyaneum*, 2, Brașov 1913. Edit. Gyarfas Tihamér.

9. *Gyulafehérvári füzetek* (Caietele de Alba Iulia), I. Kolozsvár: 1861, p. 92-96.

10. SZENTIVÁNYI, Robertus. *Catalogus concinnus librorum manuscriptorum Bibliothecae Batthyanyanae*. Editio quarta, retractata, ad ducta illuminata. Szeged: 1958. CSERESNYIÉS, Andreas. *Catalogus primarum editionum*, I-II, mss XI 486. Idem. *Conscriptio bibliothecae Instituti Batthyani facta Anno 1824*, I-II, 259, 250 f.

11. ȘTIRBAN, Sofia. Din istoria hârtiei și filigranului. Tipografia românească a Bălgradului, secolul XVII. În: *Bibliotheca Universitatis Apulensis*, III, Alba Iulia, 1999, p. 21. Vezi și ȘTIRBAN, Sofia ; ANGHEL, Marius. Restaurarea și aciditatea hârtiei. În: *Anuarul Universității 1 Decembrie 1918*, 1999, p. 289.

aparțin fondatorului. Apoi în funcție de starea de conservare determinată și de natura materialelor componente: anorganică, organică sau mixtă. Majoritatea obiectelor sunt realizate din metale nobile ori în amestec cu aur sau argint: două potire, un ciborium, două patene, un relicvariu cu lanț, o lingură de cuminecătură, toate din argint aurit, bronz argintat și bronz aurit; busola și plăcile sunt gravate în cupru, una reprezentând clădirea Institutului Batthyani, iar cealaltă, gravată, ilustrând blazonul și *ex-libris*-ul lui Batthyány.

În cazul tuturor acestor exponate s-a semnalat o oxidare a metalului la suprafață, cu sau fără producere de săruri de cupru, malahit sau azurit. Obiectele din metal, cu excepția patenelor și a busolei, comportă decoruri constând din motive în baso- sau mezzorelief, geometrice, vegetale, zoomorfe și/sau antropomorfe, realizate prin gravare, ciocănire sau incizie. Unul dintre potire este decorat cu iconițe ogivale din email cloisonné, celălalt cu butoni. Acest tip de decor a permis însă depunerea în spațiile interstițiale a produșilor de oxidare și a prafului, chiar a vopselei existente mai ales pe reversul potirelor.

Pentru înlăturarea tuturor acestor produși, pieselor li s-au aplicat tratamente umede, începând cu imersia în soluție de *radix saponaria* și perierea cu perii moi, neutralizarea în apă distilată și tamponarea cu pânză absorbantă. Au fost curățate zonele cu decor, cu ajutorul spatulelor anatomice, înfășurate în tampoane îmbibate în alcool.

La analiza crucii s-a observat că, de fapt, formează un singur obiect cu relicvariul de fildeș de pe care a fost desprinsă, cele două componente având numere de inventar diferite. Crucea a fost curățată după metoda utilizată pentru celelalte piese din metal, însă suportul de fildeș, fiind îmbâcsit cu o materie grasă, a fost degresat cu spirt și apoi a fost tratat separat într-o soluție de Romopal 2%, după care au urmat clătiri și uscarea cu ajutorul unei pânze absorbante.

Categoria textilelor a fost reprezentată în expoziție, printr-un pluvial, amplă mantie cu glugă, care are pe cele două falduri, blazonul familiei Batthyány, sub însemnele funcției ecleziastice de arhiepiscop. Pluvialul este realizat din mătase naturală, țesută cu fir metalic auriu și argintiu în tehnica broché, iar blazonul este o broderie aplicată, executată cu fir metalic lamelar și tubular auriu și argintiu pe un suport din bumbac.

Paharul din cristal cu blazonul pictat și ars al familiei Batthyány a fost spălat cu o soluție de Romopal, un detergent cu pH neutru, după ce s-au înlăturat depunerile încrustate în interiorul său. Au urmat clătiri și ștergere cu pânză absorbantă.

Între lucrările realizate în tehnici mixte, s-au numărat un relicvariu alcătuit dintr-un suport tridimensional din fildeș, surmontat de o cruce din argint aurit, un relicvariu

asamblat într-o sticlă cu dop, compus dintr-o iconiță pictată pe hârtie, cu ramă din bronz, două sigilii realizate în lemn și bronz cu lemn, o călimară din lemn, decorată cu incrustații de argint, coral și sidef și o ramă din lemn, incrustată cu coral și pietre semiprețioase, conturate de un decor în bronz. Unul dintre portrete este pe lemn, ca și ramele celorlalte două. *Cilicium*-ul este un bici din sfoară de bumbac răsucită și înnodată, iar *flagelum*-ul, o țesătură din sârmă dispusă în două benzi. De remarcat, două tehnici artistice aparte la piesele menționate: intarsia, tehnică de ornamentare prin incrustarea unor plăcuțe din materiale diferite: fildeș, metal, sidef, pietre semiprețioase și marchetăria, care constă în lipirea unor elemente din metal, pietre semiprețioase sau sidef pe fața decorată a piesei. Din această cauză, obiectele au necesitat un grad mai mare de atenție în procesul de conservare curativă. Astfel, pentru rama și călimara aflate într-o stare avansată de degradare (cu lipsuri și știrbituri) și care aveau întreaga suprafață acoperită de un strat gros de murdărie ce masca materialele și decorul, s-a impus un tratament de dezinsecție și de curățire a murdăriei cu soluție de *radix saponaria*, produs tensioactiv recomandat și pentru suprafețele metalice.

O categorie aparte o constituie tablourile, pentru care s-au aplicat tratamente de conservare preventivă și doar câteva uşoare intervenții curative. Primul portret are rama aurită, descleiată la colțuri, și pânza slăbită pe șasiu, din cauza dilatărilor și a contractărilor produse de circulația aerului și de variația factorilor microclimatici, mai ales a umidității crescute. Acest fapt a produs tensiuni la nivelul suportului ce au dus la apariția craclurilor în „râuri” și desprinderea pe mici porțiuni a stratului pictural, mai ales în partea superioară, cu perforarea ușoară a pânzei. Alte constatări: vernisul alterat, suprafața pictată, prăfuită, excremente și exuvii de insecte, iar pe revers, îmbâcsirea pânzei afectate și la nivelul inscripției făcute de posesor.

În acest caz, au fost desprăfuite fața și verso-ul lucrărilor, au fost îndepărtate exuviile și au fost curățate rama și suprafața pictată, cu o soluție de amoniac 1% în apă distilată. Pentru a nu altera vernisul, operațiunea s-a făcut prin tamponarea cu un bumbac uscat a suprafețelor curățate pe porțiuni mici. În acest fel, portretul descoperit cu ocazia reamenajării depozitului de artă a putut fi expus pentru prima dată în ultimii șaizeci de ani.

Al doilea portret realizat în ulei pe lemn, dispus în tondo, era despiciat în două pe fibră și avea în partea superioară, urma unui cui. Secționarea s-a produs în condițiile unei puternice tensionări din perioada în care tabloul a fost fixat pe perete cu un cui. Factorii microclimatici necorespunzători au produs curbarea suportului din lemn, scăzându-i rezistența. Interesant este faptul că tabloul figura în inventare ca obiect distinct, încă din 1912. Forma sa ogivală, factura și cromatica utilizate de pictor, mi-au furnizat un prim indiciu al

locului de unde ar putea proveni, care s-a adăugat la certitudinea că tabloul fusese acroșat. Gândul m-a dus la portretele savanților din Aula Magna. S-a adevărit că tabloul a fost plasat deasupra arcului din dreptul Corului, integrându-se în repertoriul ornamental al Aulei Magna și constituind un întreg cu blazonul pictat al episcopului Batthyány.

Suprafața pictată era prăfuită, îmbâcsită, cu urme de excremente; totuși stratul pictural nu a suferit alterări vizibile. Am desprăfuit și curățat suprafața pictată, prin tamponare cu o soluție de amoniac 1% în apă distilată. În vederea expunerii, am asamblat părțile cu o bandă adezivă de tip gazé, fixată pe spate, operațiunea fiind reversibilă. Etalarea tabloului s-a făcut pe suprafața plană a unei vitrine închise.

Catalogul obiectelor, cărților și manuscriselor

I. Obiecte:

1. **Portretul episcopului Batthyány Ignác**, ulei pe pânză, semnat de Franciscus Bergman, datat la Claudiopolis, 1797, 70 x 53 cm (63 x 46 cm), comandat de Josepho Lamarsch, care notează pe revers în latină, data morții lui Batthyány – 17 noiembrie 1798 (*Pinxit Josepho Lamasch Franciscus Bergman Claudiop. Anno 1797// Excellentissimus D. Ignatius Comes de Batthyán Episcopus Transsilvaniae zelo et Pietate clarus obiit Anno 1798 die Novem. A. Carol*), nr. inv. 394 / 1002.

2. **Portretul episcopului Batthyány Ignác**, ulei pe pânză, anonim, sec. XVIII, 96 x 74 cm; provine din Aula Magna a Bibliotecii Batthyaneum; este acroșat deasupra intrării în Tezaur.

3. **Portretul episcopului Batthyány Ignác**, ulei pe lemn, în tondo, anonim, 27 x 18 cm, în interiorul ogivei: 21 x 15cm; provine din Aula Magna a Bibliotecii Batthyaneum, nr. inv. 438.

4. **Pluvial**, sec. XVIII, țesătură de tip broché, cu blazonul familiei Batthyány brodat cu fir metalic, nr. inv. 274 / 247.

5. **Relicvariu** compus dintr-un crucifix și o gravură cu tema *Răstignirea lui Iisus*, montate în interiorul unei sticle cu dop, sfârșit de secol XVII, 20 x 10 x 7 cm, crucea din bronz aurit, 13 cm înălțime; posesori inițiali, contesa Eleonora Strattmann-Batthyány, apoi fiul acesteia, palatinul Lajos Ernő Batthyány; primit probabil la nașterea lui Ignác în 1741; nr. inv. 246.

6. **Pahar**, cristal, cu blazonul pictat a lui Adam I, străbunicul lui Batthyány Ignác, datat 1615, „*COM.DE BATHYANI_16_15*”, nr. inv. 542 / 123 / 321 (318 / 143 / 539).

7. **Placă** gravată în cupru față și verso, reprezentând blazonul, respectiv ex-libris-ul din blazonul episcopului Batthyány Ignác, 7,5 x 6 cm, nr. inv. 5990 / 919.

8. **Placă** gravată în cupru reprezentând clădirea

Institutului Batthyani, 16 x 12,5 cm, nr. inv. 5991 / 920 / 2045.

9. **Cilicium**, instrument de autoflagelare format din fire din bumbac răsucit, L=50 cm, cu înfășurare metalică la bază, nr. inv. 323.

10. **Flagellum**, instrument de autoflagelare format din două benzi din zale de câte L=50cm, unite printr-un galon din bumbac, nr. inv. 324.

11. **Călimară care a aparținut cardinalului Pázmány Pèter (1570-1637)**, provenind probabil de la Adam I Batthyány, străbunicul episcopului; lemn și bronz, decor din plăcuțe de argint și cupru traforat, coral și sidex, 27 x 16 x 8 x 5 cm, nr. inv. 319 / 528 / 128.

12. **Potir**, sec. XVI-XVII, argint aurit prin tehnica ciocănirii și gravării, cu medalioane în email cloisonné, atelier din Augsburg, 1749-1751, meșter I.F.B.; înălțimea 32 cm, perimetrul cupei 32 cm, perimetrul bazei 64 cm, nr. inv. 244 / 436 / 106a.

13. **Potir**, sec. XVI-XVII, argint aurit prin tehnica ciocănirii și gravării, picior cu șase fețe trilobate, înălțimea 18,5 cm, perimetrul cupei 25 cm, perimetrul bazei 36 cm, nr. inv. 228 / 1520.

14. **Ciborium**, vas de cult, argint aurit, atelier din Brașov, sec. XVII, meșter I.G., înălțime 18 cm, diametru 27 cm, nr. inv. 255 / 114a.

15. **Monil / formalium / pacifical**, argint aurit, atelier transilvănean, secolul XVI, fața I: relief cu *Adorarea magilor*, fața II: *Iisus răstignit și cele două Marii*, diametrul 11 cm, nr. inv. 227a / 227b / 216 / 544 / 1540.

16. **Monstranță**, sec. XVIII, argint aurit, tehnica filigranului, nr. inv. 505/101/270.

17. **Crucifix** cu tema *Răstignirea lui Iisus*, în altorelief; bronz aurit, montat pe un relicvariu din fildeş, reconstituirea piesei s-a făcut după curățire, nr. inv. 512 / 279 / 127.

18. **Patenă**, mic disc pentru cuminecătură, secolul XVI, argint aurit, meșter G.M., diametrul 13 cm, nr. inv. 298 / 491 / 271c / 1533.

19. **Patenă**, bronz aurit, nedatat, diametrul 15 cm, nr. inv. 317 / 416.

20. **Ramă dublă de tablou**, lemn de esență moale, marchetat, decor realizat din plăcuțe traforate de cupru, fildeş, coral, cu opt pietre semiprețioase, probabil piatra lunii în două nuanțe alternate, 28 x 25 cm / 18 x 15 cm, nr. inv. 327 / 605 / 285.

21. **Pahar de cuminecătură**, argint aurit în interior, Augsburg, a doua jumătate a secolului XVII, meșter I.H., nr. inv. 252 / 527 / 112.

22. **Lingură de cuminecătură**, argint aurit și argint, atelier transilvănean, prima jumătate a secolului XVII, decorată cu tema *Răstignirea lui Iisus*, în tehnica filigranului, 20 x 5,5 cm, nr. inv. 277 / 254 / 111.

23. **Primul sigiliu al Institutului Batthyani**, bronz, diametru 3 cm, nr. inv. 374 / 584 / 183.

24. **Sigiliu** care a figurat în inventar ca fiind a lui Batthyány Ignác, dar după conservarea curativă, s-a putut reconstitui blazonul episcopului Martonffi Jozsef, diametrul 7 cm, nr. inv. 355 / 550 / 149.

25. **Placă** gravată în cupru, reprezentând blazonul episcopului Josephus Martonffi (1799-1815), 16 x 12,5 cm, nr. inv. 5992.

26. **Busolă**, cupru, provenind din Observatorul Astronomic al Institutului Batthyani, nr. inv. 2871.

27. **Clopot**, bronz patinat, nr. inv. 541 / 320 / 122.

28. **Mitră episcopală**, brocart, secolul XIX, nr. inv. 200.

29. **Coroană de spini**, diametrul 15 cm, proveniență Ierusalim, nr. inv. 325 / 531 / 137.

30. **Garnitură metalică de carte**, colțar, bronz, fără nr. de inventar.

II. Tipărituri:

1. *Norma cleri, quam pro institutione clericorum seminarii Nicolai Chardonensis olim gallice edidit, in usum seminarii Albensis et totius cleri Transylvaniae latinam reddidit et quorum vis ecclesiasticorum necessitatibus accomodavit* Agriae: 1780, Typis scholae episcop. / Editio altera, et auctior, Viennae: 1784 (tradus din franceză după Matthieu Beuvelet).

2. *Leges ecclesiasticae Regni Hungariae et provinciarum adiacentium.* Opera et studio Ignatii comitis de Batthyan, episcopi Transylvaniae collectae et illustratae, Tomus primus. Albae Carolinae: 1785, Typis episcopalibus, anno MDCCCLXXXV, Admittitur Vienae: 1784, oct. 22 diae, Szekeres: Imprimatur die 23 octobris 1784, Hoffinger imprimeria, 706 p.

3. *Leges ecclesiasticae Regni Hungariae et provinciarum adiacentium.* Opera et studio Ignatii comitis de Batthyan, episcopi Transylvaniae collectae et illustratae. Claudiopoli; 1827, tomus II, Typis quondam episcopalibus, anno MDCCCXXVII (prin grija episcopului Ignatius Szepessi), 514 p.

4. *Leges ecclesiasticae Regni Hungariae et provinciarum adiacentium.* Opera et studio Ignatii comitis de Batthyan, episcopi Transylvaniae collectae et illustratae. Claudiopoli: 1827, tomus III, Typis quondam episcopalibus, anno MDCCCXXVII (prin grija episcopului Ignatius Szepessi). 714 p., I, II, III, nr. inv. L6I5, a, b, c.

5. *Conncina et orationes, Vota quum Excellentissimus Illustrissimus ac reverendissimus Dominus Ignatius e Comitibus de Batthyan, PERPETUUS IN Nemet-ujvar, inclyti Comitatus Castriferrei, Perpetuus Comes, Dei et apostolivae Sedis Gratia Episcopus Transilvaniensis Sacrae et Excelsi Regii in Inclyto M. Transil. Principatu Gubernii Consiliarius, Actualis Intimus, Inclytarum Commissionum in Publico unius Ecclesiasticae, alterius*

Literariae Praeses inter Solemnes adplausus primum Cibinium ingrederetur, oblate ab Humanitate Regii Gymnasii Cibiniensis Mense augusto, anno MDCCCLXXXI (1781), typis Martini Hochmeister Typographi et Bibliopoli Privilegium, R10III1, coll. 7.

6. *Deliberatio – ou Sancti Gerardi episcopi Chanadiensis Scripta et Acta inedita, cum serie episcoporum Chanadiensium.* Opera et studio Ignatii Comitis de Batthyan episcopi Transylvaniae. Albo Carolinae: Typis Episcopalibus, MDCCXC, 1790, nr. inv. Q2IV30.

7. *Nagy méltóságu fötisztelendő Gróf Bathyáni Ignátz úrnak az isteni, és apostoli szék kegyelméből erdélzi nagy fejedelemség püspökének Németújvár örökös urának, vas vár megye nemzetséges fő ispányének felséges apostoli királyi belső valóságos titok tanátsosságának, Ö Excellenzájának, neve napjával, s szent hivatalával járó tisztelete,* 1788, nr. inv. V4 III 19.

8. *Art und Weise des Allgemeinen Gebetes welches seine Excellenz Graf Ignatz v. Batthyan. Klausenburg:* 1785, nr. inv. D9IV9.

9. Aloysius de Batthyan. *Ad amicam aureum,* 1790, nr. inv. U7I4.

10. Séraphine Batthyány. *Pensées instructives et toutes sortes d'exemples, propres à former le coeur des jeunes gens.* Clausenburg: Typis episcopalibus, 1787 (editată și prefațată de episcopul Batthyány), nr. inv. F4V56.

III. Manuscrise:

1. *Leges ecclesiasticae Regni Hungariae et provinciarum adiacentium, Opera et studio Ignatii comitis de Batthyan, episcopi Transylvaniae collectae et illustratae,* mss IX 176.

2. *Manuscripta Ignatii Batthyani, ad planum Academia Transsilvanyae,* mss IX 34.

3. *Historia Giorgii Martinuzzi,* mss IX 35.

4. *Vita Sancti Gerardi episcopi,* mss IX 61.

5. *Ignatius Batthyany eppus: Varia Pietatis exercitia,* chart., 155 x 100 mm, fol. 155, teg. Cor., sec. XVIII, mss III 161.

6. *Catalogus librorum Manuscriptorum, qui continentur in Bibliotheca Residentiae Carolinensis. Ordinis Disalceatorum SSS Trinitatis de Redemptione Captivorum,* 8 f., mss XI 272.

(Fotografiile îi aparțin autoarei.)



Foto 1. Portretul episcopului Batthyány Ignác, ulei pe lemn, în tondo.



Foto 2. Portretul episcopului Batthyány Ignác, ulei pe pânză, semnat de Franciscus Bergman, datat la Claudiopolis, 1797.



Foto 3. Pluvial, sec. XVIII, țesătură de tip broché, cu blazonul familiei Batthyány brodat cu fir metalic.



Foto 4. Vitrină din cadrul expoziției; detaliu.

Conservare



Foto 5. Aceeași vitrină, vedere de ansamblu.



Foto 6. Vitrină din cadrul expoziției; detaliu.



Foto. 7. Crucifix cu tema *Răstignirea lui Iisus*, în altorelief; bronz aurit, montat pe un relicvariu din fildeș.

Foto. 9. Primul sigiliu al Institutului Batthyani, bronz.



Foto. 8. Monil / formalium / pacifical, argint aurit, atelier transilvănean, secolul XVI.



Foto 10. Călimară care a aparținut cardinalului Pázmány Péter (1570-1637).





Foto. 11-12. Vitrine din cadrul expoziției; detalii.



Conservarea, evidența și valorificarea bunurilor de patrimoniu din *Sanctuarul cărții* de la Muzeul Național al Literaturii Române

Marilena Cojocaru, *conservator gestionar*

Muzeul Național al Literaturii Române

bdul Dacia, nr. 12, sector 1, cod 010402, București

tel. +40 212129654, tel./fax +40 212129652

e-mail: relatiipublice@mnlr.ro; sindicatmnlr@yahoo.com

Instituție cu o structură „deschisă”, Muzeul Național al Literaturii Române deține în prezent peste 60.000 de volume de patrimoniu, din care peste 22.000 de titluri reprezintă cartea rară.

În privința cărții rare, trebuie spus că evidența gestionară de depozit are ca scop eliminarea posibilității sustragerii sau substituirii bunurilor muzeale. Baza evidenței o reprezintă registrul de inventar care trebuie completat în mod corect și detaliat, precum și, mai nou, înregistrările în format electronic ale datelor de gestiune a cărților și a periodicelor. Gestionarul asigură controlul și întreținerea existentului din depozit (inclusiv în cazul unui transport ori a unui transfer). Pentru o evidență corectă se realizează o cotare topografică pentru fiecare unitate de spațiu (raft sau vitrină expozițională) care să permită sesizarea rapidă a lipsurilor sau a deteriorărilor. Nu în ultimul rând, se întocmesc diagrame cu numerele de inventar ale bunurilor de patrimoniu.

Depozitul de carte rară, denumit și *Sanctuarul cărții*, este organizat pe categorii și dimensiuni, dulapurile și polițele sunt codificate, iar codurile sunt afișate la vedere.

Pe fiecare poliță sunt trecute numerele de inventar ale documentelor, numere care se regăsesc și în listele de inventar ale colecțiilor: *Sanctuarul I*, *Sanctuarul II*, bibliotecile unor scriitori precum George Coșbuc, Lucian Blaga, Mihail Sadoveanu, Pompiliu Constantinescu, Alfred Margul Sperber, Ion Pas, Jean Georgescu ș.a.

De fapt, este vorba de tipuri de biblioteci, pentru că, în structurarea depozitului de carte rară, specialiștii muzeului au avut în vedere aplicarea criteriilor bibliofile, aici fiind depozitate volumele cele mai valoroase prin vechimea, autenticitatea, raritatea și apartenența lor. Sunt exemplare numerotate și cu tiraj redus, cărți cu ex-libris, ediții de autor ori volume cu intervențiile manuscrise ale autorilor. Alte cărți sunt foarte valoroase prin suportul pe care sunt tipărite: hârtie filigranată sau vârgată, hârtie pânzată etc. Numeroase sunt volumele cu o grafică aparte, cu viniete ori hărți, albumele de fotografii, precum și documentele de tip „Manuscriptum”.

Astfel, tocmai pentru că are o funcție triplă: de depozitare, de conservare și de expunere, sala de la parterul Muzeului Național al Literaturii Române a primit



Foto 1. Muzeul Național al Literaturii Române din București.



Foto 2. Carte vechi românească din colecțiile Muzeului Național al Literaturii Române.



Foto 3. Ediții princeps de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

numele de *Sanctuarul cărții*. Alături de bibliotecile unor scriitori români celebri, în acest spațiu aparte sunt depozitate și, totodată, expuse publicului, lucrări tipărite până la 1900 (în *Sanctuarul I*) și volume și publicații rare de după 1901 (în *Sanctuarul II*).

Pe lângă aceste două colecții mari, *Sanctuarul cărții* depozitează și expune volume extrem de importante din bibliotecile unor scriitori, donate sau vândute muzeului de familiile acestora sau de scriitorii înșiși. Astfel, *Sanctuarul cărții* rămâne un spațiu foarte interesant în peisajul muzeistic bucureștean pentru că pune în valoare documentele deosebite deținute de Muzeul Național al Literaturii Române.

Bibliotecile scriitorilor ne dezvăluie atât fenomenul literar românesc cât și pe cel universal, dar mai ales vasta cultură și interesul pentru frumos și valoare de care au dat dovadă unii reprezentanți ai literelor românești.

Dacă studiem îndeaproape volumele din „Biblioteca George Coșbuc”, vom observa lesne că ele ne dezvăluie un scriitor, traducător și enciclopedist cu o pasiune nesfârșită pentru noutățile bibliofile. Operele lui Goethe stau alături de cele ale lui Carlyle și Emerson; volumele

La Roumanie et les roumains, Histoire de France, Geografia modernă, fizică și politică a Atlantei mondiale, precum și dicționarele pe diferite domenii ne dezvăluie tot atâtea preocupări ale lui Coșbuc; la fel sunt volumele cu traduceri sau în original din Dante, Homer ori Cellini. Nu trebuie să uităm nici de traduceri din literatura indiană, nici de talentul său de desinator, mărturie stând planșele și hărțile întocmite.

„Biblioteca Lucian Blaga” demonstrează în special interesul scriitorului pentru istoria filosofiei și literatura universală și, nu în ultimul rând, pentru creațiile literaturii române (beletristică și istoria literaturii). Alături de autori ca Joyce, Schelling, Lessing, Goethe și Valery se regăsesc scriitori clasici români precum Mihai Eminescu, Ion Creangă, I. L. Caragiale, Ioan Slavici, Titu Maiorescu și Eugen Lovinescu.

Biblioteca scriitorului român de limbă germană Alfred Margul Sperber ni-l aduce în față pe creator dar și pe om (filozof, comparatist, bun cunoscător al literaturii universale dar și prieten desăvârșit). Să nu omitem că Sperber, numit „Patriarhul” scriitorilor bucovineni, a lansat mari autori ca Paul Celan sau Rose Auslander.



Foto 4. Mihail Sadoveanu, desen de Teodorescu Sion.



Foto 5. Ediție anastatică după un manuscris de Mihail Sadoveanu, 1927.

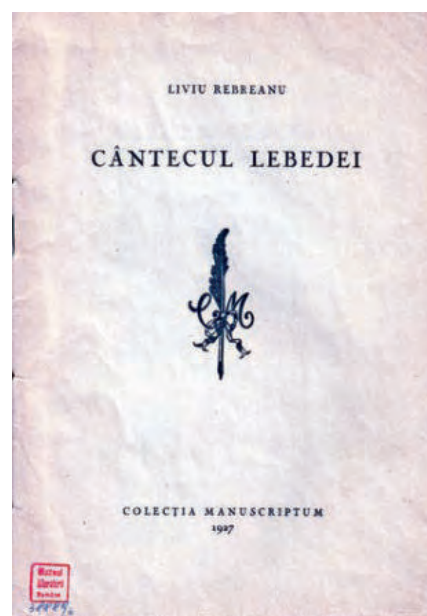


Foto 6. Ediție anastatică după un manuscris de Liviu Rebreanu, 1927.



Foto 7. Ediție anastatică după un manuscris de Ion Minulescu, 1927.



Foto 8. Ion Minulescu, desen de Cornelie Mihăilescu.



Foto 9. Liviu Rebreanu, desen de I. A. Steriade.

Autorii săi preferați, Nietzsche, Goethe (în original) și Anatole France (tradus în germană) stau alături de volume cu dedicații către bunul său prieten, și el scriitor, A. de Herz.

O altă mare bibliotecă este cea care a aparținut lui Pompiliu Constantinescu, istoricul și criticul literar interesat de domenii diferite de creație: beletristică română și străină, folclor, stilistică, istoria literaturii. Biblioteca sa include autori universali precum filozofii Descartes, Platon și Jacques Maritain, scriitorii străini ca Balzac, Cocteau și Sainte-Beuve, mari clasici români, renumiți istorici și critici literari ca Titu Maiorescu, Vladimir Streinu, Nicolae Iorga, Horia Lovinescu, Perpessicius, George Călinescu ori Alexandru Piru.

Foarte interesantă și importantă ca număr de volume este „Biblioteca Mihail Sadoveanu”, formată din capodopere ale literaturii universale, lucrări cu valoare enciclopedică, principalele opere ale lui Sadoveanu în ediții princeps, dar și reviste și cărți ce atestă pasiunea scriitorului pentru șah, vânătoare și pescuit. Astfel, autori francezi ca Voltaire, Maupassant și Jules Verne stau alături de lucrări precum *Larousse universel*, *Le tours du monde*, *La nouvelle revue*, *Atlas géographique* ori revista de șah *La stratégie*, toate superb legate în piele și cu înscrisuri măiestrit lucrate.



Foto 10. Biblia lui Martin Luther. Pagina de titlu.



Foto 11. Biblia lui Martin Luther. Lupta lui David cu Goliath, ilustrație de Gustav Doré.



Foto 12. Antonio Possevino. Societatis Iesu, Moscovia et alia opera. Pagina de titlu.



Foto 13. Plotinus. Opera filosofică. Pagină de titlu. În dreapta sus se poate observa semnătura Bolliac.

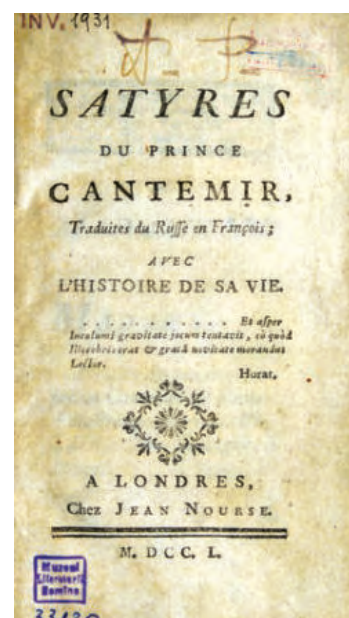


Foto 14. Antioch Cantemir. Satyres, 1750. Pagina de titlu.

Fondurile de carte Ion Pas, Jean Georgescu și Ieronim Șerbu se alătură celor deja prezentate. Toate preocupările, înclinațiile și pasiunile scriitorilor sunt dezvăluite în vitrinele expoziționale ce se vor o reprezentare pe viu a valorilor literaturii române, vitrinele completându-se eficient cu mini-expozițiile *Sanctuar I* și *Sanctuar II* care expun o scurtă istorie a literaturii române. Dacă în *Sanctuar I* sunt cărțile vechi românești, începând cu literatura religioasă (*Minee*, *Psaltiri*, *Molitvelnice românești*, *Biblia de la București* din 1688), continuând cu cea istoriografică (letopisețele cronicarilor moldoveni și munteni, scrierile lui Dimitrie Cantemir, autorii perioadei 1848 și chiar clasici precum Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici ori Maiorescu, în ediții princeps), în *Sanctuar II*, muzeul expune carte rară, de mare valoare, apărută din 1901 și până în zilele noastre.

Atât în depozitarea volumelor, cât și în expunerea lor, am urmărit ordonarea pe criteriul alfabetic și al cotei de inventar, combinate cu criteriul științific, și pe cât posibil, cu cel cronologic. Se regăsesc în *Sanctuarul II*, autori ca Vasile Alecsandri, Dimitrie Anghel, Tudor Arghezi, Ion Budai-Deleanu, Lucian Blaga, Ion Barbu, George Bacovia, I. L. Caragiale, Ion Creangă, Victor Eftimiu, Mircea Eliade, Gala Galaction, Panait Istrati, Eugen Ionescu, Mihai Eminescu, Alexandru Macedonski, Ion Minulescu, Adrian Maniu, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, Ion Pillat, Liviu

Rebreanu, Mihail Sadoveanu, Al. O. Teodoreanu-Păstorel, Ionel Teodoreanu, Vasile Voiculescu și Ion Vinea, dar și scriitori contemporani dispăruți sau încă în viață precum Marin Preda, Marin Sorescu, Nichita Stănescu, Leonid Dimov, Mihail Ralea, Șerban Cioculescu, Geo Dumitrescu, Fănuș Neagu ori Gabriela Melinescu.

Dar *Sanctuarul cărții* nu este doar un loc de depozitare și expunere ci, mai ales, un spațiu de conservare a bunurilor de patrimoniu. Conservatorul gestionar se ocupă atât de evidență cât și de conservare, atenția sa oprindu-se asupra măsurilor, acțiunilor, mijloacelor și tehnicilor ce au drept scop păstrarea neschimbată a structurii și aspectului bunurilor muzeale.

Conservarea pasivă se îmbină cu cea activă, altfel spus, ansamblul măsurilor, acțiunilor, mijloacelor și tehnicilor care acționează asupra ambientului se completează cu ansamblul măsurilor, acțiunilor mijloacelor și tehnicilor care acționează direct asupra pieselor de muzeu.



Foto 15. *Dichtergrüsse aus dem Osten. Japanische Dichtungen.* Ediția K. Florenz. Leipzig, Tokio. Coperta 1.



Foto 16. *Dichtergrüsse aus dem Osten. Japanische Dichtungen* (Poezii japoneze). Ediția K. Florenz. Leipzig, Tokio.



Foto 18. *Dichtergrüsse aus dem Osten. Japanische Dichtungen* (Poezii japoneze). Ediția K. Florenz. Leipzig, Tokio.

Foto 17. *Dichtergrüsse aus dem Osten. Japanische Dichtungen* (Poezii japoneze). Ediția K. Florenz. Leipzig, Tokio.





Conservare

Foto 19-22. Antologia *Fleurs de la Roumanie*, 1856.

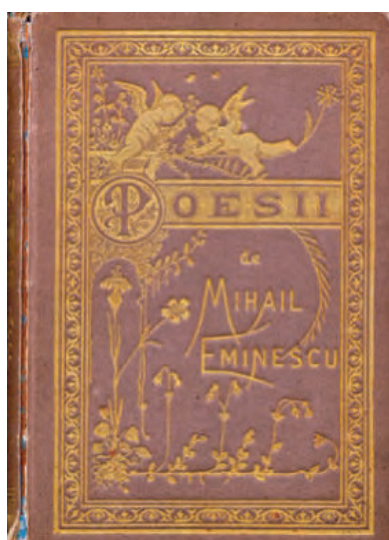


Foto 23. *Lucașfărul* de Mihail Eminescu, ilustrator Mișu Teișanu, coperta 1.

Foto 24. *Poesii* de Mihail Eminescu, 1883, ediția princeps, coperta 1.

Foto 25. Eugen Ionescu. *Elegii pentru ființe mici*, pagina de titlu cu dedicație.

Activitatea de conservare este foarte importantă pentru că întârzie procesul de îmbătrânire a materialelor, indus de solicitările mecanice, electromagnetice și chimice, proces influențat și de rezistența materialelor din care sunt confecționate piesele depozitate și expuse în *Sanctuarul cărții*. Funcția specifică de conservare a patrimoniului muzeal concentrează toate activitățile care au ca finalitate păstrarea nealterată a patrimoniului existent, atât în formă

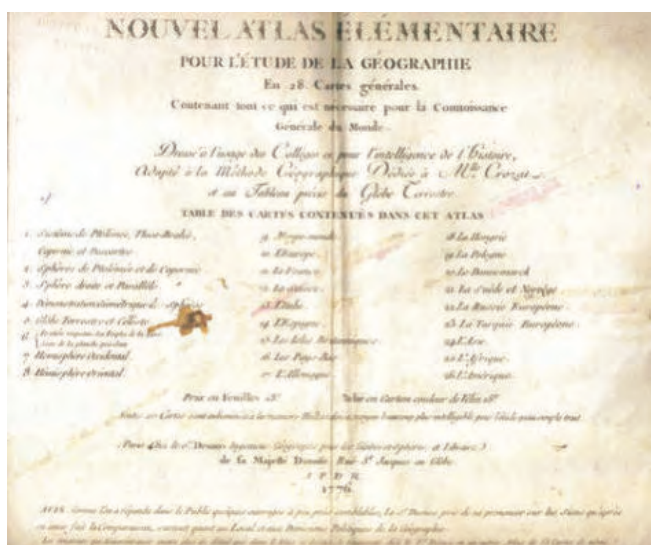


Foto 26-27. *Nouvel atlas élémentaire pour l'étude de la géographie*, Paris, 1776.

materială, cât și ca informație intrinsecă și contextuală. De aceea, în depozitul de carte rară, se are permanent în vedere adoptarea de măsuri de optimizare a ambientului (microclimat, iluminat și tehnică muzeală), precum și aplicarea de tratamente pieselor de patrimoniu (curățire, consolidare și protecție).

Investigarea structurală a bunurilor de patrimoniu este foarte importantă, pentru că fiecare obiect reprezintă un caz de degradare unic, care trebuie cunoscut în specificitatea lui, cu mijloace științifice care permit măsurători și comparații. În cadrul Muzeului Național al Literaturii Române se acordă un loc deosebit investigației structurale și materiale în vederea restaurării și a conservării, dar și a consemnării condițiilor de ambient și de microclimat. Astfel în *Sanctuarul cărții* se măsoară zilnic temperatura și umiditatea, având grijă ca ele să fie în directă corelare și să nu depășească limitele admise de $T = 15-18^{\circ}\text{C}$ și $UR = 45-55\%$.

Și nu numai atât, pentru că se are mereu în vedere o manevrare și o depozitare cât mai corectă a volumelor din depozitul de carte rară, dar și o iluminare adecvată și o desprăfuire periodică. Lumina naturală este foarte slabă, iar cea artificială este indirectă fiind direcționată spre plafon. Mobilierul solid și etanș este confecționat din lemn masiv, ignifugat și dezacidificat evitându-se astfel depunerea prafului.

În cazul depistării unor modificări / deteriorări importante, lucrările depozitate în *Sanctuarul cărții* sunt imediat izolate, conservatorul luând măsuri pentru restabilirea microclimatului. Se are mereu în vedere relația dintre materialele ce intră în componența volumelor (hârtie, cerneluri, cleiuri, pielea copertilor, ferecăturile metalice) și condițiile de mediu și de aceea încăperea și mobilierul sunt periodic aerisite, curățate și dezinfectate, dar și deratizate și dezinsectizate, cunoscut fiind faptul că rozătoarele sunt extrem de dăunătoare, ca și insectele de altfel. Nu în



Foto 28. Sfântul Paisie Velicikovski de la Neamț. *Adunare de cuvinte folositoare*, carte manuscris, copie, 1836-1837.

ultimul rând, trebuie să amintim de atenția sporită acordată normelor de conservare a patrimoniului: sisteme de prindere, modalități de depozitare, suporturi etc. Parafrazându-l pe Perpessicius, putem spune, că *Sanctuarul cărții* este locul unde are loc duelul spiritului cu limbajul și alternanța dintre așteptare și precipitare, întâlnirea sintaxei cu zeii, a delirului cu reținerea, precum și întreaga dramă a elaborării unei opere.

(Fotografiile aparțin arhivei MNLR.)

Atunci când „mai binele” este dușmanul „binelui”

Claudia Condruz, restaurator
restaurare carte veche, rară, document, legătură carte veche
Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor
Biblioteca Națională a României
bdul Unirii, nr. 22, sector 3, cod 030833, București
tel. +40 213142430-34, int. 1160; fax +40 213123381
e-mail: claudia.condruz@bibnat.ro

Restaurare

Colecția de manuscrise a Bibliotecii Naționale a României numără aproape 40.000 de unități biblioteconomice. Datorită diversității sale, această colecție de documente unicat este utilă atât cercetătorilor, cât și persoanelor studioase în general. Dintre documente, circa 1.500 sunt manuscrise de tip carte, 30.000 constituie colecția de scrisori, restul până la 40.000 fiind diverse alte documente și acte.

Manuscrisele de tip carte variază și ca format, conținut și datare. În colecție se află un manuscris-mamut, scris pe pergament, în limba latină, ornamentat cu letrine frumoase, datând din secolul al XVIII-lea, dar și un manuscris persan, de mici dimensiuni, de formă octogonală, datând din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Tot din categoria manuscriselor de tip carte sunt manuscrisele în limba greacă, mai ales cele de muzică psaltică, precum și manuscrisele în limbile latină, arabă și turcă.

Foarte numeroase sunt textele religioase vechi, cel mai timpuriu fiind un *Evangheliar* din secolul al III-lea. Multe texte sunt scrise cu alfabet chirilic. Există și manuscrise religioase relativ recente precum *Canonul cel Mare* copiat de Picu Pătruș și ornamentat cu frumoase miniaturi policrome și letrine spectaculoase, cu subiect religios, atestând o credință naivă, dar sinceră.

Cu ocazia expoziției dedicate lui Picu Procopie Pătruș (1818-1872) și organizate de Muzeul Național al Țăranului Român, *Canonul cel Mare* a intrat într-un proces de restaurare în laboratorul nostru. Adevărată „epopee în imagini”, unică în tezaurul artei românești, *Canonul cel Mare* a fost creat la Sălișteța Sibiului, în singurătatea unei vieți trăite în credință, izolare și simplitate. La o primă vedere, am constatat că manuscrisul a suferit o intervenție neprofesionistă de consolidare. De foarte multe ori, astfel de operații fac mai mult rău decât bine, mutilând volumele și stricând armonia ansamblului lor structural.

Adesea, în trecut, restaurările vizau mai ales textul (corpul cărții), legătura fiind lăsată oarecum pe planul al doilea, așa cum s-a întâmplat și în cazul manuscrisului a cărui restaurare o vom prezenta în cele ce urmează.

Canonul cel Mare este un volum de format II, legat în piele de vițel de culoare neagră, cu nervuri îngropate și scoarțe de carton. Pe suprafața învelitorilor (anterioară și posterioară) sunt prezente ornamente religioase (cruci) realizate prin tehnica imprimării cu foiță de aur. Cotorul exterior, confecționat din piele de vițel, prezintă pe suprafața sa modele geometrice realizate tot prin tehnica imprimării cu foiță de aur. Cotorul interior este drept, fără falț bătut, cu trei nervuri îngropate, din sfoară subțire. Cusătura este discontinuă, realizată cu ajutorul gherghefului. Fascicolele care compun blocul cărții sunt formate din două sau trei foi fălțuite. Hârtia este manuală, fabricată din fibre textile vegetale. Forțașurile sunt din hârtie fabricată din pastă mecanică și sunt compuse dintr-o foaie fălțuită, atașată de corpul cărții prin lipire.

Starea de conservare

Coperta prezenta multiple deteriorări de natură fizico-chimică: îmbătrânirea pielii (fisuri și sfâșieri), piele lipsă în zona colțurilor și a capișoanelor, precum și numeroase pete de murdărie. Scoarțele erau deformate, cu lipsuri din materialul suport (carton) în zona colțurilor. Cusătura era degradată și așa de coasere era ruptă, ducând la desprinderea parțială a fasciculelor manuscrisului.



Foto 1. Deteriorări fizice ale copertei.

Capetele nervurilor erau rupte și scoarțele desprinse de corpul cărții. Din această cauză cotorul exterior a suferit acea intervenție neprofesionistă de consolidare prin care pielea a fost cusută cu o ață groasă prin care s-a încercat refixarea corpului cărții în copertă.



Foto 2. Deteriorarea cusăturii.

La examinarea forțașurilor, am observat că pe suprafața părții fixe a forțașului anterior era lipită o filă ce conținea o miniatură policromă, iar prin transparența foii s-a observat că aceasta avea pe verso anumite însemnări și desene, ceea ce ne-a făcut să credem că acea filă era chiar foaia de titlu.



Foto 3. Verso foii de titlu lipite pe scoarță.

În restaurarea manuscrisului, o etapă importantă a fost cea de dezlipire a filei lipite pe partea fixă a forțașului anterior, în urma acestei operații destul de dificile, recuperându-se fila de titlu a manuscrisului. Legătorul care a refixat corpul cărții în copertă s-a gândit probabil că, odată cu străpungerea pielii cotorului exterior pentru o așa-zisă „recoasere”, ar fi necesară, pentru o mai bună consolidare a volumului, și lipirea primei file pe interiorul scoarței.



Foto 4. Foaia de titlu.



Foto 5. Foaia de titlu desprinsă.

Din dorința de a face „un bine” cărții, s-a ajuns ca aceasta să sufere deteriorări mai grave decât dacă ar fi fost lăsată în starea inițială și corpul cărții nu ar fi fost repus în copertă. Astfel, pielea cotorului exterior nu ar fi fost străpunsă și ruptă, iar sfoara cu ajutorul căreia s-au confecționat nervurile s-ar fi păstrat în totalitate și n-ar mai fi fost necesară înlocuirea, ci doar de completarea ei, iar tranșa frontală a volumului nu s-ar mai fi deformat.

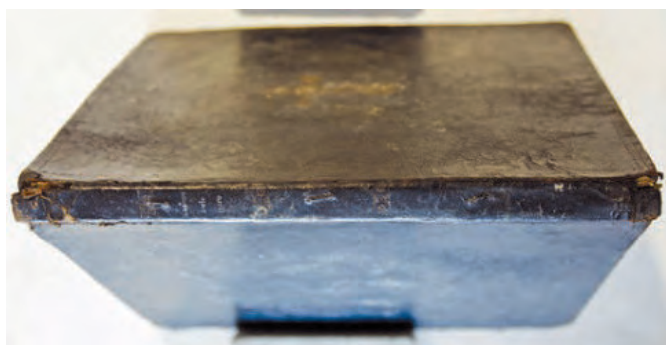


Foto 6. Străpungerea cotorului exterior.



Foto 7. Tranșa volumului înainte de restaurare.

Restaurare

După dezlipirea filei de titlu s-a trecut la restaurarea ei, precum și la consolidarea mijlocului celorlalte fascicule deteriorate. Coaserea volumului a fost urmată de înclieirea și rotunjirea ușoară a cotorului interior, consolidarea și completarea zonelor lacunare ale scoarțelor și completarea cu noi bucăți de piele a învelitorii și a extremităților cotorului exterior (în zona capișoanelor). Refixarea corpului cărții în copertă a fost posibilă cu ajutorul capetelor nervurilor care au fost introduse și lipite în grosimea scoarțelor de carton ale manuscrisului. Ultimele operații executate au fost acelea de confecționare a unor noi forzațuri (părțile mobile) din hârtie de tip Canson și lipirea lor la corpul cărții, precum și de confecționare a unei case de protecție a manuscrisului după restaurare.



Foto 8. Foaia de titlu după restaurare.



Foto 9. Verso foii de titlu după restaurare.

Tentația meșterului, a legătorului ori a restauratorului de a interveni, din dorința de a îmbunătăți starea obiectului, poate fi un aspect deloc neglijabil, pentru că de cele mai multe ori se obține contrariul. Cazul *Canonului cel Mare* copiat de Picu Pătruț poate confirma că „mai binele” de multe ori este dușmanul „binelui”.

(Fotografiile aparțin arhivei CNPRD.)

Restaurarea cărții de patrimoniu – două metode curative

Gabriela Corbeanu, restaurator legătură carte

Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor

Biblioteca Națională a României

bdul Unirii, nr. 22, sector 3, cod 030833, București

tel. +40 213142430-34, int. 1161; fax +40 213123381

e-mail: gabriela.corbeanu@bibnat.ro

Arta restaurării de carte are rădăcini care se pierd în negura timpului. Originară din India, unde textele religioase copiate pe foi de palmier erau cusute între ele¹, a fost dusă la perfecțiune în Extremul Orient, odată cu inventarea hârtiei². Ne referim, bineînțeles, la China și la moștenirea culturală pe care ne-a lăsat-o. De-a lungul vremii, meșteșugul restaurării de carte a ajuns la rafinamente care uneori îl plasează în sfera artistică.

În procesul de lucru, restauratorul de legătură de carte întâlnește documente ce prezintă diferite deteriorări mecanice: foi și fascicule desprinse de corpul cărții, scoarțe care au învelitoarea dezlipită în zona colțurilor, uneori chiar scoarțe lipsă, cotorul interior degradat din cauza unei cusături defectuos realizate, lipsă de material papetar la forțat în zona articulațiilor interne etc., toate ca urmare a condițiilor de conservare improprie (umiditate necorespunzătoare, temperatură oscilantă, aer cu impurități, praf) sau a manipulării incorecte a documentelor.

Restauratorul are în vedere funcționalitatea cărții; după gradul de deteriorare, trebuie să găsească metoda corectă de restaurare a fiecărui document, fără a agresa în vreun fel originalitatea și integritatea sa. (Acesta este de altfel unul dintre principiile de bază ale restaurării.)

Legătura de carte de patrimoniu presupune un sistem de prindere și susținere a blocului de carte între două coperti, sistem care diferă de la un volum la altul, conform procesului de legare și a materialelor caracteristice perioadei în care a apărut cartea. Legătura oferă unitate volumului, rezistență, particularitate și originalitate.

Frumusețea unei legături de carte rezultă și din complexitatea rolului său. Din punct de vedere tehnologic, legătura de carte evidențiază următorii pași mai importanți³:

– realizarea blocului de carte prin coaserea fasciculelor (operație de bază care protejează cartea împotriva pierderii, amestecării și deteriorării filelor),

– înclieierea și rotunjirea cotorului pentru obținerea unei legături solide a filelor cărții și a unui aspect estetic prin rotunjire,

– coaserea capitalbandurilor (șiret care întărește cotorul cărții),

– confecționarea și fixarea forțașurilor de corpul cărții (forțașul este elementul de legătură între corpul cărții și scoarțe, având un rol de protecție bine determinat),

– confecționarea copertei (în funcție de destinație, scoarțele pot fi din pergament, lemn ori carton, iar învelitoarea poate fi din pergament, piele, material textil ori hârtie),

– asamblarea scoarțelor și a învelitorii de corpul cărții.

Pentru exemplificare, am ales două cazuri: o restaurare a sistemului de prindere a scoarței de corpul cărții și o restaurare a întregii coperte, prin înlocuirea scoarțelor și a învelitorii de pânză.

În primul caz am restaurat cartea *Fontâna Blanduziei*, minunata creație a lui Vasile Alecsandri, marele nostru poet, dramaturg, folclorist și creator de teatru românesc. Volumul în cauză, o ediție princeps legată în material textil, a apărut în anul 1884, la Editura Librăriei Socec & Comp., una dintre primele edituri apărute la noi.

Fontâna Blanduziei (titlul original al lucrării), deși este tipărită pe hârtie fabricată mecanic (specifică perioadei), respectă tiparul cusăturilor pe gherghef, caracteristic vechilor meșteri legători manual, cusătură menționată și în manualele de specialitate din secolul XII⁴). Cusătura continuă, de tip „crestătură”, este

1. *Probleme de patologie a cărții. Culegere de material documentar*. București: Biblioteca Centrală de Stat a Republicii Socialiste România, Laboratorul de Patologie și Restaurare a Cărții, vol. 15-16, 1981, p. 8.

2. *Ibidem*.

3. *Probleme de patologie a cărții. Culegere de material documentar*. București: Biblioteca Centrală de Stat a Republicii Socialiste România, Laboratorul de Patologie și Restaurare a Cărții, vol. 22, 1986, p. 207-221.

4. *Probleme de patologie a cărții. Culegere de material documentar*. București: Biblioteca Centrală de Stat a Republicii Socialiste România, Laboratorul de Patologie și Restaurare a Cărții, vol. 15-16, 1981, p. 51.

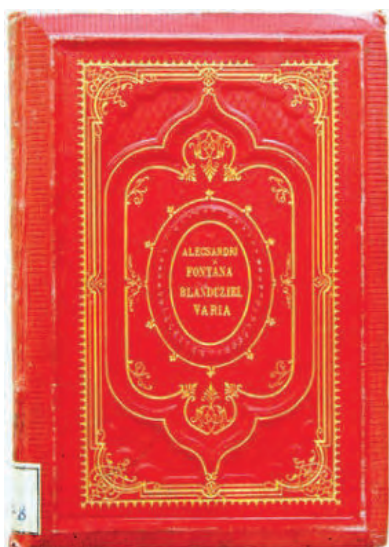


Foto 1. *Fontâna Blanduziei*, fotografie înainte de restaurare.

realizată pe două nervuri subțiri, având capetele nervurilor fixate pe interiorul scoarțelor.

Coperta, parte importantă a volumului, atrage atenția nu numai prin culoarea roșie, dar și prin ornamentele de pe partea anterioară: bordură cu linii, chenar cu motive florale, poleite cu foiță de aur, medalion central cu titlul și autorul volumului.

Utilizarea frecventă, depozitarea necorespunzătoare și factorii climatici au contribuit la degradarea fizică a volumului, acționând asupra capetelor nervurilor de pe coperta anterioară, a forțașului și a colțurilor scoarțelor.

În ceea ce privește scoarța posterioară, sistemul de prindere este bine conservat, dar s-a constatat o sfâșiere a forțașului posterior, de-a lungul articulației interne, de la extremitatea superioară până la jumătatea paginii.

Etapele de lucru pe care le-am parcurs au avut drept scop:

- consolidarea colțurilor copertei și a nervurilor anterioare,
- restaurarea forțașului anterior,
- consolidarea articulației interne a forțașului posterior,
- refacerea copertei și
- protejarea volumului de eventualii factori externi.

Restaurare



Foto 2. Desprinderea totală a părții mobile a forțașului anterior.



Foto 3. Forțașul anterior restaurat.

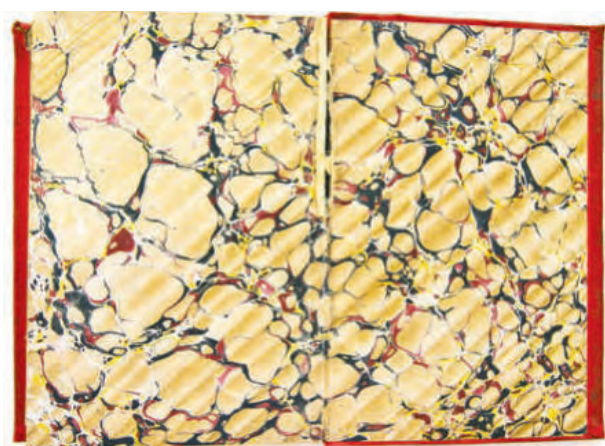


Foto 4. Forțașul posterior prezintă o ruptură de-a lungul articulației interne.



Foto 5. Forțașul posterior restaurat.

În al doilea caz am restaurat două volume ale lucrării *Dictionnaire biographique des auteurs de tous les temps et de tous les pays*, publicate la Paris în anul 1958 de celebra editură Laffont-Bompiani.

Lucrarea, material de referință de dimensiuni mari (29 x 20 x 7 cm) – fiecare volum cuprinde peste 700 de pagini – are o legătură realizată mecanic, specifică perioadei moderne industriale. Are:

- legătura realizată mecanic,
 - învelitoarea din material textil de culoare roșie, fără ornamente (doar pe cotor: titlul, autorii și numărul volumului),
 - textul tipărit pe trei coloane și
 - suportul papetar, fabricat mecanic, cu un aspect ușor lucios.
- Modul defectuos de manipulare constituie principalul factor de degradare mecanică a volumelor:
- cotor frânt,
 - cotor de pânză deteriorat în zona extremităților (zona capișoanelor) și
 - căptușeala cotorului interior de scoarțe, desprinsă.



Foto 6. Deteriorări ale cotorului interior și ale învelitorii.

Confruntându-ne cu alte forme de degradare, am stabilit pentru acest caz, următoarele etape:

- desprinderea părților fixe ale forțașurilor (în zonele care urmau să fie restaurate),
- consolidarea scoarțelor,
- completarea zonelor lipsă ale învelitorii,
- refacerea cotorului interior și căptușirea lui și
- refacerea legăturii.

Detășarea forțașurilor de coperte, deoarece a apărut problema colorării lor în roșu, prin umezirea pânzei (culoarea roșie a învelitorii de pe tranșe difuza în materialul forțașului); ca atare am recurs la stratificarea scoarței, în vederea protejării forțașurilor.



Foto 7. Desfacerea scoarței cu ajutorul unei spatule.

Recuperarea forțașului a dus la schimbarea următoarelor etape de lucru. Au fost confecționate alte coperte, din mucava și pânză de în care a fost vopsită în roșu, respectând culoarea inițială a învelitorii volumelor. Pe cotorul nou de pânză a fost inscripționat titlul, numărul volumului și editura, folosind pensula și culorile de apă.

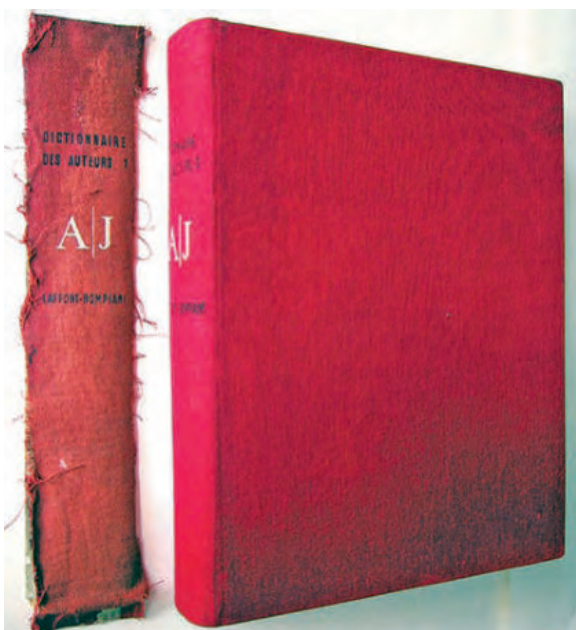


Foto 8. Volumul 1 înainte de restaurare.



Foto 9. Volumul 1 după restaurare.

Restaurare



Foto 10. Volumul 2 înainte de restaurare.



Foto 11. Volumul 2 după restaurare.

Făcând o paralelă între cele două cazuri expuse, putem trage concluzia că unitatea și funcționalitatea unui volum depinde în bună măsură de starea cotorului interior și de modul de prindere a acestuia de blocul cărții. Restaurarea pe legătura de carte este o operațiune complexă și frumoasă, lucru datorat în special provocărilor pe care le ridică fiecare caz.

Bibliografie

1. *Probleme de patologie a cărții. Culegere de material documentar*. București: Biblioteca Centrală de Stat a Republicii Socialiste România, Laboratorul de Patologie și Restaurare a Cărții, vol. 15-16, 1981.
2. *Probleme de patologie a cărții. Culegere de material documentar*. București: Biblioteca Centrală de Stat a Republicii Socialiste România, Laboratorul de Patologie și Restaurare a Cărții, vol. 22, 1986.

(Fotografiile aparțin arhivei CNPRD.)

Ce păstrăm și ce nu păstrăm din restaurările empirice

Leonard Fulău, expert restaurator carte veche, rară, pergament

Consuela Cioboteanu, expert restaurator carte patrimoniu

Muzeul Național al Literaturii Române

bdul Dacia, nr. 12, sector 1, cod 010402, București

tel. +40 212129654, tel./fax +40 212129652

e-mail: relatiipublice@mnlr.ro; sindicatmnlr@yahoo.com

Restaurare

Patrimoniul literar, aflat în arhive și biblioteci și format din documente pe pergament sau hârtie, volume de carte, fotografii și obiecte de artă grafică pune probleme celor care și-au asumat greaua misiune de a-l conserva și restaura.

De la restaurarea empirică, bine intenționată dar cu destule inconveniente, s-a ajuns la intervenții făcute de specialiști pregătiți anume pentru astfel de operațiuni. Restaurare se face în echipă, unde este absolut necesară colaborarea între investigatori, chimiști, fizicieni, biologi, restauratori de bloc carte și de legătură carte, istoricul de carte și conservatorul de colecții. Doar așa se poate hotărî, în cadrul comisiei de restaurare, ce trebuie făcut pentru a readuce cartea sau documentul pe suport papetar la forma inițială, respectând normele de restaurare. Restauratorii îmbină interpretarea corectă a datelor din buletinele de analiză cu talentul, discernământul și meșteșugul.

Tema articolului a fost foarte des dezbătută și hotărârile luate au variat de la caz la caz. De-a lungul anilor, am întâlnit multe documente care au avut parte de restaurări empirice. Dintre acestea, unele prezentau grefe pe care un călugăr bine intenționat completase textul lipsă și întrebarea era: Ce se poate face într-o astfel de situație?

Spre exemplificare, am selectat câteva cărți supuse restaurării în ultima perioadă. Una dintre ele este *Sfânta și Dumnezeasca Evanghelie*, tipărită la Snagov, în anul 1697, de Antim Ivireanul. Volumul, legat în piele, pe scoarțe de lemn, cu încuietori metalice, era deteriorat, cu scoarțele desprinse, iar blocul cărții, pe lângă o mulțime de deteriorări fizice, era restaurat empiric la cotor, cu completări ale tranșelor și chiar ale textului tipărit.



Foto 1. *Sfânta și Dumnezeasca Evanghelie*, 1697, înainte de restaurare.



Foto 2. *Sfânta și Dumnezeasca Evanghelie*, 1697, după restaurare.

Streașnic, apărută la Lvov în 1642, este o carte religioasă, cu scoarțe de carton, îmbrăcate în hârtie marmorată, cu cotor și colțuri din piele maro. În momentul începerii restaurării, prezenta un atac masiv de insecte *Anobiidae*, hârtia era jupuită, iar muchiile și colțurile, roase. Blocul cărții era deteriorat, cu pete de ceară și cu mai multe părți lipsă. Era restaurat empiric cu hârtie manuală, atât pe tranșe, cât și pe unele părți din text care prezentau fisuri.

Penticostarion, apărut în 1743 la Râmnic, este un volum cu scoarțe de lemn, învelite în piele maro, cu curelușe din piele cu încuietori metalice. Blocul cărții prezenta fisuri, porțiuni lipsă și depozite de pete de ceară. De asemenea, cotorul fusese restaurat empiric, cu hârtie fabricată manual.

Pentru cărțile ale căror cotoare au fost restaurate empiric am hotărât să îndepărtăm benzile de hârtie și să nu le refolosim. Unul din motivele pentru care am renunțat la refolosirea benzilor a fost acela că îngroșau cotorul foarte mult, iar atașarea scoarțelor vechi nu ar mai fi fost posibilă. De asemenea, prin îndepărtarea benzilor de pe cotor, am putut curăța mult mai bine cleiul vechi folosit la legarea cărților. Benzile recuperate s-au dovedit a fi, în marea lor majoritate, tăieturi din documente vechi, din care am putut reconstitui, cu ocazia restaurării, diverse texte pierdute.



Foto 3. *Streașnic*, 1642, înainte de restaurare.



Foto 4. *Streașnic*, 1642, după restaurare.

Restaurare



Foto 5. *Streașnic*, 1642, înainte de restaurare.



Foto 6. *Streașnic*, 1642, după restaurare.

Atunci când restaurarea empirică a presupus și completare de text, făcută în așa fel încât nu obturează scrisul, am optat pentru păstrarea ei. În acest sens, după desprinderea grefei de completare și curățarea uscată și umedă, ea a fost reintegrată în text în locul din care a fost scoasă. Când restaurările empirice au fost realizate cu hârtie nepotrivită, de obicei mult mai groasă, am optat pentru reintegrarea scrisului, înlăturând părțile care nu conțin informații. Când au existat restaurări empirice ale fisurilor, care acopereau o mare parte din text, ele au fost îndepărtate pentru a revela partea de text acoperită. Îndepărtăm de asemenea restaurările empirice, din zona tranșelor și a colțurilor, atunci când ele nu conțin informații, completând cu hârtie japoneză, folosită și pentru părțile lipsă din carte și evitând astfel distonanțele de grosime și culoare ale paginilor restaurate.



Foto 7. *Penticostarion*, 1743, înainte de restaurare.

Foto 8. *Penticostarion*, 1743, în timpul restaurării.Foto 9. *Penticostarion*, 1743, după restaurare.

Iată câteva situații în care restauratorul trebuie să hotărască ce păstrează și ce înlătură din restaurările empirice, îmbinând metodele vechi cu restaurarea modernă, pentru ca obiectul restaurat să se apropie cât mai mult de forma inițială. Este foarte importantă măiestria și discernământul restauratorului, pentru ca fiecare caz să fie rezolvat, ținând seama de normele de restaurare și de ansamblul de operațiuni care trebuie executate pentru a prelungi viața atât de importantă a cărților și a celorlalte documente.

(Fotografiile aparțin arhivei MNLR.)



Restaurarea unor schițe de arhitectură executate în creion pe hârtie de calc

Nicoleta Oprică, *expert restaurator conservare-restaurare suport hârtie*
Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor
Biblioteca Națională a României
bdul Unirii, nr. 22, sector 3, cod 030833, București
tel. +40 213142430-34, int. 1162; fax +40 213123381
e-mail: nicolita.oprica@bibnat.ro

Restaurarea documentelor de patrimoniu implică un ansamblu de proceduri și mijloace adecvate, care au drept scop stoparea deteriorărilor și păstrarea a cât mai mult posibil din obiectul original, din semnificația și funcționalitatea lui. În cei peste 40 de ani de funcționare, în laboratorul nostru, au fost restaurate numeroase manuscrise, tipărituri vechi, stampe, documente de arhivă și hărți. Orice obiect intrat în laborator trebuie să parcurgă următoarele etape:

- executarea fotografiilor-document înainte de restaurare,
- studierea obiectului, a deteriorărilor existente și a buletinului de analize și
- întocmirea dosarului de restaurare și prezentarea sa în Comisia de Restaurare a Bibliotecii Naționale a României.

O ocazie ideală pentru restaurarea unor documente este organizarea unei expoziții. Așa a fost și în cazul planurilor executate în 1922 de arhitectul Paul Smărăndescu:

- fațada Palatului Artelor Cinematografice; desen original executat în tuș;
- fațadele și planurile Hipodromului Floreasca; desen original executat în creion negru moale (Foto 1, 2, 3 și 4);
- fațada și planul Hotelului Parc din Sinaia, proprietar Constantin Grigorescu, bdul Ghica; desen original executat în creion negru moale și în creion verde;
- fațada casei Jean Th. Florescu, str. Armenească, nr. 11 bis; desen original executat în creion negru moale (Foto 5 și 6).

Planurile au fost executate pe hârtie de calc, despre care inițial nu aveam prea multe informații referitoare la modul de fabricare, structura și proprietățile sale. Știam că hârtia de calc este un suport transparent, folosit la executarea desenelor (schițelor) în tuș sau în creion, că este foarte sensibilă în mediul umed, se ondulează ireversibil, iar la îndoiri repetate se rupe.

Documentele erau într-o stare de conservare necorespunzătoare: aveau lipsuri din suportul papetar și, din cauza plierilor repetate, erau rupte de-a lungul zonei de pliere, în unele cazuri rezultând fragmente.

Deoarece, inițial, nu știam cu ce hârtie și cu ce adeziv putem să executăm completările și ancorările, am ales hârtia japoneză pentru proprietățile care o fac compatibilă cu hârtia de calc. Hârtia japoneză are în structura ei fibre vegetale lungi și rezistente, cu o încręgătură uniformă, ceea ce permite reținerea unei cantități mari de adeziv în ochiurile rețelei, adeziv care aderă bine la suprafețele lucioase ale hârtiei de calc. Datorită modului specific de fabricare, hârtia de calc conține fibre scurte de lemn, împâslite compact, fiind astfel transparentă, fără porozitate și având un aspect lucios¹.

Pentru a stabili compatibilitatea adezivului cu suportul papetar, am făcut câteva încercări pe bucăți mici de calc. Completările au fost făcute cu hârtie japoneză și vâl japonez cu carboximetilceluloză în concentrație de 2% soluție apoasă. În urma aplicării adezivului, hârtia de calc s-a ondulat foarte mult și s-au format foarte multe pliuri; după presare, hârtia nu și-a revenit la forma inițială.

O altă încercare de a găsi adezivul potrivit a presupus folosirea de benzi de tip filmoplast. Aplicată doar pe o parte, banda lăsa pe verso fragmente neancorate, care se ridicau. După ce am aplicat banda pe ambele fețe ale hârtiei de calc (recto și verso), aceasta s-a îngroșat foarte mult, fapt care a creat o presiune mai mare asupra ei.

Împreună cu conservatorul biochimist, am încercat să aplicăm hârtia și vâlul japonez cu un alt adeziv decât cel folosit pentru lucrările curente. Adezivul testat și folosit a fost hidroxipropilceluloză în concentrație 7% (soluție alcoolică). Hidroxipropilceluloza este un derivat celulozic neionic, solubil în cetone, alcooli, apă și soluții hidroalcoolice de diverse concentrații. Soluția folosită, fiind neapoasă, nu a produs efectul nedorit de ondulare a filei. Adezivul are pH-ul neutru, se aplică ușor și este

1. Vezi și WINNACKER, Karl; WEINGARTNER, Ernst. *Tehnologia chimică organică*. București: Editura Tehnică, vol. 1, 1958, p. 172-175.

reversibil², se uscă rapid, iar suprafața rămâne netedă și uniformă. Pentru ca rezultatul să fie cât mai apropiat de original și conform cu normele de restaurare, a fost realizată și integrarea cromatică.

(Fotografiile aparțin arhivei CNPRD.)

2. Vezi și LEAHU, Maria. *Substanțele chimice și materialele utilizate în restaurarea bunurilor culturale*. București: Centrul de Pregătire Profesională în Cultură, 2006, p. 123.

Restaurare

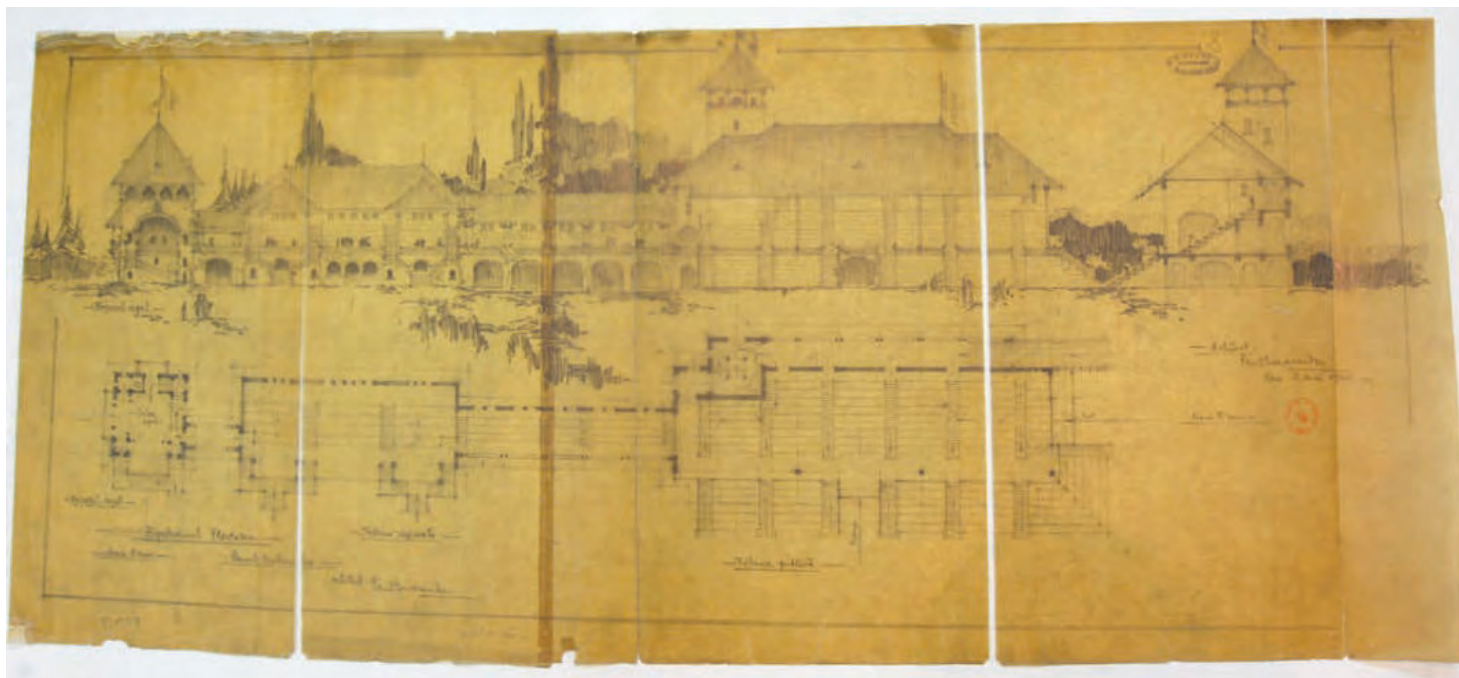


Foto 1. Fațadă și planuri – Hipodrom Floreasca (înainte de restaurare).

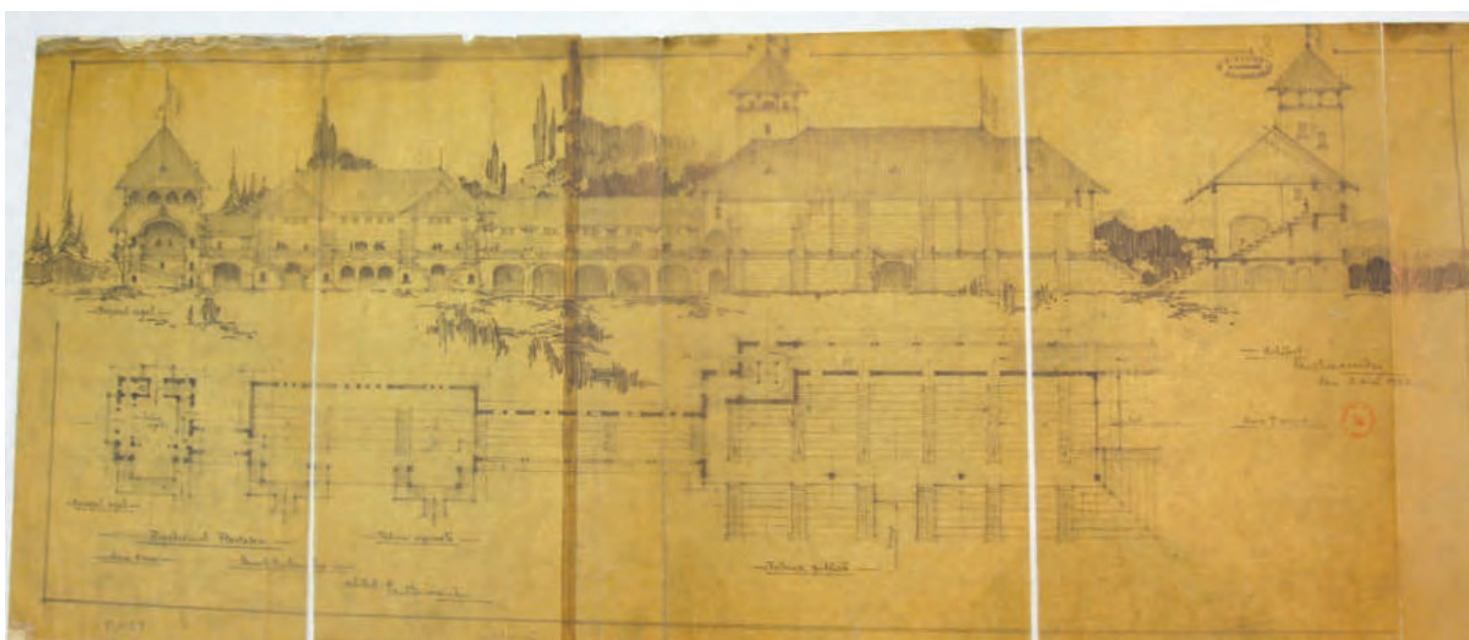
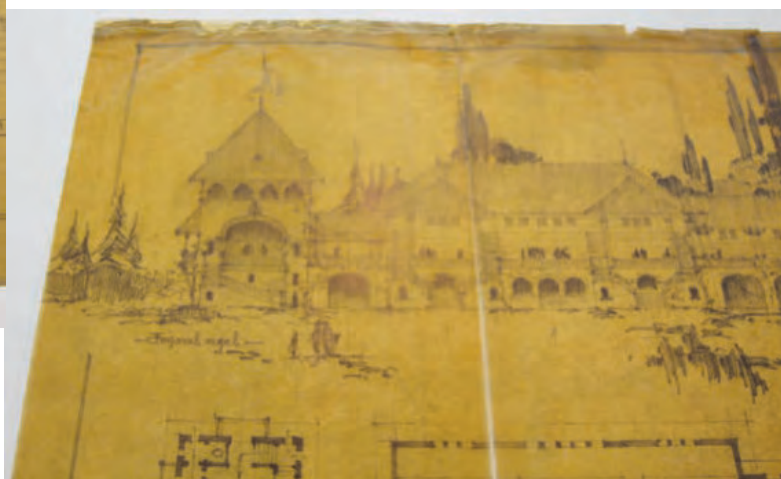


Foto 2. Fațadă și planuri – Hipodrom Floreasca (după restaurare).



Foto 3. Fațadă și planuri – Hipodrom Floreasca (detaliu înainte de restaurare).

Foto 4. Fațadă și planuri – Hipodrom Floreasca (detaliu după restaurare).



Restaurare

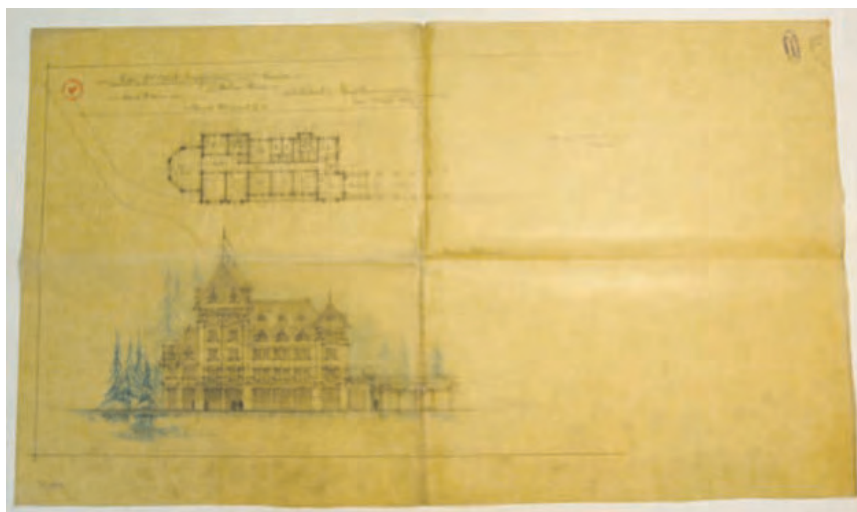
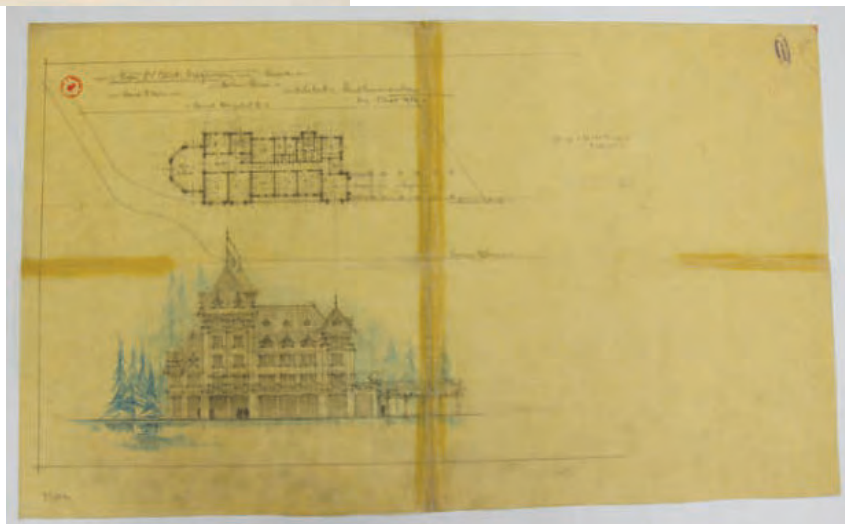


Foto 5. Fațada casei Jean Th. Florescu (înainte de restaurare).

Foto 6. Fațada casei Jean Th. Florescu (după restaurare).



Restaurarea unui Ceaslov

Cristina Selim, restaurator carte

secția Conservare Restaurare Patrimoniu

Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”

șos. Kiseleff, nr. 28-30, sector 1, cod 011347, București

tel. +40 213179103, 06, 10; fax +40 213179068

e-mail: cristina.selim@muzeul-satului.ro

Biblioteca Națională a României are în patrimoniul său lucrări de mare valoare, atât din punct de vedere artistic, cât și documentar. Cartea veche românească din Colecțiile Speciale se remarcă prin farmecul și originalitatea legăturii și prin frumusețea tiparului și a ornamentelor. O lucrare aparținând Bibliotecii Naționale, recent restaurată, este *Orologhion adecă Ceaslov*, tipărită la Brașov, în anul 1835, în tipografia lui Ioann Gott.

Ceaslovul este o carte bisericească de ritual, care cuprinde rugăciunile din rânduiala slujbelor zilnice (ceasurile, vecernia, pavecernița, mezonoptica și utrenia), diferite rugăciuni zilnice, troparele Învierii și condacele pentru diferite sărbători, troparele zilelor de peste săptămână, acatistele și paraclisele.

Volumul este tipărit în limba română, cu caractere chirilice. Cerneluri folosite – tipografică neagră și roșie. Hârtia este fabricată manual, din fibre textile, cu liniile de apă dispuse vertical. Majoritatea filelor includ în centru un filigran. Începutul capitolelor, titlurile și unele citate mai importante sunt marcate cu cerneală roșie. Cartea prezintă însemnări în cerneală neagră și creion pe forțașul anterior și posterior mobil și pe foaia de gardă anterioară și posterioară. De asemenea, poate fi remarcat ex libris-ul proprietarului – „Nicolae Marcu în Galeșu” – imprimat sub forma unei ștampile de culoare albastră. Volumul este ornamentat cu frontispicii, chenare, letrine și gravuri. O particularitate ține de prezența unor restaurări anterioare în zona colțurilor câtorva file.

Starea de conservare. Corpul cărții

Volumul prezintă o serie de *degradări fizico-mecanice*, cauzate de utilizarea intensă: lipsuri de material papetar, fisuri marginale, file sfâșiate, pliate ori desprinse din legătură. Există, de asemenea, multiple *degradări fizico-chimice* cum ar fi: pete de grăsime la colțuri, pete de ceară și de lichide apoase, patină vulgară pe colțurile inferioare ale filelor etc. Printre *degradările de natură biologică* trebuie incluse cele produse de insecte xilofage, din familia *Anobiidae*, în prezent inactive. Atacul a fost mai puternic în zona cotorului, extinzându-se apoi

spre corpul cărții. Se observă orificii de cari și pete de mucegai pe câteva file, în zona mijlocului.

Legătura cărții

Volumul de format V este legat în piele de vițel de culoare maro închis, cu nervuri profilate, scoarțe din lemn de fag și două închizători metalice. Învelitoarea anterioară include un chenar format din linii oarbe, realizat prin imprimare la cald. În mijlocul chenarului, se observă un medalion care îl reprezintă pe Iisus crucificat, încadrat de doi sfinți. Învelitoarea posterioară conține desene florale realizate prin tehnica imprimării oarbe. Cotorul exterior este din piele de vițel, iar scoarțele din lemn de fag au colțurile ușor rotunjite. Cotorul interior este drept, captușit cu pânză de bumbac, fără falț bătut. Întregul volumul este cusut pe cinci nervuri profilate, cu două lăntișoare marginale, fără capitalband. Forțașurile sunt confecționate din hârtie fabricată manual, de culoare portocalie, cu tranșa uniformă și necolorată.

Starea de conservare a legăturii cărții

Pe suprafața învelitorilor și a cotorului exterior se observă o serie de *degradări fizico-mecanice*: desprinderi și pierderi de material, fisuri și efasări ale grenului etc. *Degradările biologice* le includ pe cele provocate de carii care au lăsat în urmă orificii de zbor. Închizătorile metalice anterioare erau deformate și ruginite, iar cele posterioare lipseau. Scoarțele din lemn se aflau într-o bună stare de conservare, dar cotorul interior prezenta deformări cauzate de modificarea cusăturii și a pierderii proprietăților adezive ale agentului de înclieiere. Cusătura volumului a suferit *degradări fizico-mecanice*. Ața de coasere a cedat, iar capetele nervurilor s-au rupt, atât la scoarța anterioară, cât și la scoarța posterioară. Forțașurile prezentau atât *degradări de natură fizico-mecanică* (pierderi de material papetar și fisuri în zona colțurilor), cât și *degradări fizico-chimice* (pete de natură necunoscută, patină vulgară). Tranșa era deformată în zona frontală. Din cauza multiplelor deteriorări suferite de volum și a stării precare în care se afla, am propus restaurarea lui



Foto 1. Ceaslov, Brașov, 1835.
Volum înainte de restaurare.

Restaurare

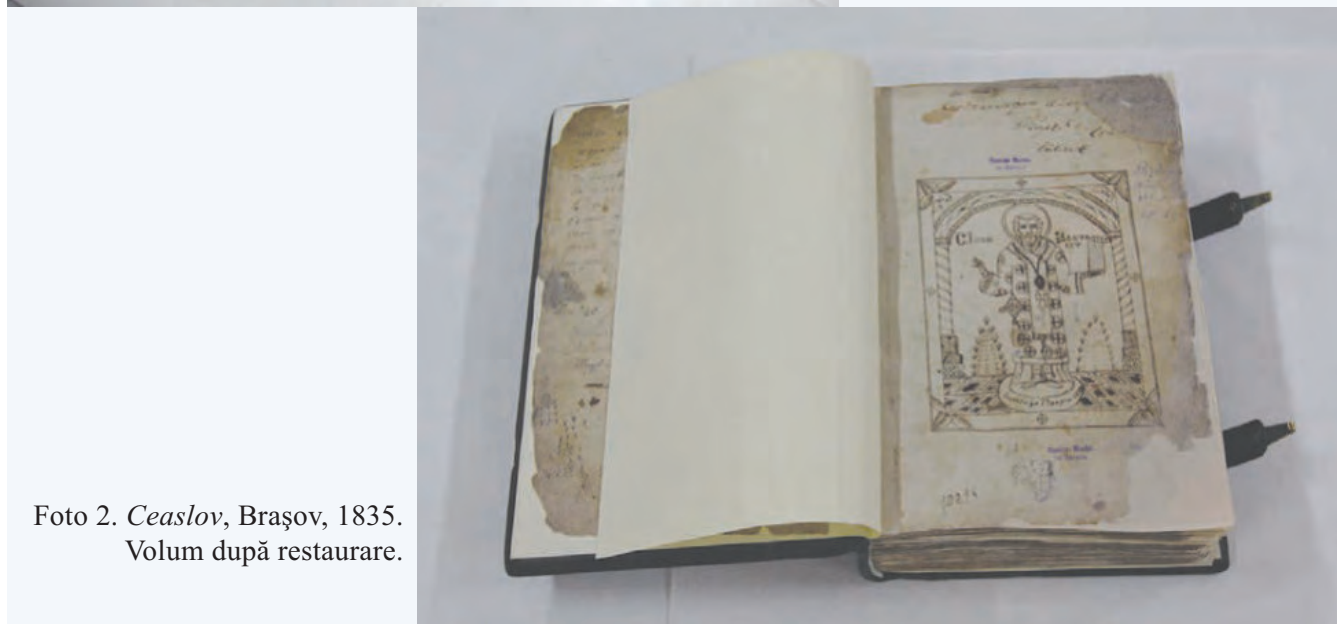


Foto 2. Ceaslov, Brașov, 1835.
Volum după restaurare.

integrală, cu desfacerea cusăturii și reconstituirea ei, respectând toate elementele originale.

După ce cartea fost atent analizată în laboratorul de investigații fizico-chimice și biologice, de către domnul Flavian Nica, biochimist al Centrului Național de Patologia și Restaurarea Documentelor din cadrul Bibliotecii Naționale a României, au fost începute operațiunile de restaurare. O primă etapă a constituit-o curățarea uscată a volumului, cu pensulă lată cu păr moale. A urmat numerotarea filelor cu un creion negru, cu mină moale, desfacerea volumului și alcătuirea oglinzii filelor. Au fost sortate apoi foile care conțin ștampile și notări manuscrise cu cerneală solubilă.

Înainte de a trece la tratamentele umede, filele cu depuneri de ceară au fost curățate mecanic cu bisturiul. Filele care conțin ștampile și însemnări manuscrise solubile au fost spălate local cu un tampon de vată înmuiat în apă caldă la temperatura de maximum 40°C, protejând zonele sensibile la umezeală, cu hârtie de filtru.

Pentru celelalte file s-a realizat o curățare umedă prin imersie, într-o tasă cu apă caldă la temperatura de maximum 40°C, pe un suport din plasă de plastic. După aplicarea tratamentelor umede, filele au fost uscate pe hârtii de filtru așezate pe rastel și au fost puse apoi în presa metalică între platane de lemn, filtre și netex.

Fisurile au fost consolidate cu vâl japonez și C.M.C. (carboximetilceluloză) în concentrație de 1-1,5%, iar completările s-au realizat la dublu, cu hârtie și vâl japonez și cu adeziv C.M.C. în concentrație mai mare: 2%. S-a efectuat apoi o presare intermediară a filelor, iar surplusul de material folosit la restaurarea paginilor a fost îndepărtat cu bisturiul. Filele au fost tăiate la format, au fost grupate pe fascicule și, în final, au fost presate în blocul cărții.

După restaurarea blocului cărții, fasciculele au fost cusute pe gherghef, respectând legătura originală – cinci nervuri profilate și două lăntișoare marginale. Cotorul a fost înleiat cu pap de făină și rotunjit ușor. La extremități

s-a lipit capitalbandul și cotorul a fost căptușit cu pânză de bumbac și hârtie de fabricație occidentală. Forzăturile originale au fost desprinse de pe interiorul scoarțelor, cu un tampon de vată umezit în apă caldă. Fisurile au fost consolidate cu vâl japonez și C.M.C. (carboximetilceluloză) în concentrație de 1-1,5 %, iar forzăturile restaurate au fost atașate la corpul cărții.

Pentru a restaura învelitorile, a fost aleasă o bucată de piele de vițel, croită, șerfuită și colorată cu baiț maro. Bucățile noi de piele au fost lipite pe scoarțele de lemn, cu pap de făină și au fost modelate de-a lungul tranșelor și al colțurilor. Scoarțele au fost atașate la corpul cărții, prin intermediul capetelor nervurilor lipite pe interiorul lor. După această etapă, a fost croită, șerfuită și colorată o bucată nouă de piele de vițel, pentru a reconstitui cotorul exterior. Bucata de piele a fost lipită cu pap de făină pe cotor și s-au modelat capișoanele și ainslagurile.

A urmat confecționarea unor curelușe de piele, necesare reconstituirii închizătorilor metalice, refacerea închizătorilor și prinderea lor pe scoarțe, de către domnul

Cristian Paul Bedivan, restaurator elemente lemn-metal. În final s-au lipit părțile fixe ale forzăturilor pe interiorul scoarțelor de lemn, iar învelitorile din piele au fost tratate cu o cremă specială pe bază de lanolină. Astfel, prin intervențiile efectuate am redat unitatea funcțională a volumului, după cum pot să o dovedească și cele șase perechi de imagini de tip „înainte și după restaurare”, prezentate în articolul.

Bibliografie

1. *Probleme de patologie a cărții. Culegere de material documentar*. București: Biblioteca Centrală de Stat a Republicii Socialiste România, Laboratorul de Patologie și Restaurare a Cărții, vol. 15-16, 1981.
2. OLTEANU, Virgil. *Din istoria și arta cărții: Lexicon*. București: Editura Enciclopedică, 1992.

(Fotografiile aparțin arhivei CNPRD.)



Foto 3. *Ceaslov*, Brașov, 1835.
Fila 10 înainte de restaurare.



Foto 4. *Ceaslov*, Brașov, 1835.
Fila 10 după restaurare.



Restaurare

Foto 5-6. Ceaslov, Braşov, 1835. Pagina de titlu înainte și după restaurare.



Foto 7. Ceaslov, Braşov, 1835. Fila 26 înainte de restaurare.

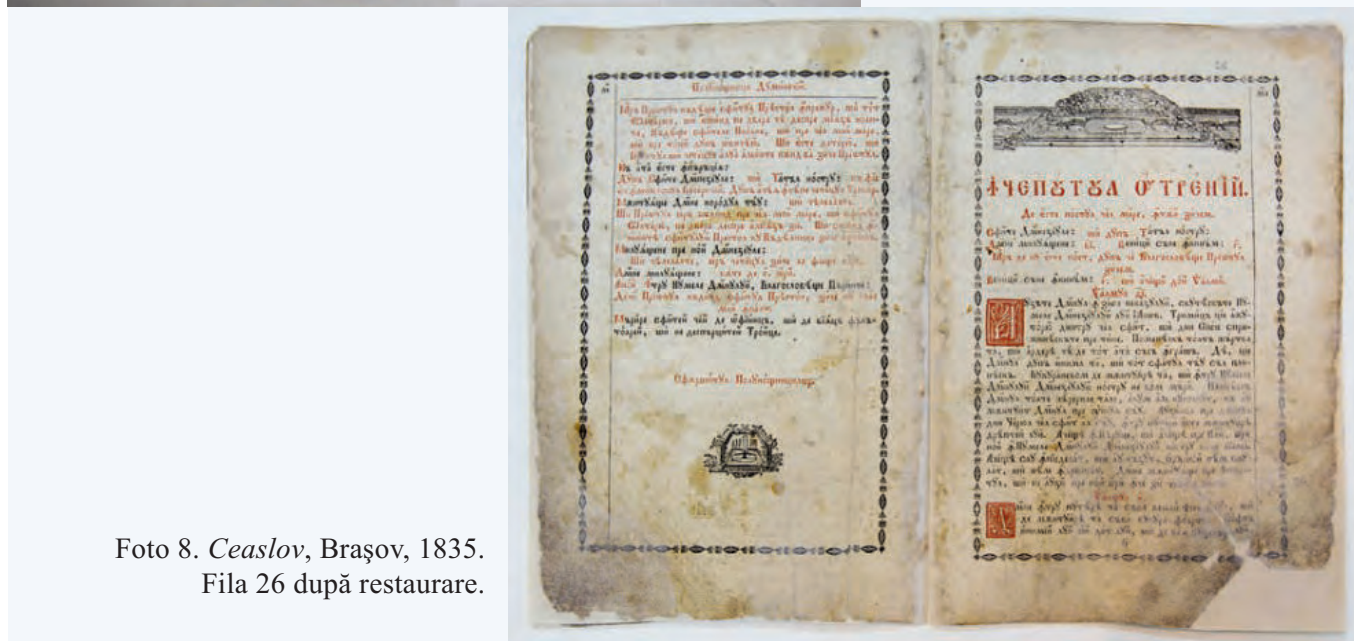


Foto 8. Ceaslov, Braşov, 1835. Fila 26 după restaurare.



Foto 9-10. *Ceaslov*, Braşov, 1835. Legătura volumului, faţă-verso, înainte de restaurare.



Foto 11-12. *Ceaslov*, Braşov, 1835. Volum după restaurare, coperta 1 şi 2.



Foto 11-12. *Ceaslov*, Braşov, 1835. Volum după restaurare, cotor.

Aspecte privind restaurarea Mineiului lunii iulie tipărit la Râmnic în anul 1780

Elena Florența Mitrache, expert restaurator carte
legătură carte veche rară, document pe suport papetar și pergament
Serviciul Restaurarea și prezervarea publicațiilor
Biblioteca Centrală Universitară „Carol I”
str. Boteanu, nr. 1, sector 1, cod 010027, București
tel. +40 213131605, int. 230, 231; fax +40 213120108
e-mail: elena.mitrache@bcub.ro

Implicarea în protejarea patrimoniului cultural are ca efect păstrarea peste timp a valorilor bibliofile. Prin programe moderne de conservare a colecțiilor și de instruire a utilizatorilor pentru a respecta principiile de bază ale conservării fondului de carte, instituțiile culturale, precum Biblioteca Națională a României ori bibliotecile centrale universitare din București, Cluj, Iași sau Timișoara, pun în practică strategii care conturează un mediu propice pentru valorile bibliofile naționale.

Pregătirea profesională a unui restaurator este esențială în aplicarea corectă a principiilor de restaurare, care au ca principal obiectiv conservarea / recuperarea elementelor originale ale documentului. Stabilirea tipului de intervenție depinde de rezultatele cercetărilor întreprinse pentru întocmirea dosarului de restaurare, precum și de experiența proprie.

Importanța culturală a Mineiului lunii iulie din 1780

Mineiele sunt culegeri de texte organizate pe luni, pentru întregul an calendaristic, și cuprind biografii ale sfinților care erau citite în timpul predicii. În limba greacă, *menaios* înseamnă „lună”¹. Mineiele cuprind 12 cărți liturgice cu rânduiala slujbelor bisericești pentru sărbătorile împărătești, praznicele sfinților mari și ale sfinților din fiecare zi².

Episcopul Filaret, urmașul lui Chesarie, a scris în Mineiul lunii iulie, „Stihuri poeticeși spre lauda cinstitei coroane a înălțimii sale Io. Alexandru Ioanu Xpsilantu Voevodu”. Sunt versuri despre „Semnele Românilor, cele dintru începutu fericite”³ susținând originea latină a poporului român. Mesajul predosloviilor ilustrează caracterul larg popular al circulației vechilor cărți românești, răspândirea și receptarea operelor cu participarea nemijlocită a cititorilor.

Descrierea morfologică și starea de conservare a legăturii cărții

Ca urmare a importanței cultural-istorice și a faptului că deteriorări majore afectau integritatea documentului, comisa de analiză a stabilit ca restaurarea documentului să se facă pe volum desfăcut. Legătura veche a cărții corespunde unei anumite concepții despre carte, fiind o entitate legată de un anumit loc și timp (Foto 1).

Mineiul lunii iulie este o tipăritură de secol XVIII, cu caractere chirilice și cu pagini manuscrise și tipărite cu cerneală neagră și roșie. Pagina de titlu este încadrată în chenar de tip „poartă”, începuturile de alineat fiind marcate cu letrine (Foto 5). Volumul este legat în piele de vită, inscripționată cu ornamente aurite florale, liniare și geometrice (Foto 3). Este în folio, cu trei foi fără numerotație și 185, numerotate⁴.

Încuietorile și curelușele originale ale cărții s-au pierdut, lăsând urme vizibile pe coperti. Coperta anterioară are un medalion central cu motive religioase și două locașuri din metal pentru prinderea curelușelor fixate pe coperta posterioară. Cotorul exterior este format din patru registre delimitate cu ornamente liniare. Scoarțele sunt din lemn, cu muchiile tăiate oblic spre interior, în zona locașurilor pentru curelușe fiind realizate șanțuri și scobituri de prindere. Capetele curelușelor au clame metalice care se agață în locașurile de pe coperta anterioară.

Legătura cărții a suferit modificări fizico-mecanice multiple (Foto 1 și 2): coperțile au fost efasate și zgâriate, iar suportul material din piele lipsea din zona colțurilor, a încuietorilor și a curelușelor, precum și din zona cotorului exterior (care era distrus în totalitate – Foto 3). Forțașurile originale, confecționate din hârtie manuală, asemănătoare cu hârtia din care a fost confecționat corpul cărții, se aflau în stare avansată de degradare, fiind pătate,

1. IOANICHIE, Bălan arhimandrit. *Sinaxar ortodox general: dicționar arhiografic*. Roman: Editura Episcopiei Romanului, 1998.
2. IOANICHIE, P. C. arhimandrit. *Viețile Sfinților: pe luna iulie*, vol. 7. Roman: Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1997.
3. BIANU, Ioan ; HODOȘ, Nerva. *Bibliografia Românească Veche*, vol. II. București: Editura Academiei Române, 1910.
4. SARCEDOȚEANU, A. *Predosloviile vechilor cărți românești*. București: [s.n.], 1939.

rupte, îndoite și având numeroase însemnări și etichete (Foto 4 și 5). Capetele nervurilor din sfoară de cânepă erau lipite pe interiorul scoarțelor de lemn (Foto 4), cusătura originală era discontinuă și avea ca puncte de susținere doar cele trei nervuri profilate. Corpul cărții este alcătuit din fascicule cusute cu ață de culoare albă, confecționată din in de grosime medie. Hârtia confecționată manual are linii de apă verticale.

În urma analizelor s-au constatat numeroase deteriorări fizico-mecanice, chimice și biologice. Dintre acestea aș enumera: ondularea suprafeței paginilor, cu plieri ale colțurilor; apariția de depozite de praf, ceară și grăsime; apariția de perforații și galerii produse de insecte xilofage din familia *Anobiidae*; apariția de zone de mușcături de culori diferite – brun roșcat, bej, negru –, cu fragilizarea hârtiei și pierderea de material suport. La rândul ei, cusătura nu mai asigură unitatea corpului cărții, ața din in era ruptă, iar corpul cărții era atașat doar de cotorul exterior care se îndepărtase de cotorul interior (Foto 5).

Restaurarea legăturii documentului

Un principiu de bază al domeniului este acela că restaurarea nu trebuie să creeze un obiect nou, ci să redea documentului starea de sănătate sau aspectul morfologic cât mai apropiat de forma originală. O primă intervenție a fost refacerea legăturii cărții, mai precis a cusăturii, conform celei originale. Cotorul interior a fost căptușit cu pânză pentru a consolida structura internă a volumului. Capitalbandul a fost cusut manual având ca suport pânza lipită pe cotorul interior (Foto 8). Forțașurile originale foarte deteriorate nu mai asigurau protecția paginilor și de aceea au fost confecționate alte forțașuri, asemănătoare celor vechi (Foto 9).

Restaurarea învelitorii originale (Foto 6) s-a făcut în zonele marginale ale muchiilor de unde lipsea materialul

suport și în zona cotorului exterior. Curelușele au fost confecționate integral din piele, iar lăcașurile de prindere, din metal (Foto 7). În final, a fost confecționată o cutie de carton pentru a proteja documentul în timpul depozitării.

Informațiile din dosarul de restaurare sunt arhivate și într-o bază de date a Bibliotecii Centrale Universitare. Intervenția de restaurare s-a rezumat la strictul necesar, redând funcționalitatea cărții și păstrând nealterate elementele ei originale. Conservarea și restaurarea asigură condițiile optime pentru cercetarea cărților vechi fără a modifica mesajul istoric și documentar al acestora. Munca de restaurare a fondului de carte, în special a cărților rare și vechi, constituie temelia unei cercetări științifice care implică prezervarea, restaurarea și conservarea patrimoniului național.

Bibliografie

1. BIANU, Ioan; HODOȘ, Nerva. *Bibliografia Românească Veche*, vol. II. București: Editura Academiei Române, 1910, vol. II.
2. IOANICHIE, Bălan Arhim. *Sinaxar ortodox general: dicționar arhiografic*. Roman: Editura Episcopiei Romanului, 1998.
3. IOANICHIE, P. C. Arhim. *Viețile Sfinților: pe luna iulie: vol. 7*. Roman: Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1997.
4. PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, Cornelia ; DEMENY, Lidia. *Carte și tipar în societatea românească și sud-est europeană*. București: Editura Eminescu, 1985.
5. SARCEDOȚEANU, A. *Predosloviile vechilor cărți românești*. București, [s.n.], 1939.

(Fotografiile aparțin arhivei Serviciului Restaurarea și prezervarea publicațiilor BCU.)



Foto 1.



Foto 2.



Foto 3.



Foto 4.



Foto 5.

Restaurare



Foto 6.



Foto 7.



Foto 8.



Foto 9.

Restaurarea unei legături în piele de secol XVIII aparținând Colecțiilor Speciale ale Bibliotecii Naționale a României

Gabriela Rotaru, restaurator legătură carte
Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor
Biblioteca Națională a României
bdul Unirii, nr. 22, sector 3, cod 030833, București
tel. +40 213142430-34, int. 1165; fax +40 213123381
e-mail: gabriela.rotaru@bibnat.ro

Restaurare

Majoritatea legăturilor în piele poartă urme lăsate de trecerea timpului care, în funcție de gradul și de modul de utilizare, de condițiile de păstrare sau de frecvența trecerii de la un deținător la altul, sunt superficiale (efasări ale grenului, rosături ale colțurilor sau ale marginalului, deteriorări ale extremităților cotorului, slăbirea sau fisurarea articulației externe) ori profunde (tăieturi, sfâșieri, detașări, lipsuri de material, slăbirea rezistenței, atacuri biologice). Aceste deteriorări afectează volumele, atât din punct de vedere estetic, cât și funcțional, fapt care impune întocmirea unor liste de priorități, în baza cărora unitățile bibliografice, aflate într-o stare avansată de degradare, sunt trimise pentru restaurare Centrului Național de Patologia și Restaurarea Documentelor.

Un serviciu important a Bibliotecii Naționale ale României este cel al Colecțiilor Speciale, cu care Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor colaborează foarte des. Aici întâlnim numeroase documente cu o importantă valoare patrimonială: manuscrise, hărți, fotografii, stampe, carte veche românească și străină. Din colecția de carte străină face parte și *La Grande Dictionnaire Historique*, un volum de secol XVIII, tipărit în franceză cu alfabet latin. Hârtia folosită ca suport de scris a fost fabricată manual și are în compoziție fibre textile vegetale, cu linii de apă dispuse vertical. Textul a fost scris pe două coloane, folosindu-se la imprimare cerneală tipografică neagră. În cuprinsul textului pot fi remarcate numeroase ilustrații și ornamente tipografice: gravuri (pe suprafețele filelor 2 și 4), o xilogravură cu o scenă alegorică, inițiale ornate (letrine), precum și frontispicii de compoziție tipografică.

Volumul legat în piele de vițel, cu scoarțe de carton, a fost cusut discontinuu pe șase nervuri simple, profilate, din sfoară groasă. Ancorarea scoarțelor la corpul cărții s-a realizat cu ajutorul capetelor nervurilor, care au fost trecute printr-un număr de trei orificii practicate în scoarțele de carton. Pentru realizarea forțăturilor (anterior și posterior) s-a folosit hârtie marmorată confecționată manual. În urma analizei amănunțite și a întocmirii buletinelor fizico-chimic și biologic, s-a putut realiza fișa de conservare necesară începerii procesului de restaurare.

Coperta anterioară era desprinsă de corpul cărții din cauza ruperii capetelor nervurilor. De asemenea, suprafața învelitorii anterioare prezenta o efasare accentuată a grenului pielii, lipsuri de material pe zona tranșelor, precum și o rigiditate avansată a pielii din cauza evaporării apei din celule. Învelitoarea de piele a copertei posterioare prezenta și ea efasări ale grenului, precum și lipsuri de material în dreptul tranșei frontale și în zona colțurilor.

Cotorul exterior lipsea în totalitate – niciun registru de piele nu era prezent pe suprafața cotorului interior în momentul intrării cărții în laboratorul nostru de restaurare. Scoarța anterioară prezenta minore lipsuri de material în zona colțurilor, precum și de-a lungul muchiei frontale. Cartonul cu ajutorul căruia s-a confecționat scoarța posterioară prezenta o ușoară exfoliere în dreptul muchiei frontale, iar din învelitoarea posterioară a volumului lipsea o bucată considerabilă de piele.



Foto 1. Coperta anterioară înainte de restaurare

Cotorul interior era frânt din cauza ruperii aței de coasere, iar în dreptul scoarței anterioare, falțul era deformat. Capitalband-urile de la extremitățile cotorului interior lipseau aproape în totalitate, păstrându-se doar un fragment în partea lui superioară. Cusătura volumului se afla într-o stare precară de conservare, din cauza atacului biologic care a dus la ruperea aței de coasere în prima jumătate a corpului cărții.

Forțașurile care fac legătura dintre corpul cărții și scoarțe erau rupte de-a lungul articulațiilor interne și prezentau multiple degradări de natură fizico-chimică (răsuciri, lipsuri importante din materialul suport, decolorări, îmbruniri ale hârtiei și cearcâne de apă). Din cauza deformării și a frângerii cotorului interior, precum și din cauza desprinderii copertei anterioare din legătură,



Foto 2. Cotorul interior înainte de restaurare.

tranșa volumului era deformată, fapt care a condus la deteriorarea filelor (multiple răsuciri, sfâșieri de-a lungul tranșei frontale etc.).

În urma întrunirii Comisiei de Restaurare s-a stabilit tratamentul și s-a trecut la restaurarea propriu-zisă a volumului. După fotografierea sa, îndepărtarea depozitelor de praf, protejarea ștampilelor și a numărului de inventar, a fost desfăcută și spălată prima jumătate a corpului cărții, cea mai afectată din cauza condițiilor improprie de conservare.

După restaurarea corpului cărții (completarea zonelor lacunare, cu hârtie și vâl japonez, presarea filelor, refacerea fasciculelor și colaționarea lor), s-a trecut la repararea legăturii volumului conform propunerilor aprobate în cadrul Comisiei de Restaurare. Operațiunea care a ridicat cele mai mari probleme a fost cea de prelungire a capetelor nervurilor care



Foto 3. Forțașul anterior înainte de restaurare.

lipseau în mare parte. Restaurarea lor s-a făcut folosind sfoară de cânepă, care a fost defibrată astfel încât să se ajungă la aceeași grosime cu cea a nervurilor originale.



Foto 4. Prelungirea nervurilor.

După reconstituirea nervurilor și recoaserea filelor, pentru o mai bună consolidare a lănișoarelor marginale, cotorul interior a fost crestă spre extremități pentru a introduce bucăți subțiri de sfoară.



Foto 5. Reconstituirea nervurilor.

Încleierea cotorului interior a fost urmată de refacerea falțului pe zona articulației anterioare și de căptușirea lui cu pânză de in. Din cauza dimensiunilor destul de mari și a greutateii volumului, s-a optat pentru confecționarea unui tub din hârtie japoneză, care a fost lipit pe suprafața cotorului interior, pentru a proteja cotorul exterior original, precum și pentru a putea deschide mai bine cartea.

O altă etapă importantă a restaurării a fost aceea a consolidării și completării scoarțelor de carton cu pastă de hârtie preparată din resturi de hârtie japoneză, macerate și amestecate cu pap de făină. Operațiunea fost destul de complicată și din cauza timpului îndelungat necesar uscării straturilor de pastă de hârtie aplicate succesiv, precum și a uniformizării acestora cu ajutorul unei palete cu șmirghel.

Atașarea scoarței anterioare la corpul cărții, prin introducerea noilor capete ale nervurilor în orificiile practicate în scoarța de carton, a fost urmată de completarea cu piele nouă de vițel (șerfuită și colorată) a învelitorilor și a cotorului exterior de piele.

Ultima operațiune a fost cea de restaurare a forțașurilor, care au fost completate cu hârtie japoneză, în zona colțurilor și a articulațiilor interne, trecându-se apoi la refacerea modelului original cu ajutorul culorilor de apă și la lipirea forțașurilor pe partea internă a scoarțelor.



Foto 6. Consolidarea scoarțelor.



Foto 7. Coperta după restaurare.



Foto 8. Cotorul exterior după restaurare.



Foto 9. Forțașul anterior după restaurare.

Pe tot parcursul restaurării au fost efectuate fotografiile-martor, pentru a constitui o bază de date de mare importanță în cercetarea cărților vechi. De asemenea, s-a urmărit tratarea unitară a volumului, cele două componente – *legătura și corpul cărții* – formând un ansamblu funcțional, un întreg care individualizează fiecare carte.

(Fotografiile aparțin arhivei CNPRD.)

Cinetica proceselor de degradare a suporturilor papetare sub influența cernelurilor metalo-galice

dr. Marta Ursescu, expert restaurator

restaurare carte veche, document; conservare, investigații fizico-chimice patrimoniu

Centrul de Restaurare și Conservare a Patrimoniului Cultural

Complexul Muzeal Național „Moldova”

Piața Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1, cod 700028, Iași

tel. + 40 314136120; fax +40 232218383

e-mail: restaurare@muzeul-moldova.ro

prof. ing. dr. Sorin Ciovică

Facultatea de Inginerie Chimică și Protecția Mediului, Universitatea Tehnică „Gh. Asachi”

str. Dimitrie Mangeron, nr. 73, cod 700050, Iași, România

tel. + 40 232278683, int. 2135; fax +40 232271311

e-mail: decanat@ch.tuiasi.ro

Investigație

Introducere

Diferite fundamentale de alte materiale, cernelurile metalo-galice sunt calificate, în literatura de profil, drept cerneluri „corozive”. Rareori echilibrată chimic, ca efect al proporțiilor inadecvate dintre componente și al folosirii de produse naturale impure cu reactivitate variabilă, compoziția cernelurilor metalo-galice medievale explică evoluția în timp a comportării lor¹.

În abordarea tradițională a degradării hârtiei, s-a urmărit modificarea proprietăților fizico-mecanice și optice² și corelarea lor cu structura moleculară și cu

gradul de polimerizare a celulozei³. Deși importanța practică a parametrilor este incontestabilă, prin evaluarea lor s-au obținut doar informații la nivel macroscopic privitoare la hârtie, eludându-se aprofundarea mecanismelor de degradare a ei. Importanța modificării gradului de polimerizare a celulozei în timpul degradării a justificat utilizarea ei în aprecierea vitezei acestui proces⁴. În ciuda faptului că modelele cinetice elaborate⁵ includ simplificări și restricții care le limitează generalizarea, este cert rolul lor în înțelegerea mecanismelor chimice de degradare a celulozei.

1. KOLAR, J. ; ŠTOLFA, A. ; STRLIČ, M. ; POMPE, M. ; PIHLAR, B. ; BUDNAR M., SIMČIČ, J. ; REISSLAND B. Historical iron gall ink containing documents. Properties affecting their condition. În: *Analytica. Chimica Acta*, Amsterdam, London, Elsevier Science, nr. 555, 2006, p. 167-174.
2. CALVINI, P. ; GORASSINI, A. On the rate of paper degradation: lessons from the past. În: *Restaurator*, Berlin, Walter de Gruyter GmbH, vol. 27, nr. 4, 2006, p. 275-290. STRLIČ, M. ; KOLAR, J. Evaluating and enhancing paper stability – the needs and recent trends. În: *Postprints 5th EC Conference on Cultural Heritage Research: Pan-European Challenge*, Kraków, 2002, p. 79-86. KATO, K. L. ; CAMERON, R. E. Structure property relationships in thermally aged cellulose fibres and paper. În: *Journal of Applied Polymer Science*, Hoboken, NJ, USA, Wiley Periodicals Inc., nr. 74 (6), 1999, p. 1465-1477.
3. SANTUCCI, L. Report on paper stability: Part 1. Survey of literature, discussion and some experimental contribution. În: *Bollettino Istituto patologia del libro „Alfonso Gallo”*, Roma, Istituto di patologia del libro, 1963, p. 67-104.
4. FELLER, R. L. ; LEE, S. B. ; CURRAN, M. Three fundamental aspects of cellulose deterioration. În: *Art and Archaeology Technical Abstracts*, New York, the Institute of Fine Arts, New York University, nr. 22 (1, supplement), 1985, p. 277-358.
5. EKENSTAM, A. The behaviour of cellulose in mineral acid solution: kinetic study of the decomposition of cellulose in acid solution. În: *Berichte der Deutschen Chemischen Gesellschaft*, Berlin Friedländer [in Komm.], Deutsche Chemische Gesellschaft, 1936, nr. 69, p. 553-559. EMSLEY, A. M. ; STEVENS, G. C. Kinetics and mechanisms of the low temperature degradation of cellulose. În: *Cellulose*, Dordrecht, Springer Science + Business Media B.V., vol. 1, nr. 1, 1994, p. 26-56. EMSLEY, A. M. ; HEYWOOD, R. J. ; ALI, M. ; ELEY, C. M. On the kinetics of degradation of cellulose. În: *Cellulose*, Andover, Springer Science + Business Media B.V., vol. 4, nr. 1, 1997, p. 1-5. ZERVOS, S. ; MOROPOULOU, A. Cotton cellulose ageing in sealed vessels. Kinetic model of autocatalytic depolymerisation. În: *Cellulose*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, vol. 12, nr. 5, 2005, p. 485-496. DING, H. Z. ; WANG, Z. D. On the degradation evolution equations of cellulose. În: *Cellulose*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, vol. 15, nr. 2, 2008, p. 205-224. CALVINI, P. ; GORASSINI, A. ; MERLANI, A. L. Autocatalytic degradation of cellulose paper in sealed vessels. În: *Restaurator*, Berlin, Walter de Gruyter GmbH, vol. 28, nr. 1, 2007, p. 47-54. CALVINI, P. ; GORASSINI, A. ; MERLANI, A. L. On the kinetics of cellulose degradation: looking beyond the pseudo zero order rate equation. În: *Cellulose*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, vol. 15, nr. 2, 2008, p. 193-203.

Din punct de vedere cinetic, degradarea hârtiei sub influența cernelurilor metalo-galice a fost descrisă, în majoritatea cazurilor, prin ecuația Ekenstam sau prin cea modificată de Zou⁶. Pentru evaluarea degradării hârtiei este utilizată frecvent îmbătrânirea accelerată a unor probe model de hârtie tratate cu soluții de cerneluri metalo-galice⁷.

1. Reconstituirea unor cerneluri metalo-galice medievale

În cadrul amplu al investigațiilor privind materialele și tehnicile întrebuițate în diferite perioade istorice pentru realizarea operelor de artă, importanța reconstituirii materialelor de scriere și decorare a documentelor pe baza surselor istorice reprezintă un concept relativ nou⁸. Pentru a determina caracteristicile cernelurilor și ale pigmentilor prin metode moderne de analiză și pentru a încadra temporal utilizarea noilor materii prime, se impune reconstituirea cât mai fidelă a materialelor utilizate în diferite epoci istorice în arta miniaturii de manuscris. În acest context, selecția cernelurilor negre metalo-galice s-a făcut după o analiză riguroasă a surselor documentare disponibile și prin examinarea comparativă a unor manuale de pictură corespunzând perioadei medievale.

1.1. Mențiuni documentare privind prepararea cernelurilor metalo-galice românești

Tradiția scrierii și a decorării manuscriselor pe

teritoriile românești medievale include relativ puține mențiuni documentare privind metodele de obținere a cernelurilor negre și colorate și a pigmentilor⁹. În timp ce regiunile istorice ale Transilvaniei și Banatului au fost dominate de influențe stilistice renascentiste¹⁰, artele vizuale din ariile ortodoxe se supuneau tiparelor iconografice stricte, perpetuate de tradiția canoanelor estetice bizantine¹¹. În marea lor majoritate, acestea urmăreau indicațiile tehnice din câteva manuale de pictură – *erminii* – care au circulat intens în Moldova și Valahia¹² începând cu secolul al XVII-lea. Pasajele din *erminii* ofereau specificații și indicații precise cu privire la prepararea și întrebuițarea cernelurilor, a lianților, pigmentilor, vernisurilor, foiței de aur etc.¹³ Pentru a reflecta tipurile de cerneluri metalo-galice reprezentative pentru perioada Evului Mediu românesc, am selectat ca surse documentare, următoarele texte:

1. Manuscris românesc din secolul al XVIII-lea¹⁴:

„Cum se face cerneala pentru scris.

La coji (proaspete de pe crengi mai grosicioare) de măr (păduret) o oca și puindu-le într-un vas, pune și apă o oca și jumătate și lasă-le o săptămână să se înmoaie; iar dacă voiești, pune-le și la soare. Apoi scoțând într-o oală o jumătate de oca (adică 200 dramuri) din apa aceea, (variantă: pisează chichide 10 dramuri¹⁵) pune în ea 10 dramuri gogoși (de ristic) pisate și calaican 15 dramuri, și așază-le să fiarbă până vor scădea la jumătate. Apoi strecoară-le prin pânză subțire, și spală și

6. KOLAR, J. InkCor: stabilisation of iron gall ink containing paper. În: *Proceedings of the ICOM-CC Graphic Documents Meeting*, March 11-12, 2004, Ljubljana, Slovenia. ZOU, X. ; UESAKA, T. ; GURNAGUL, N. Prediction of paper permanence by accelerated aging I. Kinetic analysis of the aging process. În: *Cellulose*, Dordrecht, Springer Science + Business Media B.V., vol. 3, nr. 1, 1996, p. 243-267.

7. NEEVEL, J. G. Phytate: a potential conservation agent for the treatment of ink corrosion caused by iron galls. În: *Restaurator*, Copenhagen, Munksgaard, Walter de Gruyter GmbH, vol. 16, nr. 3, 1995, p. 143-160. KOLAR, J. ; STRLIČ, M. ; BUDNAR, M. ; MALEŠIČ, J. ; ŠELIH, V. S. ; SIMČIČ, J. Stabilisation of corrosive iron gall inks. În: *Acta Chimica Slovenica*, Ljubljana, Slovenian Chemical Society, vol. 50, nr. 4, 2003, p. 763-770.

8. STIJNMAN, A. Style and technique are inseparable: art technological sources and reconstructions. În: *Art of the Past; Sources and Reconstructions*, M. Clarke, J. H. Townsend, A. Stijnman eds. London: Archetype Publications Ltd., 2005, p. 1-8. CLARKE, M. ; CARLYLE, L. Page-image recipe databases: a new approach to making art technological manuscripts and rare printed sources accessible. În: *Art of the Past; Sources and Reconstructions*, M. Clarke, J. H. Townsend, A. Stijnman eds. London: Archetype Publications Ltd., 2005, p. 63-76. STIJNMAN, A. Iron gall inks in history: ingredients and production. În: *Iron gall inks: on manufacture, characterisation, degradation and stabilization*, J. Kolar, M. Strlič eds. Ljubljana: National and University Library, 2006, p. 25-69.

9. ROBU, A. Un codex românesc din anul 1842 în Fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române. În: *Conservarea și restaurarea patrimoniului cultural, Ediția a VIII-a*, Centrul Mitropolitan de Cercetări T.A.B. Iași, sept. 2008. Iași: Trinitas, 2008.

10. KOVÁCS, A. *Késő-renaissance építészet Erdélyben*. Cluj-Napoca: Polis, 2006.

11. LAFONTAINE-DOSOGNE, J. *Histoire de l'Art Byzantin et Chrétien d'Orient*. Louvain-la Neuve: Université Catholique de Louvain, Publications de l'Institut d'Études Médiévales, 1987.

12. URSESCU, C. M. ; CIOVICĂ, S. Romanian handbooks on manuscript illumination in the 18th century. În: *Sources and Serendipity: Testimonies of Artist's Practice*. E. Hermens and J. H. Townsend eds. London: Archetype Publications, 2009, p. 23-26.

13. GRECU, V. *Cărți de pictură a bisericii bizantine*. [Introducere și ediție critică a versiunilor românești atât după redacțiunea lui Dionisie din Furna, tradusă la 1805 de arhimandritul Macarie, cât și după alte redacțiuni mai vechi de traduceri anonime, cu șase planșe afară din text]. Cernăuți: Tiparul Glasul Bucovinei, 1936.

14. DIONISIE DIN FURNA. *Erminia picturii bizantine*. București: Sophia, 2000, p. 67.

15. ZERVOS, S. ; MOROPOULOU, A. Cotton cellulose ageing in sealed vessels. Kinetic model of autocatalytic depolymerisation. În: *Cellulose*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, vol. 12, nr. 5, 2005, p. 485-496.

rămășițele strecurării cu 10 dramuri de apă, și strecoar-o și pe ea. Apoi pune toată cerneala într-o oală, în care să pui și gumă-arabică curată (variantă: comid curat¹⁶) 12 dramuri, și așează-o la foc puțin, ca să se topească, iar dacă poți să o topești fără foc, se face mai bună. Și așa, păstrând cerneala într-un vas de sticlă, scrie, că este bună”.

2. Manuscris românesc din secolul al XVIII-lea¹⁷:

„Cum să faci cernela pentru scris, neagră.

Să iai o sticlă mare, și să pui în lăuntru vin alb mai mult decât o oca, și apoi să iai 175 dramuri gogoși de ristic, și gogoșile să fie grele la mână, să nu fie găunoase, și să iai patru fundi praf calaican și patru fundi comid și să le pisezi câte una și să le faci praf și să le cerni prin cârpă, și să le pui în sticlă, și să astupi sticla bine și să o pui la soare să șeadă 4 zile, și tot să o mesteci adeseaori; și când vei începe a lua cernela, degrabă să pui vin în loc, și apoi vei avea cernelă bună și nesfârșită, și când vei vedea că se face subțire să o pui la soare, dar întâiu să o amesteci bine, și va fi bună”.

3. Culegere de texte populare românești¹⁸:

„[...] 30 dramuri comid, 60 dramuri calaican, 100 dramuri gogoșe, toate la un loc, să pui una oca vin pelin să fiarbă, până s-or îngroșa, că va da cerneală îndestulă”.

4. Manuscris latin din anul 1718¹⁹:

„Sic atramentum, tu, scriptor, confice crudum,

Vitrioli quarta (1/4 de vitriol), media sit uncia gummi (1/2 uncie gumă arabică),

Integra sit gallae (1 uncie gale), super addas octo falerni (8 uncii de vin),

Noctibus ista tribus confecta, sereno,

Saeptus ista misce, demumque collata reponet”.

5. Culegere de texte populare românești²⁰:

„[...] din care se extrage negreala sau cerneala neagră în chipul următor: se pisează gogoșile de stejar și se amestecă cu răsături din lemn de campeș sau băcan negru și acest amestec se fierbe cam două ceasuri. Lichidul care rezultă este roș închis. Ca să se înnegrească, se topește puțin calaican. Dacă se mai adaugă puțin cleiu de cireș, avem o foarte bună cerneală neagră”.

6. Manuscris românesc, finalul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea²¹:

„Învățătură de a face cerneală de scris bună.

a. Învățătura lui Fior Avanti. Să iai gogoși de cerneală, să le pisezi gros și să le pui amoiu în apă, să stea ceasuri 24. Deci să le fierbi până ce vor scădea a treia parte și după aceea la fieșce litră de apă să pui piatra cailor dram 16, comid dram 4 și să fiarbe până ce se va topi și piatra și comidul, apoi să-l strecorei că iaste făcută; iar fiind groasă, pune apă de trandafir.

b. Alt fel. Ia gugoși de cerneală și le pisează gros, comid dramuri 16, sare dram 1, pune-le pe toate într-o oală zmălțuită cu 5 litre vin alb tare, cald cât va putea să arză, astupând bine oala, și o lasă vara la soare, iarna pe sobă, să stea zile 15, mestecând cu un lemn în toate zilele.

c. Alt fel. Ia gugoși de cerneală dramuri 24, piatra cailor dramuri 16, comid dramuri 4 și până la 6,33 onci vin alb. Gugoșile să le pisezi câtvaș și să le pui în vin să stea zile 8, amestecând de doao ori zioa, și de mai multe ori, însă nici la soare nici la foc să le pui, iar comidul să-l amoiu în vin de cel ce sus s-au zis, să-l acoperi, lăsându-l cât și gugoșile, amestecându-l în toate zilele, până ce se va topi, pe urmă să nu mai amesteci gugoșile, fără cât să le strecorei peste o cârpă și să amesteci vinul cu comid bine. Deci apoi să pui piatra cailor pisată și să le pui iar în oală, să mai stea zile 4, au și mai mult, amestecând iară în toate zilele, și apoi va fi făcută cerneala.”

Utilizarea unor rețete similare celor prezentate mai sus, de către copiiștii și decoratorii medievali de manuscrise, din ariile geografice românești, este fundamentată de numeroase surse documentare²². În contextul Evului Mediu european, este frecvent menționată și circulația unor rețete de cerneluri incomplete (cărora le lipsește un ingredient de bază), argument pentru includerea în selecția noastră, a două texte grecești din secolul al XIV-lea și a unui text latin din secolul al XIII-lea²³.

1.2. Obținerea soluțiilor de cerneluri metalogalice

După adaptarea rețetelor tradiționale la condițiile de laborator, obținerea cernelurilor a urmărit acoperirea integrală a gamei de cerneluri metalogalice menționate în documente sau identificate prin metode analitice de

16. *Ibidem*.

17. GHENADIE AL RÂMNICULUI NOULUI SEVERIN, episcop. *Iconografia. Arta de a zugrăvi biserici și icoane bisericesti*. București: Tipografia cărților bisericesti, 1903, p. 286.

18. VÎRTOSU, Emil. *Paleografia româno-chirilică*. București: Editura Științifică, 1968, p. 50. PAMFILIE, Tudor ; LUPESCU, Mihai. *Cromatica poporului român*. București: Socec & Sfetea, 1914, p. 211-212.

19. PAMFILIE, Tudor. *Industria casnică la români*. București: Socec & Sfetea, 1910, p. 249. ZERDOUN BAT-YEHOUDA, M. *Les encres noires au Moyen Age (jusqu' à 1600)*. Paris: C.N.R.S., 1983, p. 248, 305, 306.

20. PAMFILIE, Tudor. *Industria casnică la români*. București: Socec & Sfetea, 1910, p. 249.

21. CONSTANTINESCU I. *O lume într-o carte de bucate. Manuscris din epoca brâncovenească*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1997, p. 169.

22. URSESCU, C. M. ; CIOVICĂ, S. Romanian handbooks on manuscript illumination in the 18th century. În: *Sources and Serendipity: Testimonies of Artist's Practice*. E. Hermens and J. H. Townsend eds. London: Archetype Publications, 2009, p. 23-26.

23. ZERDOUN BAT-YEHOUDA, M. *Les encres noires au Moyen Age (jusqu' à 1600)*. Paris: C.N.R.S., 1983, p. 248, 305, 306.

investigare. Au fost preparate astfel:

– trei soluții de cerneală care conțin $\text{FeSO}_4 \cdot \text{H}_2\text{O}$ (cernelurile 1, 3 și 6) și în care s-a variat proporția ingredientelor de $\text{FeSO}_4 \cdot \text{H}_2\text{O}$ / taninuri; cerneala 6 nu conține liant în compoziție,

– o soluție de cerneală conținând sulfat de fier și sulfat de cupru în amestec (cerneala 2),

– o soluție de cerneală care conține $\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$ (cerneala 4) și

– o soluție de cerneală (cerneala 5) din care a fost eliminat un ingredient de bază în formarea culorii: sarea de fier și/sau cupru.

2. Hârtia suport pentru studiul cernelurilor metalo-galice

S-a utilizat un sortiment de hârtie din linters de bumbac dezincrustat alcalin (proba M), cu un gramaj mediu de 40 g/m^2 ; hârtia nu conținea aditivi (materiale de încliere sau de umplere). Cernelurile 1-6 au fost întinse pe hârtie cu pensula, iar excesul de cerneală a fost îndepărtat prin presare uniformă între hârtii de filtru Wattman și uscare, obținându-se probele C1-C6.

3. Metode de analiză a suporturilor celulozice și a cernelurilor metalo-galice

3.1. Îmbătrânire accelerată

Îmbătrânirea accelerată a permis evaluarea, într-un interval de timp relativ scurt, a stabilității fizice și chimice a materialelor studiate: hârtia-suport și componentele din cerneluri. Testele de îmbătrânire accelerată în atmosferă umedă, recomandate de unele studii, pentru estimarea efectelor cernelurilor metalo-galice asupra hârtiei, au fost considerate inaplicabile pentru probele de hârtie C1-C6, având în vedere că generează fenomene de migrare a cernelurilor și induc procese suplimentare de degradare a celulozei²⁴. De aceea, s-a aplicat un tratament termic uscat, de îmbătrânire accelerată la 105°C timp de 24, 48 și 72 de ore (conform ISO 5630-1:1991 și ASTM D776-87) pentru a estima amploarea și natura proceselor de degradare a hârtiei și a componentelor cernelurilor.

3.2. Măsurători de pH

a. Pentru determinarea pH-ului soluțiilor de cerneluri 1-6, s-a utilizat un milivoltmetru digital *Radelkis*, de tip *OP-208/1*, care permite citirea valorilor pH cu o precizie de $\pm 0,001$ unități.

b. Determinarea pH-ului pentru hârtiile M (0, 24, 48, 72) și pentru cele din seriile C1-C6 (0, 24, 48, 72) s-a realizat conform STAS 6367-70, prin extracție la rece, cu ajutorul unui pH-metru digital de tip *WTW-PH 526*.

3.3. Gradul de polimerizare a celulozei

Pentru hârtiile din seriile M și C1-C6, gradul mediu de polimerizare al celulozei a fost determinat prin metoda vâscozimetrică, folosind ca solvent cupru-etilendiamina (conform STAS 6485-67 și ISO 5351-1:1981).

4. Rezultate și discuții²⁵

4.1. Influența acidității și a duratei de îmbătrânire accelerată asupra vitezei de degradare a hârtiei

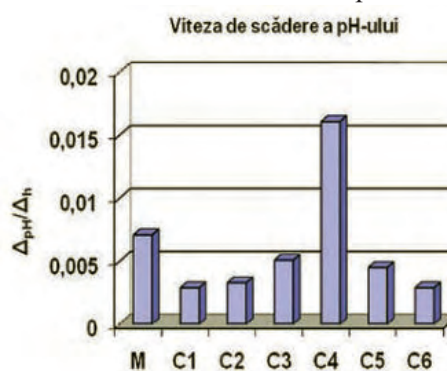
Modificarea acidității hârtiei în funcție de durata tratamentului termic uscat la temperatura de 105°C este

Proba	Durata îmbătrânirii, ore				$\Delta\text{pH}/\Delta\tau$ $\times 10^3$
	0	24	48	72	
M	7,8	7,65	7,62	7,24	7,77
C1	3,5	3,37	3,31	3,29	2,91
C2	3,75	3,70	3,56	3,53	3,05
C3	3,64	3,35	3,31	3,23	5,69
C4	5,25	4,97	4,50	4,12	15,69
C5	5,06	5,05	4,83	4,77	4,03
C6	3,44	3,42	3,33	3,24	2,78

ilustrată în Tabelul 1.

Tabelul 1. Evoluția pH-ului hârtiei pe durata îmbătrânirii accelerate.

Se evidențiază o creștere a acidității hârtiei din momentul aplicării cernelii și până la efectuarea testelor de îmbătrânire accelerată. Evoluția ulterioară al valorilor pH-ului este dependentă de durata degradării, de compoziția cernelii și, în același timp, de valoarea temperaturii. Viteza de modificare a pH-ului, evidențiată



în Figura 1, depinde în general de valoarea lui înainte de îmbătrânire.

Figura 1.

În cazul hârtiei tratate cu cerneală cupro-galică (proba C4), valoarea ridicată a raportului $\Delta\text{pH}/\Delta\tau$ este consecința formării produșilor de oxidare cu caracter

24. ZAPPALÀ, A. ; DE STEFANI, C. Evaluation of the Effectiveness of Stabilization Methods. Treatments by Deacidification, Trehalose, Phytates on Iron Gall Inks. În: *Restaurator*, Berlin, Walter de Gruyter GmbH, vol. 26, nr. 1, 2005, p. 36-43.

25. URSESCU, M. *Cercetări privind influența cernelurilor și pigmenților asupra stării de conservare a unor manuscrise vechi. Teză de doctorat*. Iași: Universitatea Tehnică „Gh. Asachi”, Facultatea de Inginerie Chimică și Protecția Mediului, 2010.

acid. Faptul că viteza de degradare a hârtiei poate fi definită prin reducerea lungimii catenelor celulozei este aproape unanim acceptat, constanta vitezei k fiind egală cu viteza relativă de scindare a legăturilor glicozidice din celuloză. În aceste condiții, *gradul de polimerizare* (GP) poate fi utilizat ca indicator al procesului de degradare²⁶.

Valorile de polimerizare a hârtiei, determinate viscozometric, pot fi influențate de cationii metalelor tranziționale, existenți în componența cernelurilor; literatura de specialitate recomandă extracția prealabilă a acestora, cu mesilat de deferoxamină, cu acid dietilentriaminopentaacetic, cu disulfid de sodiu sau cu EDTA²⁷. În cazul probelor studiate, s-a optat pentru o descernelizare cu soluție de EDTA 2%: 1 g probă se tratează cu 25 ml de soluție, timp de 24 de ore, urmând spălări succesive cu apă distilată. Înainte de spălarea cu apă distilată, hârtiile se neutralizează cu soluție de Na_2CO_3 sau de K_2CO_3 1%.

Valorile determinate în decursul îmbătrânirii accelerate pentru modificarea GP a probelor de hârtie studiate sunt prezentate în Tabelul 2. Se remarcă reducerea accentuată a gradului mediu de polimerizare a celulozei în cazul hârtiilor C1-C6 înainte de tratamentul artificial de îmbătrânire. Intensitatea depolimerizării este

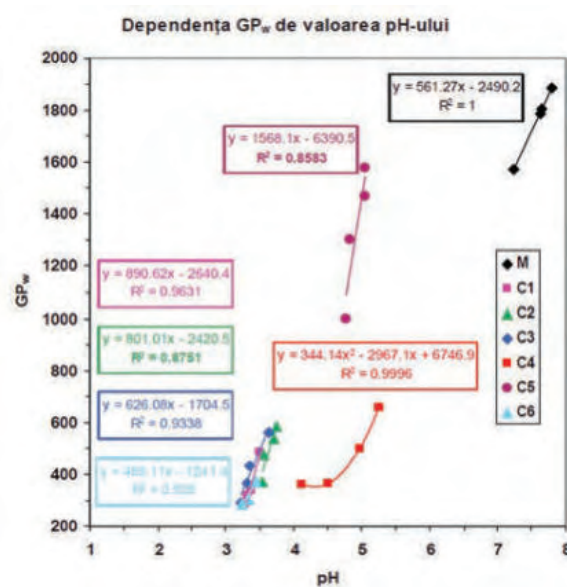
Valori GP_n pentru proba de hârtie:	Durata îmbătrânirii (ore)			
	0	24	48	72
M	1888	1803	1786	1574
C1	485	337	321	292
C2	584	535	474	372
C3	563	435	366	290
C4	656	498	366	363
C5	1578	1467	1301	998
C6	375	369	303	288

proporțională cu valoarea pH-ului hârtiei, obținută la depunerea soluției de cerneală.

Tabelul 2. Evoluția gradului de polimerizare mediu (GP_w) la îmbătrânire termică.

Corelația dintre GP și durata degradării evidențiază unele abateri de la liniaritate, justificate de particularitățile structurii supra-moleculare inițiale a celulozei și de contribuția reacțiilor de degradare desfășurate în timpul tratamentului termic. În domeniul pH-ului acid, hidroliza celulozei este procesul dominant, pH-ul, temperatura și umiditatea fiind principalele variabile care afectează viteza de degradare. Pentru proba martor și pentru hârtiile

tratate cu cerneluri fero-galice (C1, C3) viteza de degradare depinde determinant de valoarea pH-ului (Figura 1). Prezența cernelii cupro-galice (proba C4) imprimă însă un caracter neliniar corelației dintre GP_w și



pH, confirmând astfel rolul catalitic al Cu^{2+} în reacțiile de oxidare a celulozei (Figura 2).

Figura 2.

În consecință, analiza procesului de degradare termică pe baza modelului cinetic Ekenstam (ecuația 1) pare a fi justificată. Deși nu este considerată ideală, ecuația Ekenstam a fost frecvent aplicată în evaluarea proceselor de degradare a celulozei²⁸:

$$1/\text{GP}_n(t) - 1/\text{GP}_n(0) = kt \quad (1)$$

Rezultatele obținute prin aplicarea ecuației 1 în modelarea cinetică a procesului de degradare termică pentru probele de hârtie martor (M) și probele tratate cu cerneluri metalo-galice C1-C6 sunt ilustrate în Tabelul 3.

În limitele erorilor experimentale, ecuația Ekenstam descrie în mod adecvat evoluția în timp a degradării termice a hârtiei martor și a hârtiilor supuse tratamentului cu cerneluri metalo-galice, doar dacă valoarea constantei k rămâne independentă de durata tratamentului.

După cum evidențiază însă Figura 3, particularitățile structurii supra-moleculare a celulozei din hârtie, anterioare îmbătrânirii termice, precum și transformările chimice produse sub influența cernelurilor metalo-galice impun variații ale vitezei de degradare, dependente de durata de îmbătrânire accelerată.

26. ZOU, X. ; UESAKA, T. ; GURNAGUL, N. Prediction of paper permanence by accelerated aging I. Kinetic analysis of the aging process. În: *Cellulose*, Dordrecht, Springer Science + Business Media B.V., vol. 3, nr. 1, 1996, p. 243-267.

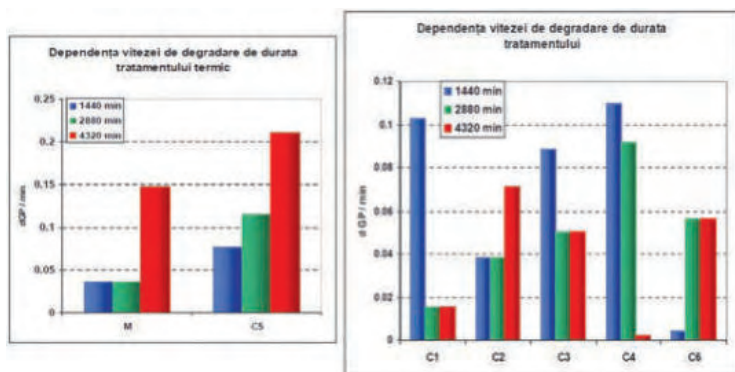
27. SURYAWANSHI, D. G. ; BISARIA, S. K. Removing metallic stains from paper objects using chelating agent EDTAs. În: *Restaurator*, Berlin, Walter de Gruyter GmbH, vol. 26, nr. 4, 2005, p. 36-43.

28. CALVINI, P. ; GORASSINI, A. On the rate of paper degradation: lessons from the past. În: *Restaurator*, Berlin, Walter de Gruyter GmbH, vol. 27, nr. 4, 2006, p. 275-290. KATO, K. L. ; CAMERON, R. E. Structure property relationships in thermally aged cellulose fibres and paper. În: *Journal of Applied Polymer Science*, Hoboken, NJ, USA, Wiley Periodicals Inc., vol. 74, nr. 6, 1999, p. 1465-1477.

Ele au fost explicate în literatura de specialitate prin accesibilitatea diferită a domeniilor amorse, în special pentru durate mai mari de degradare. Pentru probele C1, C3 și C4 se constată tendința de reducere a vitezei de degradare și a duratei de îmbătrânire termică. Luând în considerare faptul că, în anumite condiții, ecuația Ekenstam nu este conformă cu datele experimentale,

Proba	K (din ecuația Ekenstam) (min ⁻¹)	t _{lim} (din ecuația Calvinii)* (zile)	k ₂ (din ecuația Zou) (min ⁻¹)
M	1,606x10 ⁻⁸ R ² = 0,8229	150	1,084 x 10 ⁻⁴ R ² = 0,8933
C1	3,387x10 ⁻⁷ R ² = 0,8725	3,97	5,292 x 10 ⁻⁴ R ² = 0,9306
C2	1,968x10 ⁻⁷ R ² = 0,9132	8,07	1,928 x 10 ⁻⁴ R ² = 0,965
C3	3,725x10 ⁻⁷ R ² = 0,9892	4,14	2,959 x 10 ⁻⁴ R ² = 0,9955
C4	3,270x10 ⁻⁷ R ² = 0,9091	5,25	12,75 x 10 ⁻⁴ R ² = 0,842
C5	6,969x10 ⁻⁸ R ² = 0,8818	33,5	1,926 x 10 ⁻⁴ R ² = 0,9521
C6	1,899x10 ⁻⁷ R ² = 0,8991	4,9	4,4025 x 10 ⁻⁴ R ² = 0,7768

putem afirma că hidroliza acidă nu este singurul mecanism de degradare a celulozei.



Tabelul 3. Valorile constantelor de viteză k și t_{lim} calculate pe baza modelelor cinetice.

Figura 3

Teoretic, modelele cinetice de degradare a celulozei menționate anterior sunt aplicabile doar sistemelor omogene de reacție, unde toate legăturile dintre unitățile structurale sunt egal disponibile pentru transformare. Modificarea constantei vitezei de reacție este justificată prin compoziția neomogenă a hârtiei și prin diferența de reactivitate dintre domeniile amorfe și cele cristaline ale celulozei. Pentru reacțiile eterogene, s-a considerat utilă introducerea noțiunii de „grad de polimerizare limită” (Levelling-Off Degree of Polymerization, LODP)²⁹ care face distincție între structura amorfă și cea cristalină a celulozei (modelul Calvinii):

$$1/GP - 1/GP_0 = (1/LODP - 1/GP_0) \cdot (1 - e^{-kt}) \quad (2).$$

Introducerea noțiunii de „grad de polimerizare limită” ar permite stabilirea fiabilității hârtiei încadrate în parametrii îmbătrânirii accelerate. Valoarea t_{lim} calculată conform ecuației Calvinii este indicată în Tabelul 2. Pentru

a face distincție între componenta hidrolitică și cea oxidativă a degradării termice a hârtiilor care conțin cerneluri metalo-galice, s-a considerat utilă compararea valorii constantelor de viteză k , calculate cu ajutorul ecuației (1), cu ecuația Zou³⁰, specifică reacțiilor de hidroliză a celulozei, datele experimentale obținute fiind prezentate în Tabelul 3:

$$\ln[(1-GPL/GP_0)/(1-GPL/GPt)] = k_h t \quad (3).$$

Analizând valorile obținute pentru coeficienții de determinare R^2 (Tabelul 2) se poate afirma că modelul Zou este mai adecvat, confirmând ponderea degradării hidrolitice pentru majoritatea probelor analizate. Însă probele C4 și C6 evidențiază o contribuție semnificativă a reacțiilor de oxidare, deci comportamentul hârtiilor tratate cu cerneluri metalo-galice este dependent de compoziția lor. În acest context, cerneala 3 poate fi considerată o cerneală „echilibrată chimic”, deși aciditatea inițială a probei de hârtie este destul de ridicată.

Concluzii

Cernelurile metalo-galice generează în suportul papetar procese chimice hidrolitice și oxidative de degradare, dictate de tipul și de compoziția lor, de durata îmbătrânirii accelerate, de valorile de pH și de alți factori, precum umiditatea relativă.

Analiza cinetică a evoluției gradului mediu de polimerizare a celulozei, pe durata îmbătrânirii accelerate, fundamentează procesele inițiate catalitic. În condițiile prezenței cernelurilor metalo-galice, pe durata îmbătrânirii termice a hârtiei, degradarea hidrolitică reprezintă mecanismul predominant de degradare, ca urmare a acidității pronunțate a cernelii. În consecință, cinetica procesului poate fi reprezentată de ecuația Ekenstam sau – cu mai multă acuratețe – de cea modificată de X. Zou.

Neconcordanțele semnalate sunt justificate prin contribuția componentei oxidative la procesul de degradare, mecanismul fiind inițiat de prezența ionilor metalelor tranziționale – în principal Fe^{2+} și Cu^{2+} . Prezența ionilor de Cu^{2+} induce unele particularități în procesul de formare a cernelii, în evoluția compoziției acesteia și în procesul de degradare a celulozei, participarea lor în mecanismele radicalice de oxidare fiind argumentată și de literatura de specialitate.

(Tabelele și ilustrațiile le aparțin autorilor.)

29. CALVINI, P. ; GORASSINI, A. ; MERLANI, A. L. On the kinetics of cellulose degradation: looking beyond the pseudo zero order rate equation. În: *Cellulose*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, vol. 15, nr. 2, 2008, p. 193-203.

30. ZOU, X. ; UESAKA, T. ; GURNAGUL, N. Prediction of paper permanence by accelerated aging I. Kinetic analysis of the aging process. În: *Cellulose*, Dordrecht, Springer Science + Business Media B.V., vol. 3, nr. 1, 1996, p. 243-267.

Cărți vechi de cult din Biblioteca istorică a Arhivei Centrale a Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România

Pr. Bándi András, bibliotecar

Oana Alexandra Coman-Sipeanu, restaurator

Centrul de Cultură și Dialog „Friedrich Teutsch” al

Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România

str. Mitropoliei, nr. 30, cod 550179, Sibiu

tel./fax +40 269206730

e-mail: casa.teutsch@gmail.com

Arhiva Centrală a Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România (ACBER) a luat ființă în 2001 pentru a asigura condiții optime de păstrare și conservare a patrimoniului documentar al parohiilor și instituțiilor districtuale și centrale ale Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România¹.

Parte componentă a acestui efort a fost și recuperarea cărților de patrimoniu din bibliotecile parohiale, districtuale și ale fostelor instituții de învățământ confesionale: școli elementare, gimnazii, seminare pedagogice și teologice. De la Consistoriul Superior al Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România s-a preluat renumita colecție de *transilvanice*.

Colecția noastră de carte veche, acum fondul nr. 612 ACBER, dispune de aproximativ 4.000 de volume dintre anii 1520-1850². Inventarierea se află în plină desfășurare, baza de date cuprinzând circa 1.933 de volume compuse din 2.527 de titluri.

La inventarierea titlurilor este foarte importantă proveniența cărții. Cea mai frecvent întâlnită structură ecleziastică este parohia. Aceasta constituie baza instituției bisericești și este delimitată geografic. Caracteristic pentru Biserica Evanghelică de Confesiune Augustană din România a fost, de-a lungul secolelor (până la exodul masiv al populației de etnie germană în anii '90 ai secolului trecut), parohia compusă din credincioșii evanghelici ai unei singure localități, fie ea sat, comună sau oraș. Majoritatea parohiilor se aflau la țară, populația săsească fiind cu precădere una rurală. Din punct de vedere geografic, populația săsească locuia în sud-estul Transilvaniei, în regiunea dintre Orăștie și Brașov, precum și în nordul provinciei, între Bistrița și Reghin.

Fiecare parohie își avea propriul ei preot paroh, consiliu parohial condus de un epitrop (Kurator), și, după caz și posibilități, un predicator, un învățător și un organist. Parohiile mai bogate din punct de vedere financiar atrăgeau preoții mai temeinic școliți, cu aptitudini și ambiții științifice. Prin frecventarea universităților protestante din Germania (Wittenberg, Halle, Marburg, Jena, Tübingen, Leipzig), iar mai târziu din Austro-Ungaria (Pressburg / Bratislava, Wien / Viena), tinerii teologi obțineau o educație academică, o vastă cultură în domeniul teologiei, istoriei, pedagogiei și filosofiei,

	C	D	E	F
248	Kgn Mühlbach	IL1717	EB, Crivian / EB,	*Die heiligen Schriften des Neuen Testaments/ übersetzt von
249	Kgn Mühlbach	IL1718	Richter, Theodor	*Tagebuch meiner Seereise von Emden nach Archangel und
247		IL1719	Bhmann, Abis /	*A. Bhmann's sämtliche Gedichte / Herausgegeben von
248	LK	IL1720	Locke, John / Coste,	*A' gromekak' arvelistrol' mehet Lock János' egy
249	Kgn Mühlbach	IL1721		Die Sprüche Salomo's / benbetet zu Vorlesungen in
2410	Kgn Mühlbach	IL1722	Eckermann, Jakob	*Erklärung aller dunkeln Stellen des Neuen Testaments/ in
2411	Theol. Institut	IL1723	Reinhold, Franz	*Predigten im Jahre 1803 bey dem Clarifirstl. Sächsischen
2412	Kgn Mühlbach	IL1724	Sponsei, Johann Ulrich	Abhandlungen über den Propheten Jesaja / von Johann
2413		IL1725		Assum: omnia sua secum portans/ oder sämtliche Werke
2414		IL1726		Assum: omnia sua secum portans/ oder sämtliche Werke

1. Cf. THEILEMANN, Wolfram G.. Conservarea preventivă în depozitul Arhivei centrale a Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România. În: *Revista română de conservare și restaurare a cărții*, București, vol. I, nr. 1, 2008, p. 20-35. KNACKSTEDT, W. Et habent sua fata archivi. Regăsirea și inventarierea fondului arhivistic al Consistoriului Districtual Evanghelic al Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România, București. În: *Revista română de conservare și restaurare a cărții*, București, vol. II, nr. 2, 2008, p. 13-21. THEILEMANN, Wolfram G. De la o soluție de urgență la o întemeiere – Arhiva centrală a Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România, Sibiu. În: *Revista Arhivelor – Archives Review*, București.

2. Cf. *Gemeinsamer Bibliotheksverbund*, Confederația bibliotecilor din landurile Bremen, Hamburg, Mecklenburg-Vorpommern, Niedersachsen, Sachsen-Anhalt, Schleswig-Holstein, Thüringen și *Stiftung Preussischer Kulturbesitz*, Fundația pentru Patrimoniul Cultural Prusac (<http://www.gbv.de>) se consideră carte veche, cea apărută până inclusiv în anul 1850. Excepție fac colligaturile sau seriile complete, când unul sau mai multe volume trec de anul 1850 și nu se dorește dezasamblarea acestora.



Foto 1.

devenind îndrumătorii spirituali ai unei parohii dintr-un oraș sau comună înstărită, unde în același timp își puteau continua studiul individual.

Preoții își procurau cărți, după posibilități, chiar din timpul studenției sau în Transilvania, cu ocazia iarmaroacelor, mai târziu prin intermediul librăriilor.

Colecțiile parohiale nu ne oferă o imagine

completă asupra a ce se citea în comunitățile sașilor ardeleni, în schimb este dovedit că o parte considerabilă a cărților deținute de sași avea tematică religioasă³. Colecțiile transilvănene ale secolului XVI includeau cam tot ce se citea în materie de teologie protestantă în vestul Europei: Martin Luther, Philipp Melanchthon, Johann Bugenhagen, reformatori și autori religioși marcantși ai vremii. Apoi se regăesc în mod surprinzător și multe lucrări ale lui Jean Calvin, Johann Bullinger, Hieronymus Zanchius, dovadă a interesului pentru disputele religioase dintre cele două ramuri principale ale protestantismului.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea, crește interesul pentru literatura umanistă a secolului precedent: Erasmus, Vives, Manutius. Acest decalaj de câteva decenii se datorează în special faptului că titlurile mai vechi se achiziționau la un preț mai avantajos decât cele noi. Se observă și un număr mare de lucrări în limbă latină în colecțiile preoților și supraintendenților sași din Transilvania. Cu timpul, datorită influenței iluminismului și a raționalismului, tematica lucrărilor din bibliotecile bisericesti s-a diversificat. Istoria, dreptul, geografia, etnografia, istoria artei și muzica au devenit tot mai importante pentru clerici.

În cadrul serviciului divin luteran, preotul și credincioșii folosesc trei feluri de cărți bisericesti: Cartea de Cântări (*Gesangbuch*), Cartea de Cult (*Agende*) și Sfânta Scriptură sau Biblia. Chiar și cea mai săracă parohie avea aceste trei titluri și, astfel, în arhiva Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România (ACBER) ele se regăesc în mai multe exemplare din aproape toate parohiile. Aceste cărți de cult împreună cu

restul titlurilor moral-religioase, teologice și de pedagogie și didactică religioasă însumează cea mai mare parte din colecția noastră.

Cartea de Cântări (*Gesangbuch*) este cea mai răspândită tipăritură între credincioși. Reforma religioasă din secolul al XVI-lea a redat enoriașilor, slujba și cântarea. Cântecelile religioase se cântă de către preot împreună cu credincioșii în cadrul slujbei duminicale. Dar și în afara acesteia, la întruniri pentru studierea Bibliei sau în cadrul orelor de religie în școală. Biserica noastră a editat de-a lungul secolelor, multe cărți de cântece, la Brașov, Sibiu, Bistrița și Mediaș. Cu timpul s-a impus Cartea de Cântări din Sibiu. Colecția ACBER deține multe asemenea cărți apărute începând cu secolul al XVI-lea⁴ (Foto 1).

La începutul secolului XIX, datorită revoluționării procedurii de producție a hârtiei, a crescut și tirajul cărților de cântări religioase destinate uzului bisericesc și privat. Majoritatea cărților de cântări din colecția noastră provine din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Un exemplar deosebit de interesant este volumul cu cota II,616, un colligatum compus din trei lucrări: *I. Christliches Gebetbuch zum gottesdienstlichen Gebrauch der Evangelischen Gemeinden in Siebenbürgen* (Carte de Rugăciuni creștinești destinate slujbelor religioase ale comunităților evanghelice din Transilvania), din 1841, tipărită la Sibiu de către Georg von Closius, *II. Sonn- und Festtägliche musikalische Andachten nach den gewöhnlichen evangelischen Texten zum Gebrauch des öffentlichen Gottesdienstes* (Meditații muzicale pentru duminici și praznice conform ordinii pericopelor evanghelice destinate slujbelor religioase), din 1840, tipărită la Sibiu tot de Georg von Closius și

III. Christliches Gesangbuch zum gottesdienstlichen Gebrauch der Evangelischen Gemeinden in Siebenbürgen (Carte de Cântări creștinești destinate slujbelor religioase ale comunităților evanghelice din Transilvania), tipărită de același Georg von Closius în



Foto 2.

3. Vezi și Bibliotheken in Siebenbürgen IV/1: Lesestoffe der Siebenbürger Sachsen 1575-1750 Bistritz, Hermannstadt, Kronstadt, editată de Monok István și alții. În: *Materialien zur Geschichte der Geistesströmungen des 16.-18. Jahrhunderts in Ungarn*, serie îngrijită de Bálint Keserű și Mihály Balázs. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2004, p. XX-XXIII.

4. Cea mai veche carte de cântări (cota I,23) datează din anul 1556 (pagina de titlu și colofonul neconținând anul apariției) și este editată la Brașov de către Valentin Wagner cu titlul *Geystliche Lider vnd Psalmen / Durch D. M[artin]. L[uther] vnd andere geleerte Leuth gemacht* (Cântecelile și Psalmii bisericesti / De către D. M[artin]. L[uther] și alți învățați). Proveniența: Consistoriul Superior al Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România, Sibiu.

anul 1841 la Sibiu. Acest tip de colligatum frecvent întâlnit în secolul al XIX-lea⁵ cuprinde [1 filă] + 112 pagini; [1 filă] + 112 pagini + [1 filă]; [2 file] + 319 + 13 pagini + [2 file], format 8° (18 x 11 cm), cu copertă din carton învelită în piele, reliefată în aur, chenar și inițialele „J. J.”. Cotorul cărții este și el reliefat cu titlul *Christliches Gesangbuch* și un coș ornamental în stil clasic (Foto 2).

Pe forzațul primei coperti, deținătorul și-a însemnat activitatea profesională: „Friedrich Höhr Seminarist 1875. Hauslehrer in M[aros]. Sz[ent]. György 1877. Rector in Ob[er]. Eidisch 1878. Zepling 1881. Mädchenlehrer in Hermannstadt 1884 ... Höhr Frígyes felsőidecsi néptanító Egyesült M[aros]. Torda megyében” (Friedrich Höhr seminarist 1875. Institutur privat în Sângeorgiu de Mureș 1877. Rector în Idecu de Sus 1878. Deducrat 1881. Învățător la Școala de Fete din Sibiu 1884. ... Höhr Frígyes, învățător la școala elementară din Idecu de Sus, comitatul unit Mureș-Turda) (în limba maghiară). Apare și un al doilea deținător: „Jos[ef]. Osw[ald]. Höhr seit 19/12 1884. Rektor in Ober-Eidisch.” (Josef Oswald Höhr din data de 19.12.1884 rector în Idecu de Sus). Pe pagina de titlu se află ștampila învățătorului Josef Oswald Höhr și a Parohiei Evanghelice de Confesiune Augustană din Cârța: „Sigill[ium]. Paroch[ialis]. Eccl[esiae]. A[pprobatae?]. C[onfessionis]. A[ugustanae]. Kerz – Cap[ituli]. Cib[iniensis]. Sed[es]. Cib[iniensis].” Se distinge și semnătura unui alt deținător: „Lipp[hard?]”.

Pe forzațul liber (nelipit) din spate se poate desluși un scurt cuvânt de mulțumire în dialectul săsesc, scris probabil cu ocazia încheierii anului școlar⁶. Pe verso, unul dintre deținători a desenat o față în haine civile ținând o umbrelă în mâna stângă.

Pe forzațul lipit al coperti din spate sunt însemnări cu privire la slujba de înmormântare. În partea de sus citim numele a trei persoane urmate de câte o cifră: „Maria Greger, Johan[n] Seiler, 20 Georg Schuster 118”.

Ar putea fi numele persoanelor înmormântate și numărul casei în care locuiau acestea⁷.
Urmează rânduiala înmormântării: „Bei einer kleinen Leiche wird gesungen. Vor dem Hause Nr. 290. v. 1-3. Trostlied Arie. Anstatt Marsch. Nr. 443. Beim Eingang auf den Friedhof Nr. 450 v. 1. Beim Einscharren Nr. 445 Arie. Gebet vom Pfarrer. Nach dem Gebet Nr. 450 v. 10.”

(Înmormântarea mică se cântă [din Cartea de Cântece] în fața casei [mortului], [cântecul cu] nr. 290, strofele 1-3. Cântec de mângâiere. Arie. În locul [cântecului] de marș. La intrarea în cimitir nr. 450 strofa 1. În timpul înhumării nr. 455 Arie. Preotul rostește o rugăciune. După rugăciune nr. 450 strofa 10).

Este descrisă și înmormântarea mare, mai fastuoasă: „Bei einer grossen Leiche 438 Arie marsch oder Lied 450 448 Arie Gebet. 450. V. 10. In der Kirche 448. V. 8. 9. Arie. Kanzellied Zum Schlusse. 446. Bis niemand mehr in der Kirche ist.” (La înmormântarea mare [cântecul cu nr.] 438. Arie. Marș sau Cântecul 450. 448. Arie. Rugăciune. 450, strofa 10. În biserică: 445 strofele 8 și 9. Arie. Cântec de la amvon. La ieșire: 446, Până ce au ieșit toți din biserică). Deducubt, un rând de note muzicale la cântecul cu nr. 450: „Nun bringen wir [den Leib zur Ruh]” (Aducem trupul la țărână) (Foto 3).



Foto 3.

Ultimul posesor al acestui colligatum, înainte de a fi preluat de instituția noastră, a fost parohia din Cârța, județul Sibiu. Deținătorii însemnați pe interiorul coperti nu au fost însă învățători din Cârța. Primul, Friedrich Karl Höhr, născut în 1860, a absolvit Seminarul Teologic-Pedagogic în 1877 și a fost între anii 1878-1881⁸ învățător în Idecu de Sus, iar între 1881 și 1884 în Deducrat⁹. Începând cu data de 13 august 1884 este învățător la Școala Elementară de Fete din Sibiu. El figurează și în statistica din anul 1896 ca învățător în Sibiu¹⁰. Celălalt Höhr, Josef Oswald, s-a născut în 1866, a absolvit seminarul în 1884, din 9 noiembrie al aceluiași an și până august 1898 a fost învățător în Idecu de Sus, iar din 1898, la Școala Elementară de Fete din Sibiu. În

5. Dintre aceste trei titluri destinate slujbelor religioase, doar Cartea de Cântări se mai folosește în zilele noastre, firește, mai concisă și cuprinzând și capitole destinate rugăciunilor și meditației.

6. „Nu dorim ca această zi să treacă fără a vă rosti urarea: Domnul Dumnezeu nostru să vă păstreze vii, să vă dea multă fericire și sănătate, ca să avem parte de multe bucurii ... În același timp mă simt obligat să vă mulțumesc pentru ... și pentru dragostea cu care ne-ați întâmpinat în anul care a trecut, și v-am ruga ...”.

7. O practică răspândită în rândul preoților din comunele cu populație numeroasă.

8. LINKNER, Jost. *Heimatbuch Ober-Eidisch in Nordsiebenbürgen, Rohr im Kremstal*. 1999, p. 104.

9. ROHWER, Maria. *Deutsch-Zepling in Nordsiebenbürgen, Siebenbürgisch-Sächsische Stiftung*. München: 2002, p. 172.

10. *Statistisches Jahrbuch der Evangelischen Landeskirche Augsburgischer Bekenntnisses in den Siebenbürgischen Landesteilen Ungarns. Achter Jahrgang*. Herausgegeben vom Landeskonsistorium. Hermannstadt: Jos. Drotleff, 1896, p. 17.

statistica din 1906 figurează tot ca învățător în Sibiu. Din păcate, nu știm pe ce cale a ajuns acest colligatum, din proprietatea lui Oswald Josef Höhr în cea a Parohiei Evanghelice de Confesiune Augustană din Cârța¹¹.

Volumul se află într-o stare de conservare relativ bună. Învelitoarea din piele are, pe lângă uzura funcțională, multiple zgârieturi. Colțurile copertilor sunt deformate, ca urmare a manipulării necorespunzătoare și a condițiilor inadecvate de depozitare. Prezintă, de asemenea, crăpături și pierderi de material. Cotorul cărții include rupturi în partea superioară și inferioară, deteriorări cauzate de fragilizarea materialului și de manipularea neglijentă a obiectului. Blocul de carte se află într-o stare de conservare bună. Filele sunt ușor îngălbenite spre margini, ca urmare a proceselor fotochimice de oxidare, iar pe alocuri sunt vizibile pete de grăsime și halouri de apă.

Pe lângă Sibiu, și Brașovul a editat multe cărți de cântări. Un exemplar deosebit de frumos și bine conservat, cu copertă de carton și învelitoare din piele, format 8° (17,7 x 10,4 cm), este colligatumul cu cota II,1094 și titlul: *Geistreiches/ Cron-städtisches Gesang-Buch/ In sich haltend Den Kern Alter und Neuer Lieder/ an der Zahl 807/ Wie auch Besondere Lieder/ Auf alle Sonn- und Feyer-Tage/ Ein Gebet- und Communion-Buch: Die Evangelia und Episteln/ nebst der Passions-Historie/ Zur Ehre Gottes und Christlicher Erbauung/ mit Fleiss/ ausgefertigt und mit einem dreyfachen nützlichen Register versehen* (Carte brașoveană de cântece spirituale, care cuprinde sâmburele cântecelor noi și vechi, 807 la număr, precum și cântece speciale, pentru toate duminicile și praznicele. O carte de rugăciuni și împărtășanie: Pericopele evanghelice și epistolare, precum și patimile [lui Christos]. Spre Slava lui Dumnezeu și înălțarea sufletească a creștinilor, întocmită din hărnicie și prevăzută cu un triplu indice util) (1 filă + 10 + 16 + 708 pagini) (Foto 4).

Volumul tipărit la Brașov în anul 1751 în tipografia Seuler de către Martin Fernolend cuprinde și o carte specială de cântece numită *Acht und Achtzig Sonderbare Lieder/ Welche Den Sinn und Zweck/ aller ordentlichen Sonn- und Fest-Tags Evangelien/ zum Erkänntniss der Wahrheit und Übung der Gottseligkeit nach Bekandten Melodien/ Lehr-reich und lieblich ausdrücken Zur Verherrlichung Gottes/ und Erweckung der Andacht/ nebst einem nöthigen Register/ ausgefertigt* (Optzeci și opt de cântece speciale după melodii cunoscute, care într-un mod instructiv și plăcut exprimă sensul și scopul



Foto 4.

pericopelor evanghelice rânduite pentru duminici și praznice, spre practicarea evlaviei, slava lui Dumnezeu și trezirea cucerniciei, împreună cu un indice necesar) (86 + 2 pagini). Urmează o carte de rugăciuni cu titlul *Geistreiches/ Cron-städtisches Gebet-Buch/ worinnen nebst D. Joh. Habermanns von Eger/ auch anderer gottseligen Männer Heilige Arbeit/ auf alle Tage der Wochen/ Feste/ Buss-Beicht- und Communion Umstände/ zur Ehre Gottes und Förderung der Andacht gerichtet/ zu finden/ und mit einem nützlichen Register versehen* (Carte brașoveană de cântece spirituale, în care se regăsesc sfintele lucrări ale lui Joh[ann]. Habermann din Eger¹² dar și ale altor bărbați evlavioși, pentru toate zilele săptămânii, praznice, pentru spovedanie și împărtășanie, spre slava lui Dumnezeu și propovăduirea cucerniciei, având și un indice util) (117 + 3 pagini). Ultima carte este *Die in der Evangelischen Kirche gewöhnliche Sonn- und Festtägliche Episteln und Evangelia/ Welchen beygefüget ist Die Historie vom Leiden Christi/ Wie auch Die Nachricht Von der Zerstörung der Stadt Jerusalem* (Pericopele evanghelice și epistolare, așa cum obișnuiesc a fi citite în Biserica Evanghelică duminică și la praznice, cărora li se adaugă patimile lui Christos și Vestea despre nimicirea orașului Ierusalim) (112 pagini).

Trei forzațuri la început și unul la sfârșitul volumului conțin un tabel cu titlul: *Register, vermöge welchem die in denen Hermannstädter ältern Gesang-Büchern enthaltene Lieder nach ihren Blättern im Cronstädter zu finden waren* (Indice pentru a găsi cântecele din cărțile sibieni mai vechi în cartea de cântece din Brașov, după pagină). De fapt, acest registru face legătura între cântecele din cartea sibiană și cea brașoveană.

Frontispiciul Cărții de Cântări conține o reproducere a Brașovului din acel timp. Deasupra zidurilor orașului se

11. *Statistisches Jahrbuch*, 1906, p. 18.

12. Johann Habermann (1516-1590), teolog luteran, autor al cărții de rugăciuni *Christliche Gebet für allerley Not vnd Stende der gantzen Christenheit aussgeteilet auf alle Tage in der Woche zu sprechen ...* (Rugăciuni creștinești pentru toate nevoile și stările întregii creștinătăți spre a fi rostite în toate zilele săptămânii ...), apărute la Nürnberg în anul 1567. Este cea mai populară carte evanghelică de rugăciuni, fiind reeditată de nenumărate ori chiar și în secolul XX. Vezi în *Religion in Geschichte und Gegenwart (RGG)*, vol. III, ediția a 3-a îngrijită de Kurt Galling, J. C. B. Mohr. Tübingen: 1957, col. 7.

află blazonul (o coroană cu rădăcină), corul îngerilor cântând în jurul muntelui Sion pe care se află Agnus Dei (Iisus Christos, mielul lui Dumnezeu) și un citat din Cartea Apocalipsei 15,3: „Ei cântau cântarea lui Moise, robul lui Dumnezeu, și cântarea Mielului.”¹³. Peste tot ansamblul strălucește soarele purtând numele sacru al lui Dumnezeu (Iehova) și îngerii plutesc în aer cântând „Hallelujah!”.

Pe verso frontispiciului se află ștampila Școlii Generale Superioare a Bisericii Evanghelice din Cincu, județul Brașov și însemnarea: „Gr. Schenker Schulbibliothek Nro. 2338” (Biblioteca Școlii din Cincu, Nr. 2338). Pagina de titlu conține, pe lângă ștampila deja menționată, și însemnarea unuia dintre deținători: „Georgi Zultner Past[ori]. Eccl[esiae]. Heltsd[orfensis]” (Al lui Georg Zultner, preotul parohiei Hălchiu) (județul Brașov). Preotul Zultner s-a născut în Brașov și a slujit întâi ca predicator în orașul natal, după care a fost chemat să ocupe funcția de preot paroh în Vulcan, județul Brașov, unde a rămas doar trei ani, între 1737 și 1740¹⁴. Din 1740 până la decesul survenit pe data de 22 ianuarie 1765 a slujit în Hălchiu, județul Brașov.

Cartea a fost achiziționată de către preotul Zultner din Brașov și probabil donată Școlii Evanghelice din Cincu, școală cu o lungă tradiție în sânul bisericii noastre. Prima sa mențiune apare pe pergamentul unui vechi liturghier al Capitlului Sibian, în care este amintit un anume Henricus Halbgebachsen din Ratisbona (Regensburg, Germania) ca *regens* – preot responsabil al școlii din Cincu în anul 1430¹⁵. Un alt renumit rector al acestei școli a fost Johannes Tröster¹⁶. În 1712 se înființează și o școală de fete (Mägdlein Schule), iar în 1720 o Școală Latină (cu clase superioare pe care le puteau frecventa elevii eminenți ai școlii parohiale), școală aflată sub patronajul comun al bisericii și al Scaunului Cincului. Această Școală Latină a avut elevi nu numai din Cincu, ci și din împrejurimi, din satele săsești de pe Valea Hârțibaciului, din Țara Făgărașului, zona Rupea, Sighișoara, Valea Târnavei Mici, zona Sebeșului etc. Cele două școli au fost comasate în anul 1872 sub numele de „Höhere Evangelische Volksschule A. B. Gross-Schenck” (Școala Generală Superioară a Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din Cincu).

Volumul achiziționat de preotul Zultner se află într-o stare de conservare foarte bună, prezentând doar pete de foxing și o ușoară îngălbenire cauzată de îmbătrânirea naturală a hârtiei, mai vizibilă în zona marginilor.

Cea mai veche Carte de Cântări sibiană din colecția noastră datează din anul 1681 și se numește *Neuvermehrtes ausserlesenes Gesangbuch D. Martin Luthers/ und anderer geistreichen Männer* (Noua Carte de Cântări a D. Martin Luther și al altor bărbați spirituali, [ediție] îmbogățită). Are cota I,95, copertă de carton învelită în piele, cu închizători și tăietură de aur și formatul 12° (7,8 x 4,9 cm). Fiind colligatum, conține și o carte de rugăciuni din 1681 – *Christliche Gebeth auss H[eiliger]. Schrift genommen und auff alle Tage in der Wochen eingetheilet Morgens und Abends zusprechen Durch D. Johann Habermann von Eger* (Carte creștinească de rugăciuni preluate din Sfânta Scriptură pentru fiecare zi a săptămânii, a fi rostite dimineața și seara, [întocmită] de către D. Johann Habermann din Eger). Ambele lucrări au fost tipărite de Stephan Jüngling.

Pe forzațul copertii din față se află o însemnare caligrafică: „Anna Bencknerin geborne Blumin 1683 Ist diss Büchlein hern=ach=er von oben ernahnter meiner F[rommen]. Gross-Mutter mir zu neue Jahr geschencket worden als 1690 mir Annae Bencknerin der jüngerem.” (Anna Benckner, născută Blum 1683. Am primit această cârtică de la susnumita [și evlavioasa mea] bunică cu ocazia anului nou 1690, Anna Benckner junior). Ultimul deținător al colligatumului a fost Consistoriul Superior al Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România, cu sediul la Sibiu. Ștampila instituției este aplicată pe ambele forzațuri (Foto 5).

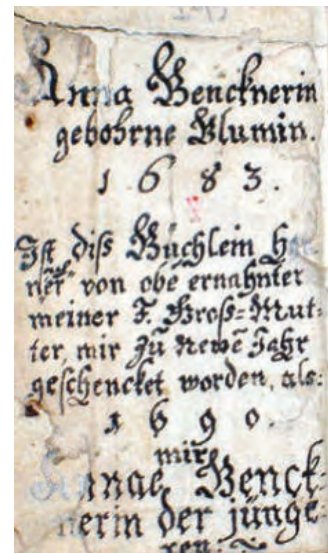


Foto 5.

13. <http://www.bibliaromana.com/Biblia/apocalipsa.htm>.

14. CZULTER Georg. În: ARZ, Gustav. *Series Pastorum: Die Pfarrer der evangelischen Gemeinden A. B. in der R. V. R. von der Reformation bis zur Gegenwart*. Sibiu: 1955, lista cu nr. 258, nr. crt. 20.

15. Grossschenk in Siebenbürgen: Ein Heimatbuch. Herausgegeben von Friedrich Untch und der Heimatortsgemeinschaft Grossschenk Wort und Welt Verlag, Thaur bei Innsbruck 1994. În: *Schriftenreihe der Siebenbürgisch-Sächsischen Stiftung, herausgegeben von Ernst Bruckner*, Band 14, p. 156.

16. Johannes Tröstler, născut înainte de anul 1640, elev al gimnaziului din Sibiu între 1651 și 1652; între 1658 și 1662 este preparator al familiei contelui Bethlen. În perioada 1662-1668 a frecventat cursurile facultăților germane din Altdorf și Jena. S-a reîntors în Transilvania și a devenit rector în Cincu, unde se presupune de altfel că a și murit în anul 1670. A devenit renumit prin lucrarea sa intitulată *Das Alte und Neue Teutsche DACIA* (Vechea și noua Dacie germanică), apărută la Nürnberg în anul 1666. Vezi TRÖSTLER, Johann. *Das Alt- und Neu-Teutsche Dacia ...* (reeditare fără modificări). Köln, Wien: Böhlau Verlag, 1981, p. X-XIII.

Starea de conservare a corpului cărții este bună, vizibile fiind doar îngălbenirea paginilor produsă de procesele fotochimice de oxidare a lanțurilor celulozice și petele de foxing, precum și depozitele subțiri de murdărie. Din cauza manipulării repetate și a îmbătrânirii materialelor, corpul cărții s-a detașat de coperta care, la rândul său, este ușor rigidizată și prezintă uzură funcțională în zona marginală.

Cartea de Cult este un titlu omniprezent în bibliotecile parohiale, colecția ACBER dispunând de 30 de exemplare deja inventariate și multe altele care le vor urma. Cartea de Cult a Bisericii Evanghelice se numește, în limba germană, *Agende* și a apărut în timpul Reformei din secolul al XVI-lea¹⁷. Prima Carte de Cult a bisericii sașilor ardeleni este cea editată de Johannes Honterus¹⁸ în 1547 la Brașov cu titlul: *Agenda fur die Seelsorger vnd Kirchendiener in Sybembürgen* (Agenda pentru duhovnicii și slujitorii bisericilor din Transilvania)¹⁹. Cea mai veche Carte de Cult pe care o deținem datează din anul 1554 și nu provine din Transilvania. Aparține perioadei timpurii a literaturii liturgice protestante, și de aceea în titlul ei nici nu apare cuvântul *Agende* ci *Kirchenordnung: Wie es mit Christlicher Lere, reichung der Sacrament, Ordination der Diener des Evangely, ordentlichen Ceremonien, in den Kirchen, Visitatio, Consistorio und Schulen, Im Herzogthumb zu Mecklenburg etc. gehalten wird* (Ordine [sau regulament] bisericesc: Precum trebuie săvârșite învățătura creștină, împărtășirea sacramentelor, [= tainelor,] hirotonisirea slujitorilor Evangheliei, ceremoniile obișnuite din biserică, inspecțiile consistoriilor și școlilor bisericești din Principatul Mecklenburg). Cartea a apărut la Wittenberg și a fost tipărită de către renumitul Hans Lufft²⁰ (Foto 6).

Volumul (cota II,485) în format 8°, cu o copertă de carton dintr-o filă a unei vechi cărți de rugăciuni, învelită în piele, cu 288 + 90 de pagini, se află într-o stare de conservare precară. Cotorul și învelitoarea prezintă numeroase deteriorări: depozite de murdărie, piele fisurată și ruptă în zona canturilor, orificii de zbor produse de insectele xilofage, pierderi semnificative de material. Forzațul din față lipsește, iar din cel din spate

mai există doar jumătatea lipită de copertă. Pe pagina de titlu se află următoarea însemnare: „Arkeder Pfarrarchiv B. A, 34” (Arhiva Parohiei Archita) (județul Brașov). Are 144 de file, din care multe sunt rupte. Câteva pagini conțin marginalii urmate de 36 de file pline de însemnări în limba germană și latină. Corpul cărții prezintă



Foto 6.

numeroase deteriorări mecanice: denivelări și plieri, sfâșieri și pierderi de material, deteriorări chimice (o puternică pigmentare a paginilor, halouri de apă) și deteriorări biologice (găuri de zbor și excremente provenind de la insectele xilofage) (Foto7-9).

Murdăria prezentă și pe suprafața filelor constă în pete de ceară, fire de păr, rămășițe de insecte. Forzațul lipit pe coperta din spate este foarte deteriorat și prezintă urme de var. Pe el găsim o rugăciune în limba latină: *Omnipotens et misericors Deus ...* și deținătorul: Anno 1655 Condaxit Michael Hartman Filium meum Martinum Zoldner pro solari ... flor. 19 par cothyr Die 9 Januarii” (însemnarea este anulată de sus până jos cu semnele IXI). În partea de jos se află două rânduri peste care sunt trase linii, așa încât se mai poate descifra doar anul 1654.

Însemnările conținute de cele 36 de file sunt în fapt un îndrumar pentru slujbele și ceremoniile religioase – *Formula Copulandi* (1), *Introductio Spensa* (4), *Form*

17. Cuvântul în sine își are originea în latinescul *agere, agenda* și indică ceea ce trebuie săvârșit la slujba religioasă. Noțiunea de agenda este menționată și cu ocazia Conciliului din Carthago, în anul 390, iar la Benedict de Nursia (480-547) apare în sintagma *agenda matutina*. Vezi RGG, vol. I, col. 171-173.

18. Johannes Honterus (1498-1520), umanist și reformator transilvănean, organizatorul Reformei în Brașov, autor al cărții *Reformatio ecclesiae Coronensis ac totius Barcensis prouinciae din 1543* (RMNy 52), titlu fundamental al Reformei religioase în rândul sașilor ardeleni. Vezi: MYSS, Walter. *Lexikon der Siebenbürger Sachsen, Wort und Welt Verlag*. Thaur bei Innsbruck: 1993, p. 202-203.

19. Vezi și BORSA, Gedeon. *Régi Magyarországi Nyomtatványok (RMNy) 1473-1600*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1971, nr. 67, p. 124.

20. Hans Lufft (1495-1584), tipograf și librar german, și-a deschis afacerea în 1525, la Wittenberg, capitala reformei luterane. A devenit celebru prin tipărirea primei ediții complete a Bibliei traduse de Martin Luther în anul 1534. Această traducere a avut nenumărate ediții și a fost tipărită în mai mult de 100.000 de exemplare. Lufft a fost ales consilier orașenesc, iar mai târziu primar în orașul său natal. Vezi articolul dedicat lui Hans Lufft în *Meyers Grosses Konversations-Lexikon*, volumul XII. Leipzig, Wien: Bibliographisches Institut, 1906, p. 769.



Foto 7-8.
Deteriorări ale
corpului cărții.



und weise die Beicht Ein: der zu verhoren (Forma și modalitatea de a spovedi) (8), *Quomodo Infantes sunt Baptizandi* (15), *Catechesis Sacra* (25), *Oratio pro Terra Frugilis* (31 verso), *Oratio Matutina*²¹ (32 verso) etc.

Însă cea mai interesantă și caligrafică însemnare este: „Christliche Haus-Taffel für allerley heilige orden vnd stende darauss ein ieglicher sein eigen lection woll lernen soll, auf dass er wisse, wie er sich in seinem beruff, nach Gottes wort gebürlich halten soll” (Rânduiala casei creștine pentru clerici și toate categoriile sociale, din care să-și învețe lecția, pentru a ști cum să se comporte cuviincios în chemarea, profesiunea lor, conform Cuvântului lui Dumnezeu (17-23)).

Această compilație de texte biblice este împărțită în opt capitole care conțin întrebări și răspunsuri referitoare la: I. Episcopi, preoți și predicatori, II. Autoritatea

publică și supușii ei, III. Căsătoriți, IIII. Părinți și copii, IIIII. Proprietarii de case și personalul lor. VI. Oficiul tinereții, VII. Văduve. Ultimul capitol conține concluzia: „VIII. Cum ar trebui să se comporte fiecare creștin în chemarea (profesiunea) sa? Fiecare creștin, indiferent de categoria socială sau profesională de care aparține (wess standes er auch ist), trebuie să-și iubească aproapele și să-l îndemne să facă rugăciuni către Dumnezeu. Unde este scris? Astfel scrie Sf. Pavel [în Epistola către] Romani [capitolul] 13. Iubește-ți aproapele ca pe tine însuși, în acest cuvânt sunt rezumate toate poruncile, și în cea de a dintâi Epistolă către Timotei [capitolul] 2 vă îndemn să faceți rugăciuni pentru toți oamenii. Amin.” „Haec scripsit Martinus Zoltnero Verdensis Anno 1653 Die 14. August.” Acest Martin Zoltner (Söldner) din Vărd²² este identic cu cel de pe forțaș. Ultimele trei pagini

Documentare
și metodologie



Foto 9. Depozite de ceară, murdărie
aderentă și urme de atac biologic.

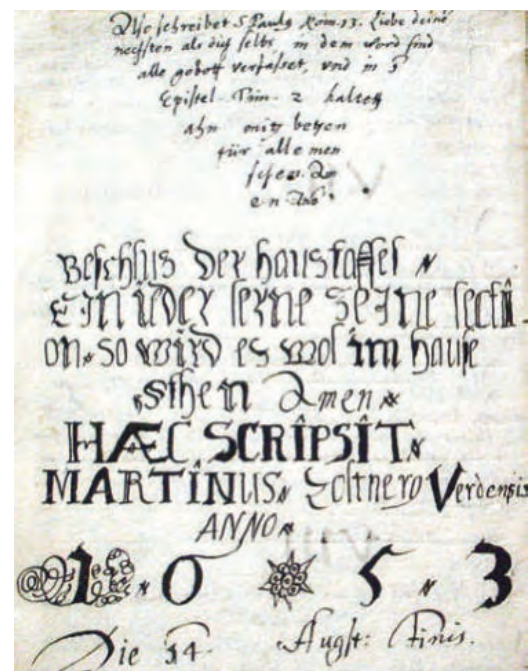


Foto 10.

21. Titlurile sunt în limba latină, iar textele în limba germană.

22. Probabil comuna Vărd din județul Sibiu, în germană Werd, locul de naștere al autorului însemnării. În *Series Pastorum* nu apare niciun preot pe nume Martin Zoltner (sau Zultner, Zuldner, Soltner, Söldner).

cu însemnări cu titlul *Kirchen Nachbahrtschaft* (Vecinătatea bisericii) conține o listă cu numele vecinilor și sunt scrise de altă persoană. Volumul a fost preluat din comuna Archita, jud. Mureș și apare în registrul Neicov al Parohiei Evanghelice de Confesiune Augustană din această comună, la pagina II, nr. crt. 2, nr. de inventar V,5 și mențiunea „carte de cult” (Foto 10).

Cea mai veche carte de cult a colecției noastre, tipărită în Transilvania, este o reeditare a cărții lui Honterus din 1547 și poartă titlul: *AGENDA SACRA, Das ist: Kirchen Ordnung in Hermannstadt/ Auffß new ubersehen/ gebessert und auffgelegt* (AGENDA SACRA, Sau Regulamentul [Ordinea] Bisericii din Sibiu, revizuită, îmbunătățită și reeditată). A fost tipărită la Sibiu de către Marcus Pistorius în anul 1653. Volumul (format 8°, 19,5 x 15,5 cm, cota II,286; 124 de pagini) se află într-o stare de conservare bună, cotorul este ușor deteriorat și prezintă un orificiu de zbor; dispune de coperti din carton cu învelitoare din piele. Pe fila dinaintea paginii de titlu se află următoarea însemnare: „Aus den Büchern meines I[eben]. Vaters Dr. Neugeboren²³ 1887” (Din biblioteca iubitului meu tată Dr. Neugeboren 1887).

Cartea conține cu precădere rugăciuni. Prima parte este dedicată zilelor săptămânii (de la slujba de sâmbătă până la cea de vineri seară). Următorul capitol este dedicat anului bisericesc, începând cu postul Crăciunului (Advent). Urmează rugăciuni pentru pace și rugăciuni de mulțumire, apoi rânduiala botezului și a cununiei. Un capitol întreg este dedicat bolnavilor:

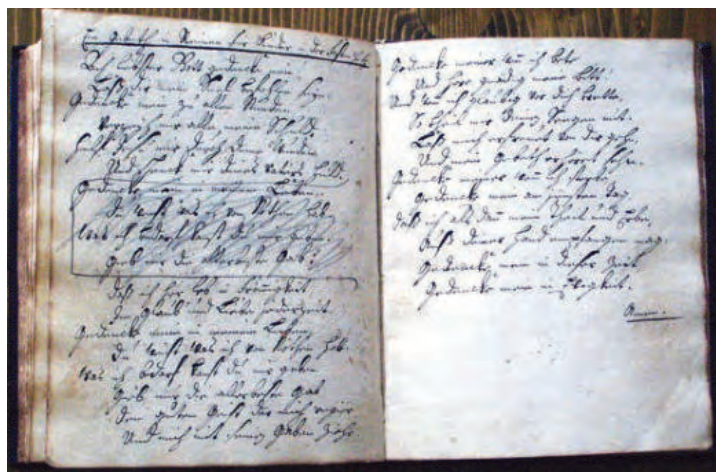


Foto 11.

„Wie man die Krancke Berichten vnd Trösten soll” (Despre cum trebuie înștiințați și mângâiați sufletește oamenii bolnavi). Ultimul capitol conține rânduiala

împărtășaniei bolnavilor. La sfârșitul cărții se află *Collectae (totius Anni)* în limba latină.

Volumul nu este paginat din tipografie; un deținător (Johann Ludwig Neugeboren?) l-a paginat de mână. Ultima pagină tipărită este cea cu numărul 124. Urmează de la 125 la 164, însemnări făcute de un alt deținător și apoi trei pagini într-o caligrafie net superioară: *Tägliches Vesper-Gebet in der Wochen zu spr[echen]* (O rugăciune pentru vecerniile din timpul săptămâni). Pe ultimele două pagini însemnate se găsește o rugăciune cu rimă pentru copii, spre a fi rostită în timpul postului (*Ein Gebeth in Reimen für Kinder in der Fasten zu sp[rechen]*). Ultimele 42 de pagini sunt goale. Însemnările de pe paginile 125-164 sunt rugăciuni, dar și alte texte precum *Introductio Sponsa & celebratas nuptias*, o cuvântare ținută de preot, pentru a pregăti mireasa ca soție și viitoare mamă. Adresarea este una cât se poate de originală: „Liebe Freundin in dem Herrn” (Dragă prietenă întru Domnul).

Pline de compasiune sunt și cele două cuvinte de mângâiere rostite de preot la decesul copiilor; diferența este că unii și-au dat sufletul înainte, iar alții după botez: „Consolatio pro iis quarum Infantuli statim animam a Baptismo expirarunt” și „Consolatio pro iis quarum Infantuli nondum baptizati animam expirarunt”. Biserica evanghelică înmormântează și copii nebotezați, într-un loc special destinat acestora, fără ceremonial, doar cu rugăciuni și cu un cuvânt de mângâiere. Aceste însemnări conțin și o rânduială a casei creștine: *Der Christen Hauss-Taffel*. Iată câteva rânduri din rugăciunea destinată copiilor (Foto 11):

„Ach liebster Gott gedencke mein!
Lass dir mein Seel befohlen seyn.
Gedencke mein zu allen Stunden,
Verzeih mir alle meine Schuld.
Hülf Jesu mir durch deine Wunden,
Und schenck mir deines Vaters Huld

Gedencke mein am jüngsten Tag,
dass ich als dann mein Theil und Erbe,
auss deiner Hand empfangen mag,
Gedencke mein in dieser Zeit,
Gedencke mein in Ewigkeit.”

(Dragă Dumnezeu amintește-ți de mine!
Ție îmi încredințez sufletul.
Amintește-ți tot timpul de mine
Și iartă-mi păcatele.

23. Însemnarea aparține unuia dintre fiii lui Johann Ludwig Neugeboren (1806-1887), învățător și predicator în Sibiu, custodele colecției de mineralogie și bibliotecarul Muzeului Brukenthal. În 1862 devine preot în Avrig. A publicat peste 60 de lucrări de mineralogie și paleontologie. Johann Ludwig Neugeboren este fiul lui Daniel Georg Neugeboren (1759-1822), suprintendent (1806-1822) al Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din Transilvania. Vezi: *Myss, Lexikon der Siebenbürger Sachsen*, p. 367-368.

Să mă ajute, Isuse, al tău supliciu,
Și dăruiește-mi bunăvoința Tatălui.

Amintește-ți de mine în ziua de apoi,
pentru ca atunci din mâna ta,
să-mi primesc partea la moștenire,
Amintește-ți de mine acuma,
și amintește-ți de mine și în veci vecilor.)

Cea mai răspândită Carte de Cult a fost însă cea din anul 1748: *AGENDA SACRA das ist: Kirchenordnung zum heiligen Gebrauch der Hermannstädtischen/ wie auch der übrigen Evangelischen Kirchen in Siebenbürgen von neuem übersehen/ vermehret/ und aufgelegt im Jahr 1748* (Agenda Sacra sau: Regulament bisericesc spre Sfânta întrebuintare a Bisericii Evanghelice din Sibiu, precum și a altor biserici din Transilvania, ediție revizuită și adăugită în anul 1748). A apărut la Sibiu în tipografia orașenească aflată sub conducerea lui Sárdi Sámuel. Majoritatea cărților de cult din colecția noastră sunt din această ediție, dar din păcate multe dintre ele se află într-o stare avansată de deteriorare, fiind foarte frecvent folosite de către preoți și predicatori la slujbe duminicale, cununii, botezuri, înmormântări etc (Foto 12).

Exemplarul pe care îl vom prezenta în continuare (cota II,2; format 8°, 21,5 x 16,5 cm; 325 + 3 + 8 pagini) are pagina de titlu lipsă²⁴, dar în rest starea sa de conservare este bună, aceasta fiind una dintre puținele cărți de cult care beneficiază de o copertă nouă din carton cu cotorul din pânză. Structura lucrării este asemănătoare cu cea din 1653: *Canon liturgicus* (rugăciuni și invocații pentru slujbele matinale de peste săptămână și an), *Collectae eaeque tum Germanicae, tum Latine* (rugăciuni care încheie partea introductivă a slujbei, în timpul căreia în biserica medievală se obișnuia strângerea colectei), *Formulae Prec[c]um Publicarum* (rugăciuni pentru slujbe cu tematici diverse)²⁵, *Ritus Baptisandi, Modus Copulandi, Formulae Bendedicendi et Introducendi, Modus Visitandi et consolandi aegrotos, Modus Communicandi Aegrotos, Modus Administrandi Sacramentum Coene Dominicae, Formula administrandi*

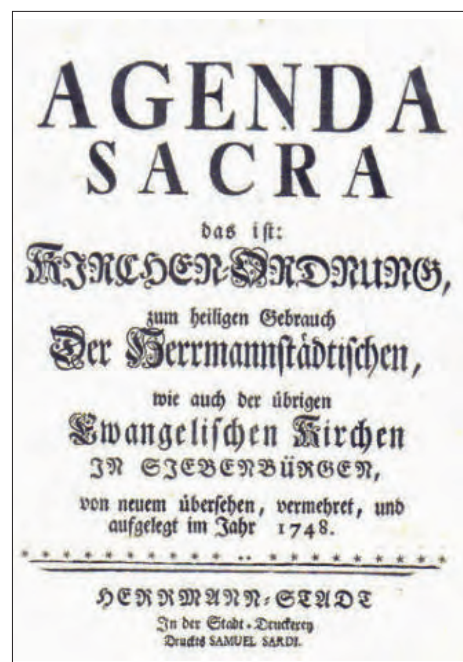


Foto 12.

*Sacramentum baptismi idiomate Hungarico*²⁶, *Formula Sacramentum communicandi idiomate Hungarico*, *Formula absoluendi & communicandi idiomate Hungarico*, *Modus agendi cum malefici* (delicvenți, hoți, criminali etc.), *Paraenesis ad Confitentes* (sfaturi și învățături moral-religioase pentru credincioși), *Tabula Oeconomica* (rânduiala casei creștine), *Ad Sepulturam*. Ultimele patru file (opt pagini) tipărite nu se regăsesc în celelalte exemplare și par a fi un fel de anexă care conține două rugăciuni: una de dimineață și una de căință.

Prima filă a cărții conține următoarea însemnare: „Agenda sacra 1748 Diese Agende ist aller Wahrscheinlichkeit nach Eigentum des jeweiligen Pfarrers Johann Michaelis (1861-1877) gewesen, der von 1850-1860 Prediger an der Spitalskirche in Hermannstadt gewesen. Diese Anmerkung stammt von Hans Ungar²⁷ Christtag 1957” (Agenda sacra 1748. Această carte de cult a aparținut foarte probabil preotului Johann Michaelis (1861-1877), cel care între 1850-1860 a fost predicator la Biserica Azilului²⁸ din Sibiu. Această însemnare e făcută de către Hans Ungar Crăciunul anului 1957). Dedesubt cu creionul apare scris de altă persoană: „[Geschenk der Pfarr] gemeinde Alzen” (Cadou din

24. Fotografia provine de la exemplarul cu cota III,70.

25. Câteva exemple: *Bey anhaltender Theuerung und grosser Hungers-Noth* (Cu ocazia unei scumpiri durabile și foamete mari), p. 200; *Wenn durch Gottes Verhängniss die Raupen, Heuschrecken, Mäuse, und ander Ungeziffer den Früchten Schaden thun* (Când Dumnezeu hărăzește stricăciuni fructelor prin omizi, lăcuste și alte insecte), p. 213.

26. Până la jumătatea secolului XIX au aparținut supraintendenturii sașilor evanghelici și câteva comunități evanghelice de limbă maghiară. Acestea au avut până aproximativ la sfârșitul secolului al XVIII-lea preoți sași, care slujeau însă în limba maghiară.

27. Johann Traugott Ungar, originar din Cenade, județul Alba, a fost mai întâi rectorul școlii evanghelice din Vingard, județul Alba, apoi între 1920 și 1937 preot în Vingard și între 1937 și 1944 în Rusciori, județul Sibiu; din 1944 în a fost preot în Alțâna, județul Sibiu. Vezi și *Series Pastorum*, nr. 5 / 29; 194 / 22; 253 / 14.

28. Biserica Azilului (Spitalskirche) este cea mai veche dintre bisericile Sibiului datând din anul 1292. Și-a primit numele de la azilul orașului, în a cărui curte se află. Biserica a fost folosită și de către credincioșii orașului până la construcția bisericii principale din Piața Huet. Biserica Azilului a funcționat până la sfârșitul secolului al XIX-lea. Vezi și SINGERUS, Emil. *Cronica orașului Sibiu 1100-1929*. Sibiu: Imago, 1997, p. 12.

partea parohiei Alțâna). Avem astfel o istorie clară a volumului: predicatorul Johann Michaelis devine în anul 1860 preot în Alțâna, unde va rămâne până la decesul survenit pe data de 17.06.1877²⁹. Din Alțâna, volumul ajunge la Institutul Teologic Protestant Unic de Grad Universitar, Ramura Germană Sibiu³⁰. Ștampila (în germană) a acestei instituții se află pe ultima filă (Foto 13).

Corpul cărții este precedat și urmat de câte o filă cu însemnări care poartă titlul: *Gottesdienst im Spital* (Slujba în azil). Predicatorul descrie slujbele conform anului bisericesc: duminici obișnuite, zile de post, predica de miercuri, zilele de căință, orele de rugăciune, slujba de împărtășanie etc. Câte un paragraf mai amplu este dedicat împărtășaniei bolnavilor, slujbei în incinta închisorii și rugăciunii de dimineață (Morgenkirche).

Pe lângă cărțile de cântece și cele de cult, biserica folosește în mod firesc și Biblia sau Sfânta Scriptură în slujbele ei. Biserica Evanghelică a promovat încă de la începuturile sale răspândirea Bibliei în limba maternă a credincioșilor. Bibliile parohiilor sunt deci în limba germană și nu latină. Cea mai veche Biblie din colecția ACBER datează din anul 1543 și a fost editată de către Hans Lufft din Wittenberg. Volumul este din păcate incomplet, începe cu fila XXXII (a Doua Carte a lui Moise sau Exodul, sfârșitul capitolului doi și începutul capitolului trei) a Vechiului Testament. Ultima filă a primei părți este cea cu numărul CCCLXV, pe verso acesteia se află colofonul: „Gedruckt zu Wittenberg: Durch Hans Lufft. M. D. XLIII.”

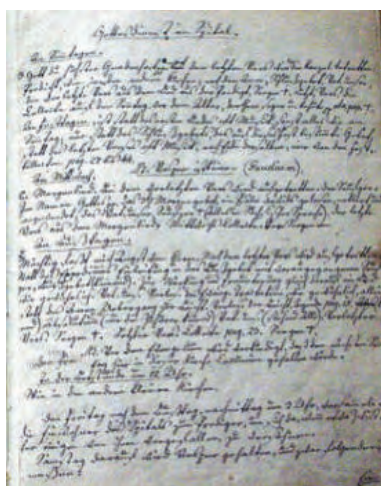


Foto 13.

o însemnare cu cerneală: „Simon Blasius 1730”.

Urmează o filă netipărită, apoi Noul Testament de la fila II la CCCLXXI (Prima Epistolă a lui Pavel către Timotei, sfârșitul capitolului 6, începutul prefeței la a Doua Epistolă către Timotei), deci tot incomplet. Cartea (cota IV,20; format 4°)

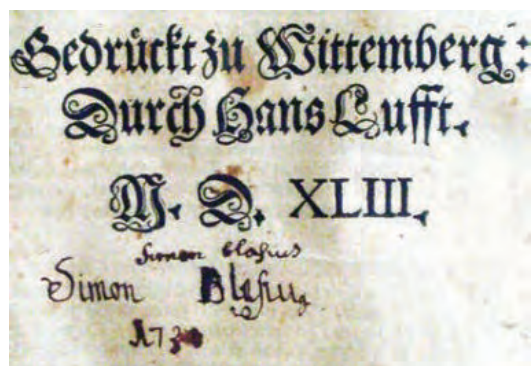


Foto 14.

are coperta lipsă și cotorul deteriorat, cu rămășițe de piele. Pe lângă depozite de murdărie de origine diversă, filele prezintă plieri, fisuri, sfășieri, pierderi de material, halouri și pete. Pe un carton separat se află textul colofonului și ștampila Parohiei Evanghelice de Confesiune Augustană din Rotbav (Rothbach), județul Brașov (Foto 14).

Tot din anul 1543 datează un Vechi Testament (cota V,50; format 4° mare) în două părți. Prima parte ține de la Cărțile Pentateuhului până la Cântarea Cântărilor (prima filă este cea cu numărul XXXI, sfârșitul Primei Cărți a lui Moise sau Facerea; pagina de titlu lipsește). Ultima filă (CCCL) conține același colofon ca și titlul menționat anterior (cota IV,20). Partea a doua include cărțile Profeților: *Die Propheten alle Deutsch D[octo]r. Mart[in]. Luth[er]. Gedruckt zu Wittenberg Durch Hans Lufft M. D. XLIII* (Toți profeții în limba germană, [în traducerea] Doctor[ului] Martin Luther, tipărită la Wittenberg de către Hans Lufft 1543). Și partea a doua este incompletă, ajungând doar până la fila XXVII (capitolul 2 din Cartea lui Ieremia). Nici această carte nu are coperta originală, iar cotorul este și el deteriorat. Volumul a fost preluat cu două coperti din lemn nelegate, ambele cu circa șapte centimetri mai înalte decât blocul cărții. Pe coperta a doua este lipită o bucată de hârtie cu însemnarea: „Pfarrer Karl Reinerth³¹ Margaretheng[asse]. 12 Nr. 17”; pe verso: „Mortsdörfer Petrus 113,4, 1594-1601”³² (Foto 15-16).

Starea de conservare a volumului este destul de proastă. Copertile din lemn nelegate au fost atacate de insecte xilofage, pe suprafața lor fiind vizibile numeroase galerii și orificii de zbor. Filele cărții prezintă depozite de ceară și murdărie aderentă, praf și fire de păr.

29. *Series Pastorum*, nr. 5 / 20.

30. Institutul Teologic Protestant Unic de Grad Universitar Cluj-Napoca este o instituție de învățământ superior a Bisericii Reformate, Bisericii Unitariene și Bisericii Evanghelice-Luterane din România având ca misiune primordială formarea preoților. Limba de predare în acest institut teologic este maghiara. Până nu demult a existat la Sibiu, o „Ramură Germană”, adică o secție cu predare în limba germană, susținută de Biserica Evanghelică de Confesiune Augustană din România, la acea dată membră a Institutului. Vezi și <http://proteo.cj.edu.ro>.²¹ Titlurile sunt în limba latină, iar textele în limba germană.

31. Karl Reinerth s-a născut la Cincu, a fost predicator în Cislădie (județul Sibiu), între 1916 și 1921 preot în Drăușeni (județul Brașov), între 1921 și 1928 în Șona (județul Alba), de unde pleacă la Sibiu și este angajat ca predicator. Vezi și *Series Pastorum*, nr. 42 / 23 și 128 / 25.

32. Petrus Mortesdörfer (+ 1601), născut la Motiș, între 1594 și 1601 preot în Târnăvioara, județul Sibiu. Vezi *Series Pastorum*, nr. 113 / 4.



Foto 15. Deteriorări ale cotorului.



Foto 18. Galerii produse de insecte xilofage.



Foto 16. Plieri, rupturi, modificări cromatice ale filelor.



Foto 19. Intervenție de restaurare inadecvată.

Documentare și metodologie

Este vizibilă și o intervenție de restaurare inadecvată, prin care s-a încercat lipirea unei file sfâșiate. Adezivul aplicat pe o suprafață mai mare decât a peticului prezintă urme vizibile de îmbătrânire: modificare cromatică, pierderea proprietăților adezive și coezive (Foto 17-20).

Mai nouă și aproape completă³³ este Biblia cu cota V,43 (format 4° mare), tipărită în 1565 de Hans Lufft la Wittenberg. *Biblia. Das ist: Die gantze heilige Schrift: Deutsch. D. Mart[in]. Luth[er]* (Biblia.

Adică: Întreaga Sfântă Scriptură în limba germană de Martin Luther. Vechiul Testament) – de la Cartea I-a lui Moise, sau Facerea la

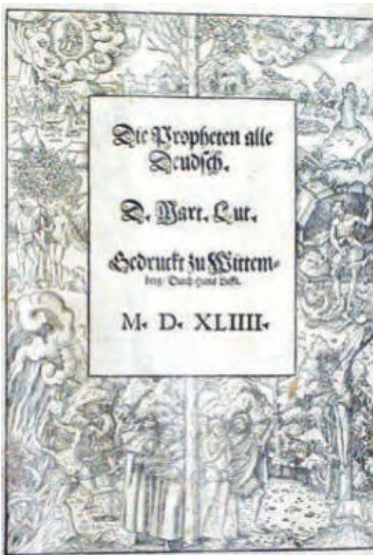


Foto 17.

Fragmente Adăugate Cărții lui Daniel, Rugăciunea lui Azarie³⁴ – are 7 + 338 de file și un colofon cu date care corespund paginii de titlu. Urmează Profeții și Noul Testament (de la fila 226), care au 382 de file, inclusiv pagina de titlu: *Propheten*



Foto 20. Urme de mușcări

alle Deutsch D[octo]r]. Mart[in]. Luth[er]. Pagina de titlu a Profeților și Noului Testament conține datele paginii de titlu principale, iar colofonul indică anul 1564 (Foto 21).

Înainte să trecem la descrierea însemnărilor, vreau să ne oprim asupra filei care urmează paginii de titlu. Pe recto se află un portret și următoarea titulatură: „Von Gottes gnaden Augustus: Her[tzog] zu Sachsen: des heiligen Römischen Reichs Ertzmarschalh vnd Churfürst: Landgraff in Döringen: Marggraff zu Meissen: vnd Burggraff zu Magdeburg” (Din mila lui Dumnezeu Augustus: Duce de Saxonia: Mare Mareșal al sfântului

33. De la pagina de titlu până la fila 73 (74) toate sunt desprinse, iar unele și parțial rupte. Lipsesc filele: 1, 7, 12, 24, 38.

34. Apocrifă.



Foto 21.



Foto 22.

Imperiu Roman și Principe Elector: Conte de Döringen: Marchiz de Meissen: Castelan de Magdeburg). Pe verso se află textul unei interdicții de tipărire impuse de principele elector August de Saxonia (1526-1586) următorilor trei tipografi: Conrad Kühl, Bar[tholomäus] Vogel și Christof Schramm. Aceștia nu aveau dreptul de a tipări și comercializa Biblia și cărțile de predici ale lui Martin Luther. Interdicția a fost emisă la Dresda (Dresden) pe data de 11 iunie 1564 (Foto 22).

Cartea are coperti din lemn învelite în piele (pe prima copertă se află imprimat anul 1567) cu ferecătură și închizători din alamă. Pe forzațul lipit pe coperta a doua a fost însemnată cu data de 13 februarie 1629 o rugăciune (oratio) în limba germană de către o persoană cu inițialele: „A. L. N.” Forzațul copertii a treia include mai multe însemnări: prima și cea mai veche este cea a lui Franciscus Seiler: „Franc[isc]us Seiller dem ist das buch lieb ...” (Cartea aparține lui Franciscus Seiller, îi este dragă ...). Însemnarea conține și o dată: 6 decembrie 1598.

Starea de conservare a cărții este extrem de precară. Copertile din lemn prezintă uzură funcțională, murdărie aderentă și pierderi de material. Pielea este crăpată pe alocuri în zona canturilor, lăsând la vedere placa de lemn. Sunt vizibile orificii de zbor produse de insecte xilofage, atât în lemnul copertii, cât și în blocul de carte. Forzațul anterior prezintă rupturi și zone lipsă. Cotorul interior este desprins de copertă. Primele file sunt extrem de afectate, ele prezentând fragilizări, fisuri, rupturi, denivelări și plieri semnificative. Pot fi observate, de asemenea, pete, halouri de apă, pete de foxing.

Sunt vizibile multiple însemnări urmate de versuri în latină, iar apoi un episod fericit din viața acestui

Franciscus Seiler: „Anno [15]90 Ad dem 16 Maÿ habe ich hochzeit gehabt mit der Tugendhafft Barbara H. Gregorij Ennricij Twgtter” (În anul 1590, pe 16 mai am avut nunta cu virtuoaasa Barbara, fiica domnului Gregorius Ennricus). Urmează „Anno [15]99 den 1. Junuij ist der H. Vatter Greger Ennricus Zum borger beruffenn worden” (În anul 1599, pe întâi iunie tatăl meu Greger Ennricus a primit cetățenie [cetățenia unui oraș]). Un

alt eveniment fericit al familiei Seiler este nașterea primului fiu: „Anno 1600 Ad dem 28. Martij Ihm Dienstag vohr ostren ist mein erst Sonn geborenn Mattias zwissem 9 vnnd 8 Vvr dess Morgens” (În anul 1600, pe 28 martie, marțea dinaintea Paștelui s-a născut primul meu fiu Mattias între ora 9 și 8 dimineața)³⁵.

Ultima însemnare vizează un eveniment trist: „Im Jar nach Christi geburt als man schreibett 1617 de 21. tag Octobris ist meine Allerhochgeliebste fraw Mutter Barbara Serwialij Hundertbuchlers Ehlrige Haussfraw begraben des abens nach Mittag vmb 2 vhr.” (În anul după nașterea lui Christos 1617, ziua de 21 octombrie, după amiază la 2 a fost înmormântată preaiubita mea mamă și sinceră soție a lui Serwialius? Hunderbuchler.)

Urmează însemnarea lui Johannes Zolarius, care menționează ceva despre trei florini și cinci dinari, iar apoi una din 1665 pe care nu am putut-o descifra din cauza cernelii șterse. Pagina de titlu conține și ea două însemnări: „[.] Eccl[esi]a Magariensis [Pelișor, județul Sibiu, germană: Magarei] Comparantus A[nn]o 1673 [.]nte Pastore Andrea Mildis”³⁶ și „Sum Johannis Ludovici Begonienn[is] An[no]. 1652 die 29. April Taxata fl. 10”. Cartea a rămas în proprietatea Parohiei Evanghelice de Confesiune Augustană Pelișor până când

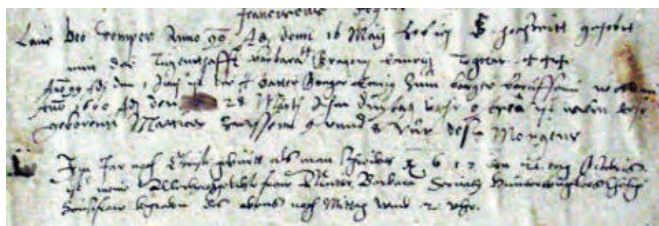


Foto 23.

35. A se înțelege că travaliul a durat de la 9 seara la 8 dimineața.

36. Conform *Series Pastorum*, nr. 132 / 4, Andreas Mild s-a născut la Pelișor, a fost întâi predicator în Bărcuț, județul Brașov, iar între 1653-1669 preot în satul său natal. *Series Pastorum* nu menționează niciun preot între 1669 și 1691. August Hermann Francke (1663-1727), preot și teolog german, fondatorul unei Școli pentru săraci și al unui Orfelinat care a impulsionat viața universitară și bisericească a orașului Halle, aducându-i acestuia renume mondial. Vezi *RGG*, vol. II, col. 1013-1016.



Foto 24.

a fost preluată de către instituția noastră (Foto 23).

Bibliile din secolul al XVI-lea sunt interesante și valoroase, dar cele mai multe Biblii din colecția noastră provin din secolul al XVIII-lea. Un centru important pentru răspândirea Sfintei Scripturi a fost orașul Halle (Saale), la acea vreme parte a Regatului Prusac. Editura Orfelinatului a fuzionat cu Societatea Biblică Canstein (fondată în 1710), propunându-și să tipărească Biblii la un preț accesibil

pentru cei săraci. Librăria Orfelinatului din cadrul Fundațiilor Francke³⁷ a fost implicată încă din anul 1697 în editarea și răspândirea de literatură religioasă. Până în 1800 s-au vândut 1.700.000 de Biblii și 900.000 de exemplare din Noul Testament³⁸.

Din Editura Orfelinatului Francke din Halle provine cartea cu cota II,330, format 8° (19 x 10 cm), o Biblie groasă de 12 + 1280 + 64 + 384 pagini din anul 1708, cu copertă din carton învelit în piele. Aceasta conține Vechiul și Noul Testament împreună cu apocrifele Ezra III-IV și a III-a Carte a Maccabeilor, după traducerea lui Martin Luther: *BIBLIA. Das ist/ Die ganze Heilige Schrift Altes und Neues Testaments/ Nach der Deutschen Übersetzung Doct[oris]. Martin Luthers/ Mit dessen Vorreden und Randglossen/ ... Nebst Aug[ust]. Hermann Franckens Vorrede* (Foto 24).

Fiecare capitol este prevăzut cu un titlu (Summaria) care redă pe scurt conținutul acestuia. Prefața este scrisă de însuși August Hermann Francke, un mic tratat teologic despre folosul (Nutzen) și modalitatea de a citi Sfânta Scriptură care se termină cu următoarea urare: „Ich wünsche einem ieden bibelleser von hertzen/ dass er nicht ohne nutzen ... auch nicht mit wenigem/ sondern mit grossem/ reichen und überschwenglich herrlichem nutzen die heilige schrift lesen/ wieder lesen/ öfters wiederholen/ darinnen zu seiner täglichen wahren seelenfreude/ erquickung und stärckung/ suchen und forschen/ Jesum Christum aber/ als den kern der schrift ... ergreifen/ ... ein hertz/ seele und geist mit ihm werden/ auch ewig mit ihm leben ...” (Urez din toată inima

cititorilor Bibliei, să o citească nu fără sau numai cu puțină, ci cu nespus de multă folosință, să o citească și răsцитеască continuu, ca prin cercetarea ei să-și găsească pentru fiecare zi a vieții bucurie sufletească, învioreare și îmbărbătare, iar pe Isus Christos să-l recunoască ... ca miezul Scripturii ... să-și unească inima, sufletul și spiritul cu el, întru veșnicie ...).

Cartea conține două însemnări: una pe pagina de titlu și una pe ultima filă. Pe pagina de titlu se află însemnat: „Joh[ann]. Paul Loesch”; iar în spate: „Andreas Fuchs Kürschner Meister in Clausenburg” (Andreas Fuchs meșter blănar din Cluj). Această Biblie a fost în posesia Institutului Teologic Protestant Unic de Grad Universitar, Ramura Germană Sibiu.

Starea de conservare a volumului este relativ bună. Coperta din piele s-a rigidizat în timp, fisurându-se în zona cotorului și a canturilor. Pe lângă uzura funcțională și pierderile de material, sunt prezente și orificii de zbor. Pe forzațurile cărții sunt vizibile denivelări, gonflări, fisuri, pierderi de material, pete. Corpul cărții s-a detașat ușor de copertă, lăsând vizibilă legătura. Filele cărții prezintă multiple halouri și pete maronii, precum și

Foto 25. Deteriorări ale învelitorii.



Foto 26. Rupturi, pete, denivelări, material suport lipsă.

denivelări (Foto 25-26).

O altă Biblie, de data asta nu din Germania, ci din Confederația Helvetică, este cea cu cota II,1246 (format 8°: 17,5 x 10 cm; 14 + 909 + 1 + 265 + 5 pagini; copertă de carton învelită în piele), apărută în 1759 la Basel în tipografia lui Johann Rudolf Im Hof. Chiar dacă a apărut într-un oraș de confesiune reformată, este o Biblie tradusă de către Martin Luther: *Biblia/ Das ist: Die ganzte Heil. Schrift/ Alten und Neuen Testaments/ Nach der Deutschen Übersetzung D. Martin Luthers/ Mit*

37. August Hermann Francke (1663-1727), preot și teolog german, fondatorul unei Școli pentru săraci și al unui Orfelinat care a impulsionat viața universitară și bisericească a orașului Halle, aducându-i renume mondial. Vezi RGG, vol. II, col. 1013-1016.

38. RGG, vol. I, col. 1462.



Foto 27.



Foto 28.

vorgesetztem kutzen Innhalt eines jeden Capitels/ Wie

auch der richtigen Summarien und vielen Schrift-Stellen auf das allersorgfältigste versehen/ Nach denen bewährtesten und neuesten Editionen mit grossem Fleiss ausgefertigt/ Samt einer Vorrede Von Hieronymo Burckhardt/ Der Heil. Schrift Doctor (Biblia, sau: Sfânta Scriptură completă cu Vechiul și Noul Testament, cu un sumar al fiecărui capitol și alte sumare mai ample și trimiteri, realizată cu multă trudă după ediții deja consacrate, dar și după cele mai recente, cu un cuvânt introductiv de Hieronymus Burckhardt³⁹, doctor în Sfintele Scripturi) (Foto 27).

Pe forțașul din față este lipit un ex-libris: „Vereinigung Kronstädter Sammler: Geschenk von Michael Weiss, Kronstadt 1908” (Uniunea

Colecționarilor Brașoveni: Donată de Michael Weiss, Brașov 1908). Pe forțașul din spate, cu cerneală numele unei deținătoare: „Henriette Schunn”. Cartea a fost preluată de la Institutul Teologic Protestant Unic de Grad Universitar, Ramura Germană Sibiu.

Unul dintre cei mai prolifici autori religioși ai Germaniei protestante a fost profesorul de teologie de la Universitatea din Erlangen, Georg Friedrich Seiler (1733-1807). El este autorul unui bestseller teologic al vremii, care a avut 16 ediții: *Die Religion der Unmündigen* (1772) (Religia minorilor), și al unei serii intitulate Marea Carte de Zidire Biblică – *Das grössere biblische Erbauungsbuch*, apărute în mai multe ediții între anii 1776 și 1800⁴⁰. Cu comentariile (germană: Anmerkungen) acestui iluminist moderat în ale teologiei a apărut în anul 1782 o ediție (a IV-a) a Bibliei lui Luther în cadrul Institutului Biblic (Bibelanstalt): *Die heilige Schrift des alten Testaments im Auszug samt dem ganzen neuen Testament nach Luthers Uebersetzung mit Anmerkungen von D. Georg Friedrich Seiler/ Vierte Auflage* (Sfânta Scriptură a Vechiului Testament în extrase și a Noului Testament complet după traducerea lui Luther și cu observații (comentarii) de Georg Friedrich Seiler). Volumul are cota II,1515, format 8° (18 x 10 cm), coperti de carton învelite în piele, 20 + 590 + 408 + 678 + 8 pagini și este împărțit în trei părți: I. Vechiul Testament, 590 de pagini, II. Psalmi, Cărțile lui Solomon și ale Profeților, 408 pagini cu frontispiciu propriu, dar incomplet și III. Noul Testament, 678 de pagini cu frontispiciu propriu (Foto 28).

Cartea conține o dedicație pentru Christian Friedrich Carl Alexander⁴¹ (1736-1806), Marchiz de Brandenburg zu Ansbach-Bayreuth, căruia i se mulțumește a fi „Beförderer dieses Bibelwerkes” (Protectorul acestei

Documentare și metodologie



Foto 29-30. Aspecte din Arhiva Centrală a Bisericii Evanghelice.

39. La sfârșitul cuvântului introductiv se semnează: „Diener am heiligen Wort Gottes in der Kirchen zu Basel” (Slujitor al Sfântului Cuvânt al lui Dumnezeu în Bisericile din Basel).

40. Vezi TSCHACKERT, Paul. *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 33. Leipzig: Dnucker-Humboldt, 1891, p. 647-649.

41. Vezi HAENLE, Siegfried. Karl Alexander, Markgraf von Brandenburg zu Ansbach Baireuth. În: *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 15. Leipzig: Dnucker-Humboldt, 1882, p. 264-266.

Bibliei cu comentarii). O mulțumire mai amplă scrisă de însuși Georg Friedrich Seiler se găsește pe următoarele două file. Din ea aflăm că patronul Bibliei, marchizul Carl Alexander, a contribuit cu un „ajutor bănesc generos” (grossmüthige Unterstützung) la tipărirea ei și a ordonat școlilor din principatele sale să o folosească în activitatea educațională. Marchizul este convins de faptul că „dass ohne eine vernünftige Religion, kein Staat glücklich sey” (fără o religie rațională (accesibilă intelectului uman) niciun stat nu poate fi fericit). Carl Alexander mai este lăudat și pentru finanțarea Universității din Erlangen, unde își desfășura activitatea îngrijitorului acestei ediții a Bibliei. În prefața cărții, Georg Friedrich Seiler numește citirea Bibliei, ca „Das wichtigste und heilsamste Theil des Erbauungsgeschäftes” (Cea mai importantă și utilă latură a zidirii sufletești).

Volumul provine tot din biblioteca Institutului Teologic Protestant Unic de Grad Universitar, Secția Germană Sibiu, cu ștampila și cota pe forța și pe pagina de titlu. Forța din față conține o însemnare a lui Michael Fleischer, iar cel din spate: „Diese Heim-Bibel gehört dem Peter Fleischer” (Această Biblie de casă aparține lui Peter Fleischer). Pe verso paginii de titlu se citește cu greu o însemnare mai lungă cu creionul și destul de ștersă: „Dies buch ist mir lieb [und wer] mirs stillt der ist ein Dieb [...]” (Această carte îmi este dragă și cine mi-o fură este un hoț ...). Exemplarele prezentate până acum reflectă starea generală a fondului de carte veche (fondul 612) din Arhiva Centrală a Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană (Foto 29-30).

Cel mai frecvent tip de deteriorare este cel determinat de vârsta exemplarelor și de procesele fotochimice survenite în timp: modificări cromatice, rigidizarea copertilor din piele, a filelor, rigidizare ce a condus la fisuri, fragilizare, rupturi și pierderi de material suport. Pierderile de material – coperta și cotorul au fragmente lipsă sau lipsesc în întregime, filele prezintă sfâșieri și lipsuri, fascicule întregi au fost pierdute – sunt cauzate în mod frecvent de folosirea intensivă și de manipularea adesea improprie. Pe majoritatea exemplarelor sunt prezente depuneri de praf, murdărie aderentă și uneori ancrasată.

O altă deteriorare întâlnită la un lot destul de restrâns de volume este deformarea corpului cărții, cauzată de manipularea inadecvată și/sau de condițiile improprie (umiditate relativă ridicată sau contactul accidental cu apa) în care au fost păstrate cărțile înainte de a ajunge în Arhiva Centrală.

Pe lângă factorii de degradare deja menționați, amintim și factorul biologic. Urme de atac fungic (inactiv) au fost constatate în măsură destul de redusă și au dus la modificări cromatice și pierderea flexibilității hârtiei. Mai frecventă însă s-a dovedit a fi acțiunea insectelor xilofage, al căror atac, deși în prezent inactiv, este vizibil prin orificiile de zbor și galeriile existente în corpul cărților și în copertile de hârtie, lemn sau piele.

(Fotografiile aparțin ACBER.)



http://ro.wikipedia.org/wiki/Biserica_1_SF%C3%A2ntul_Ioan_din_Sibiu#mediaviewer/Fi%C8%99ier:Biserica_Sf._Johannis_din_Sibiu2.jpg

Actualități privind Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor al Bibliotecii Naționale a României

Mariana-Lucia Nesfântu, șef serviciu
Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor
Biblioteca Națională a României
bdul Unirii, nr. 22, sector 3, cod 030833, București
tel. +40 213177805, +40 213142430-34, int. 1158; fax +40 213123381
e-mail: mariana.nesfantu@bibnat.ro

Structura funcțională actuală a Centrului Național de Patologia și Restaurarea Documentelor

În prezent, activitatea CNPRD este structurată pe următoarele sectoare de activitate:

1. conservare preventivă a colecțiilor de patrimoniu;
2. investigații fizico-chimice și biologice pe cărți și documente de patrimoniu;
3. restaurare de cărți și documente de patrimoniu;
4. formare și instruire practică pentru viitori restauratori de carte și documente de patrimoniu;
5. elaborare de surse de informare de profil, precum *Revista Română de Conservare și Restaurare a Cărții*.

Instalarea CNPRD în noile spații și dotarea laboratoarelor

În cursul anului 2012, Serviciul Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor s-a mutat din vechea locație, mult prea mică pentru necesitățile sale profesionale, în noua clădire a Bibliotecii Naționale a României, unde spațiul alocat ocupă aproximativ 2.400 mp. Laboratoarele de restaurare corp carte, legătură carte și tratamente uscate / umede carte sunt situate la etajul 5. Laboratoarele de restaurare componente lemn-metal carte și laboratoarele de investigații chimice, fizice și biologice se află la etajul 6, iar stația de igienizare / carantină / tratamente biologice carte, la demisol.

Deoarece activitățile serviciului sunt complexe, de strictă specialitate și cu un statut diferit de cel al activităților curente de bibliotecă, s-a realizat un proiect unitar, la standarde europene, care include: un tronson separat de climatizare generală a aerului, laboratoare spațioase pentru curățare uscată și umedă carte, restaurare corp carte, restaurare legătură carte, restaurare componente lemn-metal carte și investigații fizico-chimice și biologice carte. Laboratoarele au fost dotate de proiectant și cu instalații de monitorizare și reglare a microclimatului. Proiectul include și mini-laboratoare de restaurare, birouri pentru personal, spații anexe (pentru materialele de restaurare, ustensilele și uneltele specifice), magazii și spații pentru igiena personalului.

Laboratoarele au fost dotate cu aparatură și echipamente profesionale, pentru toate categoriile de activități:

– pentru restaurare corp carte și documente de patrimoniu: cuvă termostată pentru spălarea filelor, masă luminoasă pentru restaurarea filelor, masă de restaurare cu microprocesor digital de reglare a temperaturii și a presiunii de aspirare, dispozitiv pentru restaurarea filelor legate în cotor și rafturi mobile pentru uscarea filelor;



Foto 1. Masă luminoasă pentru restaurarea filelor.



Foto 2. Suport de restaurare a filelor legate în cotor.



Foto 3. Cuvă termostată pentru spălarea filelor.



Foto 4. Rafturi mobile pentru uscarea filelor.

– pentru restaurare legătură carte: echipament multifuncțional de restaurare, prelucrare și reconstituire a cotoarelor și a preselor de lemn cu șurub pentru fixarea și strângerea cotoarelor;



Foto 5. Dispozitiv multifuncțional de restaurare a cotoarelor.

Foto 6. Formarea cotorului în presă.



Foto 7. Restaurarea cotorului în presă.

– pentru investigații carte: stereomicroscop cu telecameră cuplată la calculator, care mărește imaginea reală de 180 de ori și o salvează automat, microscop portabil pentru investigații rapide pe teren, pipete automate etc.;



Foto 8. Stereomicroscop cu telecameră cuplat la calculator.

– pentru restaurare componente lemn / metal carte: ustensile și unelte specifice prelucrării și restaurării lemnului și a metalelor, banc de lucru etc.;



Foto 9. Unelte pentru restaurare lemn-metal.



Foto 10. Banc de lucru pentru restaurare.

– pentru protecția personalului și a mediului de laborator în timpul operațiunilor cu degajare de pulberi fine (de lemn, piele, adezivi etc.), de vapori iritanți, praf: grup aspirant mobil și hotă chimică mobilă, (două) lămpi UV mobile pentru dezinfectarea documentelor contaminate.



Foto 11. Grupul aspirant mobil.



Foto 12. Hota chimică mobilă.

Aceste echipamente contribuie substanțial la scurtarea unor etape ale procesului de restaurare, la creșterea nivelului calitativ al intervențiilor de restaurare, la investigarea foarte avansată a structurii materialelor componente ale cărților, a atacurilor biologice existente și la protecția personalului și a microclimatului de laborator. Valoarea achizițiilor făcute a depășit suma de 200.000 de lei.

Resursele umane ale CNPRD

Serviciul Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor beneficiază în prezent de resurse umane cu o calificare profesională ridicată și cu experiență în domeniu între 10 și 20 de ani. Echipa de lucru este formată din zece persoane, după cum urmează:

– Mariana-Lucia Nesfântu – șef serviciu, specialist în conservarea colecțiilor și în managementul colecțiilor de bibliotecă și formator de formatori (prin instruire în programele Comisiei Europene de Prezervare și Acces – ECPA, organizate la Amsterdam, Londra și Budapesta);

– Claudia Condruz – expert restaurare carte și formator;

– Cristian Paul Bedivan – expert restaurare componente lemn-metal carte și formator;

– Nicoleta Oprică – expert restaurare corp carte;

– Oana Păcurariu – restaurator corp carte și formator;

– Gabriela Corbeanu – restaurator legătură carte și formator;

– Marinela Lixandru – restaurator legătură carte și formator;

– Gabriela Rotaru – restaurator legătură carte;

– Valentina Albei – restaurator legătura carte;

– Flavian Nica – conservator, specialist investigații carte și formator.

Din cele zece persoane, opt au studii superioare, una este în curs de finalizare a studiilor superioare, iar una are studii medii. Toți conservatorii și restauratorii sunt atestați profesional pentru colecțiile de patrimoniu, prin programele Centrului de Pregătire Profesională în Cultură din cadrul Ministerului Culturii.

CNPRD are în prezent șapte formatori care pot acoperi formarea și specializarea personalului din Sistemul Național de Informare și Documentare pe următoarele domenii de activitate: conservare colecții de bibliotecă și arhivă, investigare documente de patrimoniu, restaurare corp carte de patrimoniu, restaurare legătură carte de patrimoniu și restaurare lemn-metal carte. Lucrările de restaurare și conservare executate de personalul CNPRD sunt de calitate foarte bună, se execută cu respectarea legislației în vigoare pentru restaurarea documentelor de patrimoniu și în conformitate cu metodologiile aprobate de Comisia de Restaurare a Bibliotecii Naționale a României.

În anul 2012, CNPRD a expus în cadrul Salonului Național de Restaurare, organizat de Muzeul Olteniei din Craiova, două volume de patrimoniu restaurate: *Octoihu și Slujbele sfinților de obște* (tipărit la Blaj în 1770) și *Mystirio sau Sacrament* (tipărit în 1651).

Aceste lucrări complexe de restaurare au intrat și în concursul *Gala Restaurării Românești 2012 – Craiova*, unde au fost distinse cu premiul unic acordat Secțiunii Carte. Restauratorii care au reușit această performanță națională sunt Claudia Condruz, Cristian Bedivan și Gabriela Corbeanu. Fotografiiile care urmează prezintă o parte din dificultățile procedurilor de restaurare ale volumului *Octoihu și Slujbele sfinților de obște*.



Foto 13. Coperta volumului înainte de restaurare.



Foto 14. Coperta de piele după restaurare.



Foto 15. Corpul cărții înainte de restaurare.



Foto 16. Corpul cărții după restaurare.



Foto 17. *Mystirio și Octoihu* expuse în Salon.

Revista Română de Conservare și Restaurare a Cărții

Din anul 2008 apare regulat, anual, publicația de rang național, *Revista Română de Conservare și Restaurare a Cărții*, al cărei director este doamna Mariana-Lucia Nesfântu, Șef Serviciu CNPRD. Editarea se face de către Biblioteca Națională a României, iar redactorul responsabil este doamna Anca Moraru. RRCRC este singura revistă din România dedicată în exclusivitate conservării și restaurării de carte și documente. În paginile revistei se reunesc conservatori, restauratori, cercetători în domeniu și formatori din țară și din străinătate, care pledează în lucrările lor, pentru păstrarea și salvarea colecțiilor de carte din patrimoniul național și european, evidențiind importanța, necesitatea, dificultățile și reușitele muncii lor, făcute cu pasiune și responsabilitate.

Pregătirea și perfecționarea restauratorilor din Sistemul Național de Informare și Documentare

Este o activitate cu o tradiție de peste 30 de ani pentru laboratorul de restaurare al Bibliotecii Naționale a României. Aici au fost instruiți practic și formați profesional majoritatea restauratorilor de carte din laboratoarele existente în instituțiile din România. Numai în perioada 2006-2013 în acest laborator au făcut practica de specialitate opt cursanți, dintre care cinci au obținut deja atestatul pentru restaurare carte. Alți șase cursanți urmează instruirea pentru pretestat. Timpul de instruire practică pentru restaurarea completă a unui volum este de aproximativ patru ani.

Din anul 2011, Biblioteca Națională a României deține autorizația de furnizor de formare pentru profesia de conservator bunuri culturale. Ca urmare, în octombrie 2011 s-a derulat *Programul de specializare pentru conservator bunuri culturale. Modulul I*, cu o grupă de 18 persoane, cursanți veniți din diverse instituții din București și din țară, din șomaj etc.

În spațiul actual al CNPRD există două săli multifuncționale destinate instruirii profesionale, care au mobilierul adecvat și dotări care permit desfășurarea cursurilor, seminariilor și atelierelor de lucru în condiții moderne și confortabile. De asemenea, laboratoarele de profil sunt la îndemână, ceea ce facilitează organizarea activităților practice aferente cursurilor.

Participarea susținută a CNPRD la evenimente cultural-științifice

Serviciul CNPRD organizează și participă la evenimente de profil, încă din anul 2007. În fiecare an, cu ocazia *Zilelor Bibliotecii Naționale a României*, programul cultural-științific al uneia dintre zile este conceput și realizat de CNPRD, prin seminarii, mese rotunde, expoziții de carte restaurată și vizite de documentare.

În data de 27 aprilie 2012, cu ocazia inaugurării pentru public a noului sediu al Bibliotecii Naționale a României, Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor a oferit un eveniment inedit pentru România (și nu numai!), destinat exclusiv publicului vizitator, care a avut ocazia să vadă în direct ce este în esență activitatea de restaurare carte și cum este organizat fluxul de restaurare în instituția noastră. Restauratorii și laboratoarele de restaurare „au venit” într-un spațiu destinat publicului larg, unde au prezentat și au făcut chiar palpabilă, această activitate complexă, specială și delicată, de salvare prin restaurare a cărților de patrimoniu. Imaginile care urmează exemplifică interesul vizitatorilor pentru domeniul restaurării de carte.

(Fotografiile îi aparțin autoarei.)



Foto 18.



Foto 19.

Foto 20.



Foto 21.



Proiectul de înregistrare a cărților de cântări bisericești din Transilvania

Dr. Elisabeth Fillmann

Universitatea „Johannes Gutenberg” Mainz
Friedrich von Pfeiffer Weg 9, Arhiva de Cărți de Cântări
Mainz, Republica Federală a Germaniei
tel. + 06131/3921017; e-mail: fillmann_at_uni-mainz.de

De mai bine de zece ani, Universitatea „Johannes Guttenberg” din Mainz se ocupă cu înregistrarea și descrierea cărților de cântări bisericești. Înființarea în cadrul universității a unui grup de lucru axat pe cercetarea interdisciplinară a cărților de cântări a reprezentat un câștig imens pentru cercetarea în domeniul imnologiei (vezi și <http://www.gesangbuch.archiv.uni-mainz.de/>).

Cărțile de cântări sunt surse importante pentru o gamă largă de domenii academice de cercetare, precum teologia (teologia practică, liturgia și istoria bisericii), literatura și lingvistica, muzicologia, istoria și istoria artei, antropologia culturală, sociologia și, nu în ultimul rând, bibliologia. (În afara dimensiunii lor culturale, cărțile de cântări au și valoare economică.)

În ciuda importanței lor, în cele mai multe cazuri, bibliotecile nu au adunat și nici nu au conservat în mod sistematic cărțile de cântări de-a lungul secolelor. La rândul ei, clasificarea bibliografică lasă mult de dorit. Prin actualul proiect de bibliografiere s-a dezvoltat o bază de date¹ în care sunt evidențiate în detaliu, toate cărțile germane de cântări creștine. Se notează anul și locul de apariție, titlul (diplomatic), sigla cărții și locul unde a fost găsită, confesiunea de care aparține, structura (indicații despre formatul cărții, oglinda paginii, legătură, imprimarea culorilor, frontispiciu, ilustrații), dimensiunile (pe cât posibil cu mențiuni asupra indicilor), numărul de melodii, prezența notelor, ediția, indicii de datare (în cazul tipăriturilor fără an de apariție), privilegiile, informațiile despre autor și prefață (dacă există), editorul și tipografia. Într-un alt câmp se notează literatura secundară importantă, unde se dau indicii despre relația cu alte cărți de cântări; acest câmp se numește *stemma*².

Între 1999-2008 proiectul a fost finanțat de Fundația Germană pentru Cercetare, iar baza de date este

disponibilă online, într-o formă restrânsă, fără câteva câmpuri, cum ar fi *stemma*, la adresa <http://www.uni-mainz.de/Organisationen/Hymnologie/Gesangbuchbibliographie.htm>³.

Deși nu avem o definiție relevantă a cărților de cântări bisericești pentru proiectul nostru, am înregistrat în baza de date numai titlurile care includ cântări bisericești și / sau melodii religioase utilizate în timpul serviciului divin și în educația în spiritul evlaviei creștine. În această categorie intră cărțile de cântări bisericești folosite atât în biserică, cât și acasă și cărțile cu cântările comunităților și ale organizațiilor creștine. Utilizarea lor în timpul slujbelor publice și al liturgiilor oficiale ori autorizarea din partea bisericii nu au fost considerate criterii obligatorii, pentru că unele cărți de cântări au fost publicate de particulari, fără a fi comandate de vreo autoritate bisericească. Nu au fost luate în considerare, de obicei, printurile cu cântări duhovnicești ale unui singur autor, antologiile de cântări bisericești și culegerile de așa-numite „melodii religioase”, citite ca poezii.

În cadrul bisericii romano-catolice, granița dintre cărțile de cântări și cele de rugăciune este greu de stabilit, pentru că ele sunt în așa fel concepute, încât să permită atât participarea efectivă la slujbă, cât și utilizarea în viața privată. Dacă partea destinată cântărilor este cuprinzătoare și are o funcție importantă în difuzarea lor, volumul poate fi inclus în baza de date. Nu se iau în considerare cântările tipărite pe foi volante sau extrasele din cărțile de cântări care cuprind numai piesele folosite într-un anumit sezon, ca de exemplu, caietele cu cântece de Crăciun.

Între 2008-2010, Ministerul german al Culturii, prin intermediul Comisiei guvernamentale pentru cultură și mass-media, a finanțat cheltuielile de personal și transport în Transilvania, pentru identificarea și descrierea cărților

1. Baza de date creată pe o platformă Microsoft poate fi accesată cu ajutorul programului Visual Basic 6. Se intenționează trecerea la un program standard cu modificări nesemnificative.

2. Din germanul *stemmen*, a sprijini, a rezema.

3. Prin intermediul sistemului de gestiune a bazelor de date relaționale MySQL, sistem de tip open-source folosind limbajul de programare PHP.

în baza de date din Mainz. (Se are în vedere o extindere a cercetării pe întreg teritoriul României).

Cele două proiecte desfășurate pe o perioadă de cincisprezece luni au beneficiat de experiența unei cercetătoare științifice, sprijinite timp de câteva săptămâni de o studentă în imnologie din Mainz și de o specialistă din România. După evaluarea informațiilor existente în literatura transilvăneană de specialitate, privitoare la istoria cărților de cântări și după preluarea titlurilor din cataloagele online existente, s-a trecut la acțiunea propriu-zisă de adunare a datelor de pe teren. Pe parcursul a cinci vizite de câte două săptămâni în diferite arhive și biblioteci din Transilvania s-a prelucrat o mare parte a fondului de cărți de cântări. Arhivele și bibliotecile vizitate au fost, la rândul lor, foarte cooperante oferind cele mai bune condiții de lucru⁴.

Deși bibliotecile transilvănene nu s-au ocupat în mod organizat cu identificarea și strângerea cărților de cântări bisericești, producția acestui gen de lucrări este bine reprezentată în cataloagele existente. Cu toate acestea, anumite titluri nu s-au regăsit în perioada cercetărilor⁵ și la fel de regretabil este faptul că numeroase titluri, care au fost cândva catalogate, s-au pierdut în decursul secolului XX, fie prin strămutare, fie printr-o manipulare defectuoasă a fondului arhivistic și de bibliotecă⁶.

Faptul că în Transilvania, inventarierea fondurilor este deficitară constituie un obstacol major pentru cercetare. Sperăm ca proiectul Universității „Johannes Gutenberg” să reprezinte un pas înainte spre remedierea acestei situații. Pentru că nu toate cărțile de cântări bisericești au fost arhivate după același sistem și din cauza catalogării incomplete, unele dintre cele mai mari biblioteci și arhive transilvănene nu au găsit și nici nu au studiat toate documentele. Spațiul de depozitare reprezintă o altă cauză a imposibilității de a regăsi exemplare deja catalogate⁷.

În cadrul proiectului au fost vizitate următoarele biblioteci și arhive: Biblioteca Batthyaneum și Biblioteca Institutului Teologic Romano-Catolic din Alba Iulia; Arhiva Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană

din Brașov (Honterus Gemeinde – Comunitatea Honterus), Direcția Județeană Brașov a Arhivelor Naționale, Biblioteca Județeană Brașov (din fondurile ultimelor două instituții au fost preluate numai indicațiile corespunzătoare) și Muzeul Județean de Istorie din Brașov⁸; Biblioteca Academiei Române – Filiala Cluj Napoca, Biblioteca Județeană și Biblioteca Centrală Universitară din Cluj Napoca (de unde au fost preluate doar paginile de titlu și cuprinsurile, pentru că multe din cărțile de cântări bisericești fuseseră deja găsite în celelate locuri vizitate).

La Sibiu au fost vizitate Biblioteca Muzeului Național Brukenthal, Biblioteca Județeană *Astra*, Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale și Arhiva Centrală a Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România (ACBER), iar la Târgu Mureș, Biblioteca Teleki-Bolyai (de unde au fost preluate fotografiile copertilor). Au fost catalogate toate cărțile de cântări bisericești ale Bibliotecii Institutului Transilvănean din Gundelsheim.

În concluzie, baza de date cuprinde 500 de titluri de cărți de imnuri din Transilvania. Între acestea se află și dublete care, după verificarea înregistrărilor și a exemplarelor, vor fi restrânse la o singură înregistrare. Există, de asemenea, înregistrări cu an și loc de apariție care au fost preluate din literatura mai veche de specialitate și care pot fi identificate cu cărți din alte ediții. Întrucât baza de date este ordonată după an și loc de apariție, sistemul impune ca aceste informații să fie întotdeauna trecute, pentru ca eventualii utilizatori, care caută o carte, pornind de la o informație oarecare, fără a fi la curent cu toate rezultatele cercetării, să nu creadă că au greșit căutarea. De fapt, aceste înregistrări vor trebui marcate în mod corespunzător, într-una dintre fazele ulterioare ale proiectului. Se are în vedere și o prezentare generală a istoriei cărților de imnuri din Transilvania, care să cuprindă și rezultatele ultimelor cercetări.

Arhivele și bibliotecile din Transilvania, multe având o tradiție foarte veche, adăpostesc un adevărat tezaur al cărților de cântări bisericești. Arhiva Comunității

4. Acest lucru a fost afirmat în mod explicit în rapoartele de proiect către finanțatori. Biserica Evanghelică de Confesiune Augustană din România a participat la proiect prin preluarea unei părți din costurile de cazare.

5. Lucru valabil mai ales pentru un număr de imnuri bistrițene. Investigații speciale sunt încă necesare. Lipsesc dovezi pentru următoarele locații: Brașov, 1717, *Evangelia melodica ... Seuler* și pentru cele două ediții de la Brașov din 1718: *Imnurile bisericii evanghelice*, SCHELCKER-PLAJER, 1980, p. 230-233. Compară și cu GROSS, nr. 224, SZÖCS, 2009, p. 15. Vezi și *Geistliche Lieder und Psalmen*, Brașov, 1588. Înregistrarea în baza de date s-a făcut după BORȘA, nr. 312, 1996, p. 317, datorită informațiilor mai vechi.; vgl. RMNy 605; GALTER, 1983, p. 201; PLAHER, 1980, p. 229; PUKÁNSZKY, 1931, p. 161, 444.

6. Precum în cazul lucrării *Christliche Gebethlein auf alle Tage in der Woche morgens und abends zu sprechen. Sampt etlichen* înregistrat pentru biblioteca Liceului Evanghelic din Brașov. Conf. ȘINDILARIU, Thomas. Război, pierderi, reconstrucție și expropriere. Arhiva de istorie a Comunității Honterus din Brașov de la 1944. În: *Jurnalul de geografie a Transilvaniei*, nr. 28, 2005, caiet 1, p. 40.

7. Ca în cazul unui fragment aparținând filialei din Sibiu a Arhivelor Naționale, care nu a putut fi deocamdată identificat: *Auserlesene | Geistliche | Lieder vnd Psal=|meen [!] / so in der Christlichen | Kirchen am gebrauchlichsten | gesungen werden. | Von S. | D. Martin Luthero | vnd andern | frommen Christen. | V | Hermannstadt/ Gedruckt | durch Marcum Pistorium. | ANNO 1631.*

8. Autoarele proiectului doresc să îi mulțumească dlui Nussbächer pentru sprijinul acordat.

Honterus de pe lângă Biserica Neagră din Braşov păstrează cea mai veche carte de cântări bisericeşti şi cea mai veche tipăritură în limba germană din Transilvania. În baze de date a bibliografiei cărţilor de imnuri există şi următoarele înregistrări:

Erscheinungsjahr: 1543 Erscheinungsort: Kronstadt] [(Braşov)]

Titel: Geistliche | LIEDER DVRCH H. | Andream Moldner | gemacht. | M. D. XLIII.

TE [Renaissance-Holzchnitt mit Kronstädter Wappen].

Sigle: Moldner 1543

Fundorte: +Kronstadt AHG Bibliothek HB 512 alt 094.1/5

Konfession: ev.-lutherisch

Ausstattung: kl. 8° (15,1)

11,3 x 6,4

Leder mit Prägedruck

Antiqua im Innern v. Borsa 1996, S. 27

„Sum Georgy Rhott | et amicorum” in das Buch geschrieben über der Jahreszahl.”

„Biblioth. G. Schaes|burgensis” über und zwischen dem vorigen Eintrag, aber fast gelöscht (oder verblichen?)

Umfang: 12 Bll.

(A1)-(C4)

=Titelblatt, A2, A3, (ohne)

B, B1, B2, B3, (ohne)

C, C1, C2, C3, (ohne)

Lieder: 6 + 2 Bibelgeschichten in Versform

Noten: nein

Auflage: [1. Aufl.]

Datierung: k.A.

Privileg: k.A.

Urheber: Moldner, Andreas, [Pfarrer in Kronstadt]

Vorrede: Moldner, Andreas

Danksagung

„Dancksagung H. Andreae Moldner

Prediger zu Cron.”

Verlag: k.A.

Druck: [Kronstadt: Honter]

Stemma: Für Siebenbürgen

Ältester deutscher Druck Siebenbürgens (vgl. dazu: Nussbächer: Beiträge zur Honterus-Forschung 1966-1989, Aldus, Kronstadt, 2003, S.58f)

vgl. Borsa 1996, S. 27, Nr. 24.

RMNy 53

Pukánszky 1931, S. 160, 444.

Vgl. Korrespondenzblatt IX.Jahrg. Nr.1 S.1-5 (Groß, Julius) [Beschreibung des Druckes], Galter 1983, S. 200; Plajer 1980, S. 225f., dort weitere Lit.hinweise;

Reinerth, Karl: In: Korrespondenzblatt des Abeitskreises f. Siebenbürgische Landeskunde 3 (1973), H. 1-2. S. 1-10; Reinerth 1972 (JLH)

RMK II 32.

Numeroase tipărituri s-au păstrat într-o stare bună, precum prima tipăritură de dimensiuni mai mari şi, totodată, cea mai importantă carte de cântări bisericeşti din Transilvania – *Geistliche Lieder und Psalmen*, Braşov, Valentin Wagner, [1556] (datată după Borşa, 1996, nr. 91). Cartea se află în posesia Arhivei Centrale a Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România, Sibiu. Reproduse de bună calitate se găsesc în lucrarea lui Karl Reinerth, publicată în *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* pe 1972⁹. Această carte de cântări bisericeşti respectă îndeaproape cea mai importantă carte de imnuri a editurii Bapst (Leipzig 1545), pentru care Martin Luther a compus o valoroasă şi ades citată prefaţă¹⁰ (Foto 1).



Foto 1.

Din cartea de imnuri a lui Bapst, există câteva ediții în colecțiile Bibliotecii Muzeului Național Brukenthal, din care una, tipărită în 1548. Exemplarul aflat la Sibiu este incomplet, foaia de titlu a primei părți lipsește. Titlul părții a doua este *Psalmen und geistliche lieder, welche von fromen Christen gemacht und zusammen gelesen sind*. Coperta include un supralibros¹¹ din 1548¹².

9. REINERTH, Karl. Das älteste siebenbürgisch-deutsche evangelische Gesangbuch. În: *Anuarul de studii liturgice și immnologice*, nr. 17, 1972, p. 221-235. Și Karl REINERTH. Nochmals: Das älteste siebenbürgisch-deutsche evangelische Gesangbuch. În: *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie*, nr. 20, 1976, p. 172-176.

10. Geystliche Lieder mit einer neuen vorrhede D. Mart. Luth.

11. Supralibros, supralibros, s.m. O stemă sau monogramă indicând proprietarul unei cărți, care spre deosebire de ex-libris, este aplicată pe coperta exterioră a cărții. Din lat. *supra* (pe) și *libros* (cărți) (n.r.).

12. Cotă VI 1680.

O copertă splendidă are exemplarul ediției din 1561 a Bibliotecii Muzeului Național Brukenthal (cota VI 184). Este o copertă din piele, stanțată cu aur și cu o imagine în care se pot vedea Luther și Melanchthon, cu un supralibros din 1562 (Foto 2-3). Tăietura de aur este poansonată, iar pagina de titlu lipsește. Cel de-al doilea exemplar prezintă defecte mari pe pagina de titlu, nu are copertă și se află într-o stare nu tocmai bună¹³.



Foto 2-3.

Pe lângă cartea de imnuri a lui Bapst, considerată cea mai importantă piesă din istoria cărților de cântări bisericești din zona germanofonă a Transilvaniei, există și cărți provenind din Germania. În unele colecții se poate presupune nu numai existența unei tradiții a preluării fondurilor private și publice, ci și a unei achiziții planificate, ca în cazul cărții de cântări bisericești a Fraților Boemieni (Unitatea Frățească – Unitas Fratrum)¹⁴, tipărite la Nürnberg în 1611 de Paul Kauffmann și care a aparținut episcopului bibliofil

Batthyány Ignác¹⁵ sau a celor trei volume din cărțile romano-catolice ale lui Mastiaux (München, 1810-1811), aflate tot în Biblioteca Batthyaneum¹⁶. Un titlu precum *Katholisches Gesangbuch zum allgemeinen Gebrauche bei öffentlichen Gottesverehrungen* arată că lucrarea aparține epocii iluministe, o perioadă importantă în evoluția cântărilor bisericești.

Controversata carte iluministă de cântări a editorului Mylius din Berlin *Gesangbuch zum gottesdienstlichen Gebrauch in den Königlich Preußischen Landen* din 1781 (prelucrată de Samuel Diterich) poate fi găsită în colecția iluministă a Bibliotecii Muzeului Național Brukenthal¹⁷ și în Biblioteca Teleki-Bolyai¹⁸, unde are o copertă îngrijită și un ex libris pe forțaș. Fisura pe muchia superioară din spate ne indică că volumul a fost intens folosit. În spațiul evanghelic transilvănean, cartea de imnuri *Christliches Gesangbuch zum gottesdienstlichen Gebrauch der Evangelischen Gemeinden in Siebenbürgen* din 1792 a fost retipărită la Sibiu și la Bistrița, după o antologie de cântări bisericești germane¹⁹ (Foto 4), reprezentantă pentru epoca iluministă.

Astfel de ediții există în mai multe biblioteci și arhive, Casa Teusch deținând un exemplar incomplet (Foto 5). Titlul volumului brașovean *Sammlung geistlicher Lieder zum Gebrauche bei den öffentlichen und häuslichen Gottesverehrungen der Christen* trimite iarăși la apartenența lui istorică. (În baza de date deținem ediții începând cu anul 1836.) Am găsit și o ediție din 1845 cu o însemnare amuzantă, din care reiese că volumul nu a fost folosit de proprietar acasă, ci a rămas în biserică, pentru a fi folosit la slujbe²⁰.

13. Cotă VI 2885.

14. Unitatea frățească, din ch. Jednota bratrská, lat. Unitas Fratrum, cunoscută și ca Frații Boemieni sau Cehi, este o ramură a religiei protestante care își are originile în lucrările și activitatea prelatului și filosofului ceh Jan Hus (1369-1415), principalul precursor al Reformei Protestante din secolul al XVI-lea. Vezi și *husitism* (n.r.).

15. *Gesangbuch Der Brüder in Behemen vnd Merherrn/ die man auß haß vnd neid Pickhar=denWaldenses &c. nennet. Von jnen auff ein neues (sonderlich vom Sacrament des Nachtmals) gebessert/ vnd etliche schöne neue Gesäng hinzu gethanNürnberg. M D C X I.* Alba Iulia, Biblioteca Batthyaneum, cotă R3 VII.-5.

16. Imnuri de uz general de Kaspar Anton von Mastiaux. Batthyaneum: Z XI 1 – inv.3529, Z XI 2 – inv.3530, Z XI 3 – inv.3531.

17. Cotă Biblioteca Muzeului Național Brukenthal: V I 12553; exemplare care până acum nu au fost probabil studiate.

18. Cotă Biblioteca Teleki-Bolyai: TO-50. În inventarul bibliotecii există o colecție de mici cărți de cântări pentru anumite sărbători, care dovedește toleranța austro-ungară față de protestantism.

19. *Cântări noi despre principalele subiecte de religie și morală ale lui Isus. Din cartea evanghelică de imnuri Viena-Göttingen.* Sibiu: Martin Hochmeister, 1787, cotă Sibiu BrukM Tr XVIII 482; Sibiu, Brukenthal-Bibl. tr XVIII/481. Cu o altă enumerare a locațiilor: din cartea evanghelică de imnuri, cu ediții la Berlin, Viena și Göttingen. Petrus BARTH, Sibiu, 1787, cotă SAB I 8425.

20. „Vă rog să lăsați această carte de imnuri unde am lăsat-o eu, până o voi lua eu de acolo”. Sub semnătură, cineva a adăugat precizarea nu prea încântătoare: „oaie mare”.



Foto 4.

poate fi găsită și în Arhiva Centrală a Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România, Sibiu²¹. Înregistrarea din baza de date precizează că lucrarea nu are paginație și include mențiunea „ros de șoareci”. (Cartea berlineză reformată de cântări bisericești, apărută după epoca iluministă și purtând amprenta lui Friedrich Schleiermacher, nu se găsește printre cărțile de imnuri din Transilvania bibliografiate în cadrul acestui proiect.)



Foto 5.

Înainte de cărțile iluministe de cântări și în paralel cu ele, în Prusia și în alte regiuni din Germania, s-a folosit cartea de imnuri întocmită de consilierul consistorial Johann Porst, a cărei ediție din 1761, intitulată *Geistliche und Liebliche Lieder, Welche Der Geist des Glaubens durch Doct. Martin Luthern, Johann Hermann, Paul Gerhard, und andere seine Werkzeuge, in den vorigen und jetzigen Zeiten gedichtet ...*

Probabil nu e o întâmplare faptul că din volumul *Kern Geistlicher lieblicher Lieder, Dem Herrn mit Hertz und Mund zu singen, Oder Neu-auserlesenes Gesang-Buch/ In welchem Tausend derer besten alten und neuen Kirchen-Lieder, deren die meisten nach be = kanten Melodien können gesungen werden, enthalten sind* apărut la Nürnberg există în Transilvania două exemplare,²² dat fiind că, în mod programatic, cântărilor li s-au adaptat melodii larg răspândite, care nu erau specifice unei anumite regiuni. Ceea ce s-ar potrivi cu preocuparea de a face cunoscute în zonele mai îndepărtate, cântările cele mai importante, din propria zonă lingvistică și culturală, de care omul se simte atașat.

Chiar și cea mai veche, importantă și influentă carte pietistă, *Geistreiches Gesangbuch* (Imnuri pline de înțelepciune) de Johann Anastasius Freylinghausen, poate fi găsită în Transilvania: la Alba Iulia²³, în ediția prescurtată de la Halle din 1721 și la Sibiu, la Biblioteca Muzeului Național Brukenthal²⁴, în a cincisprezecea ediție, de la Halle, din 1727, precum și într-o altă ediție, la filiala Arhivelor Naționale.²⁵ Ultima dintre acestea, fără foaie de titlu, a fost identificată în cadrul proiectului. Exemplarul este un colligatum, cu o carte cu melodii²⁶, care mai există doar la Biblioteca Regională de Stat din Coburg, Bavaria. (Exemplarul de la Biblioteca Națională din Berlin s-a pierdut.) Încă din titlu, volumul *Geistreiches Kronstädtisches Gesang-Buch, In sich haltend den Kern Alter und Neuer Lieder an der Zahl 807* tipărit la Brașov în 1751 își dezvăluie înrudirea cu lucrările lui Freylinghausen. Câteva ediții ale unor destul de importante cărți de imnuri din Germania au fost confirmate exclusiv în Transilvania cu ajutorul proiectului. Dintre acestea amintim ediția din Dresda din anul 1750 a lucrării *Auserlesenes und vollständiges Gesang=Buch, worinnen 784. der besten und geistreichsten Lieder, Welche In denen Chur=Sächß. Kirchen pflegen gesungen zu werden, enthalten ...*²⁷.

Pe de altă parte, deși nu este locul să prezentăm aici toate titlurile importante din producția internă transilvăneană, ne vom referi la un caz special: cartea unitariană de imnuri a lui Radecius din Cluj Napoca. Din cauza că singurele două exemplare²⁸ rămase au pagina de titlu lipsă, ele au fost datate după catehismele pe anul 1620 cu care formează colligatum-uri. Cărțile de imnuri unitariene în limba germană sunt o raritate. Din această

21. Cotă ACBER II 1075.

22. În Alba Iulia, la Biblioteca Batthyaneum, sign. U3 V9, și la filiala din Brașov a Arhivelor Naționale, cotă I 17633 (posesor anterior, conform înregistrărilor, Bibl. Gymn. Coron.).

23. Biblioteca Batthyaneum, cotă F VII-3, nr. inv. 603.

24. Cotă V I 11767, Sibiu, Muzeul Național Brukenthal.

25. Direcția Județeană Brașov a Arhivelor Naționale, cotă I 9659.

26. „Unele / aproape noi / în anumite zone puțin cunoscute melodii.”

27. Biblioteca Batthyaneum, Alba Iulia, cod I10 IV5.

28. Cluj Napoca, Universitatea Babeș Bolyai, M. V. u. 374a; Sibiu, Biblioteca Muzeului Național Brukenthal, tr XVII 41-42. Titlul se consideră a fi [Cântări duhovnicești] sau [Cărticică de cântări].



Foto 6.



Foto 7.

cauză, se dorește, în primul rând, restaurarea legăturii exemplarului din Cluj Napoca. La rândul său, exemplarul importante cărții brașovene *Christlich Kirchen-Hand-Buch* de Schelcker, din 1676/77²⁹, păstrată la Arhiva Centrală a Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România Sibiu, are legătura desfăcută. Bibliografia cărților de cântări bisericești s-a dovedit a fi utilă în identificarea unui fragment din această carte, păstrat în altă parte și în verificarea exemplarului, pe baza descrierii din literatura mai veche de specialitate³⁰ (Foto 6-7).

Conform titlului, cea mai veche carte de cântări bisericești din Sibiu este înzestrată cu „un indice corespunzător”,³¹ însă din păcate, în exemplarul Bibliotecii Muzeului Național Brukenthal, acest indice este incomplet (Foto 8). Toate informațiile despre starea de conservare a cărților bisericești nu trebuie considerate o sinteză sau o critică adus unor colecții, ci o exemplificare a situației dificile, întâlnite în aproape toate

arhivele și bibliotecile. Daunele cauzate de umiditate constituie o altă problemă. Fiind utilizate în viața religioasă de zi cu zi, cărțile de cântări bisericești se deteriorează într-un ritm mult mai rapid decât alte cărți.



Foto 8.

29. Ein Christlich | Kirchen=|Hand=Buch/ | Darinnen enthalten/ | und in gewisser Ordnung | zu befinden: | All/ die in Christlicher Versam[m]=|lung zu Kron=Stadt/ üblichen | Deutschen und Lateinischen | Gesänge/ | Wie auch: | Vielerhand auserlesene | Dancksagungen | und | Gebethe. | Zusammengetragen und ver=fertiget/ von | STEPHANO SCHELCKERO, | p. t. Cantore ordinario bey der | Pfarr=Kirchen daselbsten. | Z | KRON=STADT/ | In der Pfannenschmiedischen Dru=|ckerei/ druckts Nicolaus Müller. 1677. [Auf Bl. M 12v: II:] Z | Zweiter Theil/ | Oder: | Gesang=|Buch. | Z | [Blatt fehlt in Hermannstadt ACBER 612-I,26]. [Auf Bl. A 1r = S. 1:] Folgen: | In ihrer Ordnung/ | Die | Gesänge. | Gedruckt | Zu Kron=Stadt | 1676.

30. TRAUGOTT SCHUSTER, Friedrich. Das deutsche Kirchenlied in Siebenbürgen. Teil 1 und 2. În: Programm des ev.-Gymnasiums A. C. zu Mediasch, Hermannstadt 1857, Hermannstadt 1858. În cadrul cercetărilor s-au ivit incertitudini în legătură cu acesta (SZÖCS, 2009).

31. Gesangbuch/ | Darinnen | Psalmen vnd Gei=|stliche Lieder D. Martini | Lutheri/ vnd anderer frommer Chri=|sten/ so wol auch Himni/ Responsoria/ vnd an=|dere Cantica/ so in der Christlichen Kirchen | durchs gantze Jar vber gesungen/ (auch daheim | bey Gottseligen Haußvätern vnd Haußmüttern/ | sampt jhren Kindern vnd Gesinde mögen gesun=|gen werden) Welche denn bißher in keinem Ge=|sangbuch also beysamen gefunden sind worden: | Itzo aber mit sonderem fleiß/ aus allen Psalm=| und Gesangbüchlein zusammen getragen/ zu nutz | vnd gut allen liebhabern Göttliches Worts/ | vnd der gemeine Jugent zur Gottseligen | vbung/ vnd zu trost jhrer Seelen/ | Heyl vnd Seeligkeit. | Durch | Benjamin Fiebick/ Buch=führer in der Hermanstadt/ Jetzunder | zum erstenmahl in Druck gegeben/ vnd mit | einem ordentlichen Register | verfertiget. | Z | In der Hermanstadt/ Druckts Jacob | Thilo/ mit verlegung Benjamin Fiebick/ | Im Jahr / 1616. [II:] Psalmen/ | Vnd Geistliche Lie=|der D. M. Luth. vnnnd anderen | frommen Christen: So in der Christli=|chen Kirchen/ durchs gantze Jahr vber ge=|sungen/ Auch daheim bey Gottseligen | Hauss Vaetern vnd Hauss Müttern/ sampt | jhren Kindern vnd Gesinde mögen gesun=|gen werden/ welche bissher in keinem Ge=|sangbuche also beysammen gefunden | sindt worden. Vnnnd in das ander | Theil dieses Gesangbuchs | Zusammen getragn. | Durch/ | Benjamin Fiebick/ Buchführer | in der Hermanstadt. | Gedruckt in der Herman|Stadt/ durch Jacob Thilen/ | in verlegung Benjamin Fiebicks. | Anno, 1617. Sibiu, Biblioteca Muzeului Național Brukenthal, cotă tr XVII 408-409 (def.); un alt exemplar se află în Arhivele Nationale ale Statului din Sibiu, cotă B I 1541.



Foto 9.

bisericești ori membrilor clerului. Biblioteca deține cărți de cântări și rugăciuni ale Bisericii Romano-Catolice, provenite din partea sudică a Austro-Ungariei, din secolele XIX și XX și are în continuare nevoie de o uriașă muncă de catalogare.

În inventarul Arhivei Centrale a Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România (ACBER) există câteva exemplare aflate într-un stadiu avansat de deteriorare, care au fost înregistrate din nou prin acest proiect³². Cărțile sunt exemplare recent preluate de la comunitățile sătești, unde fuseseră păstrate în condiții de conservare nefavorabile. Majoritatea lor sunt din secolele XIX și XX.

În baza acestor exemplare putem identifica trei situații, două dintre ele, caracteristice pentru cărțile de cântări bisericești în general și una, specifică Transilvaniei. Cărțile provenite din colecțiile private sunt de multe ori frumos legate și decorate manual. Exemplarul din *Christlichen Gesangbuchs zum gottesdienstlichen Gebrauch der Evangelischen Gemeinden in Siebenbürgen*, Sibiu, Filtsch/Krafft, 1873, are un ex libris³³ desenat manual (Foto 9) iar exemplarul cu același titlu, tipărit tot la Sibiu, de Georg v. Closius, în 1841, are un ex libris în formă de inimă, sub o clapă divizată, ambele încântătoare³⁴ (Foto 10).

Am întâlnit foarte des fragmente ale căror origine și ediție au putut fi stabilite numai prin comparații temeinice.

O adevărată muncă de pionierat pentru salvarea cărților de la distrugere a desfășurat biblioteca Institutului Teologic Romano-Catolic din Alba Iulia care deține, pe lângă fondul istoric aflat în proprietate episcopală, și donații și preluări de fonduri care au aparținut instituțiilor



Foto 10.

Valoarea acestei cărți de cântări bisericești este evidențiată și într-o însemnare din ediția din 1929 a cărții *Landeskirchliches Gesangbuch*: „Dintre toate darurile pe care le-am primit cu ocazia confirmării, această carte de cântări și adeverința de confirmare au fost cele mai frumoase cadouri.”³⁵ (Foto 11) Cărțile de cântări bisericești aflate în posesie privată includ în mod frecvent consemnări ale evenimentelor familiale și locale importante ori deosebite. În cartea de cântări bisericești *Christliches Gesangbuch zum gottesdienstlichen Gebrauch der Evangelischen Gemeinden in Siebenbürgen*,

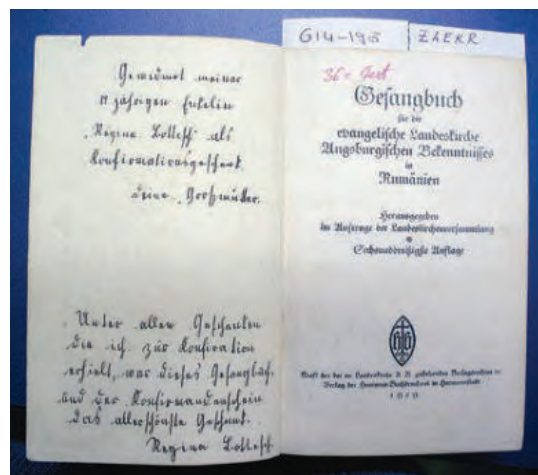


Foto 11.

ediția 1836, găsim descrierea unei furtuni din prima zi de Crăciun a anului 1941(!)³⁶. Cartea (deja menționată) *Gesangbuch der Brüder in Böhmen und Mähren* din 1611 conține o notă despre cariera unui tipograf-librar³⁷ (Foto 12).

32. Din acest stoc de cărți erau bibliografiate 200 de titluri în 320 de exemplare. Din păcate, o parte din cărțile bisericești tipărite în afara Transilvaniei n-au putut fi înregistrate din lipsă de timp, deși consemnarea lor ar putea oferi informații despre relația bisericii transilvănene cu bisericile din străinătate.

33. ACBER, cotă 614-233.

34. Exemplarul a fost deja catalogat. ACBER, cotă 612-II, 380 a.

35. *Gesangbuch für die Evangelische Landeskirche Augsburgischer Bekenntnisses in Rumänien*. Herausgegeben von der Landeskirchenversammlung. Hermannstadt 1929, Sibiu, cotă ACBER 614-195. Prima ediție în 1898. Denumirea Bisericii Evanghelice din România s-a schimbat în perioada comunistă – „din Transilvania” în „din Republica Socialistă România”.

36. AHG Brașov, Biblioteca HB 240 (vechi 284.1-258).

37. Anno MXCXI am dritten | Pfingstfeyrtage, kam ich Tobias Giorder=|man in Leipzig bey H: Jacob Apeln, Buchhändlern | Gabr. [?] in Handlung alda gelassen[?] biß 1618. Alba Iulia, Biblioteca Batthyaneum, cotă R 3 VII 5.



Foto 12.

Într-un exemplar Bisericii Evanghelice al *Landeskirchliches Gesangbuch* găsim relatarea unei femei, despre nașterea propriului copil și serviciul militar al soțului în 1914³⁸ (Foto 13). Sunt trecute chiar și cheltuielile pentru cumpărarea și întreținerea unor animale³⁹, dar există și caricaturi și ciudățenii⁴⁰ (Foto 14).

Astfel, cărțile de cântări bisericești au și valoare de cronici și de surse istorice.

Dovezi ale dificultăților prin care au trecut cărțile de cântări se regăsesc în nenumărate exemplare. (Exemplarul amintit în nota 35 a fost scos din uz de abia la sfârșitul anilor '70 ai secolului XX). În urma ordonanței guvernului român din 1948, anumite pasaje ale rugăciunilor și strofe din cântări au fost cenzurate: ca atare, peste acestea s-au lipit fâșii albe de hârtie sau au fost făcute ilizibile cu creion negru. Ulterior, în multe cazuri, hârtia a fost înlăturată. Textul rugăciunii pentru autorități a fost modificat manual⁴¹ (Foto 15).



Foto 14.

Data fiind lipsa unor ediții noi, comunitățile evanghelice au reconstituit și au dat la legat volume care combină fragmente din ediții mai vechi, însă cărțile astfel obținute reprezintă o adevărată provocare pentru bibliografi⁴². Pentru realizarea copertilor s-au luat ca modele, cele din secolul al XIX-lea. În timpul bibliografierii acestor cărți „reciclate”, am fost uimiți să găsim pe unele coperte supralibros-uri din 1976.

Cele mai noi ediții de cântări bisericești pot fi găsite la Sibiu, precum în cazul Cărții de cântări a Adunării Ecumenice Europene / Europäische Ökumenische Versammlung / 3a Assemblée Ecumenica Europea / 3. Európai Ökumenikus Találkozó/ A 3-a Adunare Ecumenică, Sibiu, 2007 – *Songs. Gesänge. Chants. Canti*⁴³ (Foto 16-18).

Proiecte. Atitudini. Opinii

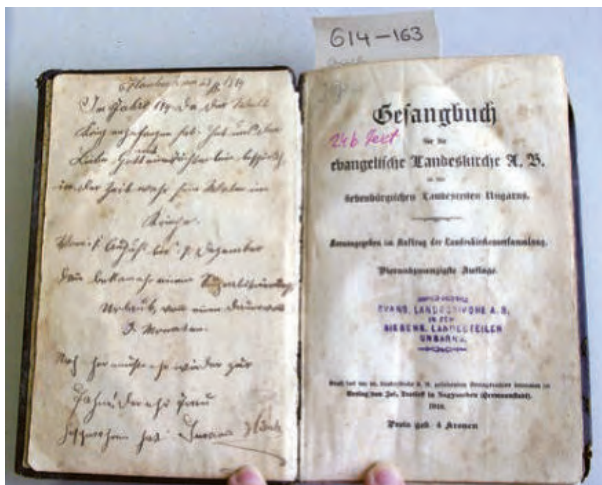


Foto 13.



Foto 15.

38. ACBER, cotă 614-163.

39. ACBER, cotă 614-113.

40. În exemplarul ACBER, cotă 614-156. Ceea ce atrage atenția cititorului este o ciudată listare de nume și grupuri de persoane (e.g. „12 gestzte Mener [Männer]”, „29 strame Freulein [stramme Fräuein]”) din exemplarul ACBER cu cota 614-92. Precizăm că toate exemplele au fost luate din cărți de cântări bisericești ale Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană din România.

41. E.g. în Sibiu, ACBER, cota 614-12.42.

42. Vezi exemplarul ACBER cu cota 614-129.

43. ACBER, cotă 614-108 și 614-109.



Foto 16.



Foto 17.

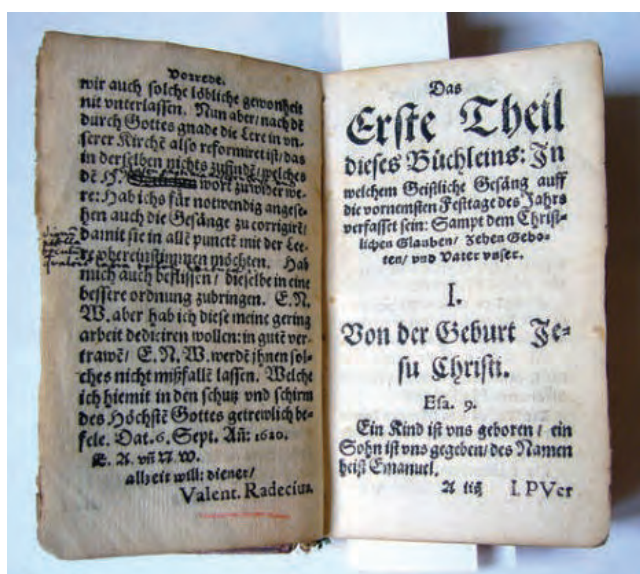


Foto 18.

Bibliografie

1. BORSA, Gedeon (Hrsg.). *Alte siebenbürgische Drucke (16. Jahrhundert)*. Köln, Weimar, Wien, 1996. Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens 21.
2. GALTER, Heinz. Lutherlieder in Gesangbüchern der evangelisch-sächsischen Kirche A. B. in Siebenbürgen. În: PITTERS, Hermann ; SCHULLERUS, Gerhard (Hrsg.). *Gefördert und gesegnet. Die Kirche der Siebenbürger Sachsen und ihr lutherisches Erbe. FS zum 500. Sibiu – Hermannstadt: Geburtstag D. Martin Luthers*, 1983, p. 197-218.
3. GROSS, Julius. *Kronstädter Drucke 1535-1886. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte Kronstadts*. Kronstadt, 1886.
4. PLAJER, Dietmar. Zur Geschichte des Kronstädter Gesangbuchs. În: KLEIN, Christoph (Hrsg.). *Bewahrung und Erneuerung*. Sibiu (Hermannstadt), 1980. Beihefte der „Kirchlichen Blätter”, p. 223-236.
5. PUKÁNSZKY, Béla von. Geschichte des Deutschen Schrifttums in Ungarn. I. Band. Von der ältesten Zeit bis um die Mitte des 18. Jahrhunderts. Münster, 1931. În: SCHREIBER, Georg (Hg.). *Deutschtum und Ausland. Studien zum Auslandsdeutschtum und zur Auslandskultur*, 34./36. Heft. Münster i. W: Schriftenreihe des Deutschen Instituts für Auslandkunde, E. V.
6. Régi Magyarországi Nyomtatványok (*Res litteraria Hungariae vetus operum impressorum*) 1-3 (1473-1655). Budapest 1971-2000: [1.]. BORSA, Gedeon u.a.: 1473-1600; 1971. 2. BORSA, Gedeon u.a. 1601-1635; 1983. 3 HELTAI, János u.a.: 1636-1655; 2000.
7. SZÖCS, Tamás. *Kirchenlied wischen Pest und Stadtbrand*. Das Kronstädter Kantional I.F. 78 aus dem 17. Jahrhundert. Köln, Weimar, Wien, 2009. Studia Transsylvanica. Hrsg. im Auftrag des Arbeitskreises für siebenbürgische Landeskunde von Harald Roth und Ulrich A. Wien. 38.

(Fotografiile îi aparțin autoarei.)

**Men and Books ... for a risk-free use
of the European written cultural heritage.
Culture Programme 2007-2013. 1st May 2012 – 30th April 2014**

Dr. Patricia Engel, *university restorer*
European Research Centre for Book and Paper
Wienerstrasse 2, 3580 Horn, Austria
tel. +43 6505871877; fax +43 29822003028
e-mail: ercbookpaper@gmail.com

Background

Book and paper conservators and archivists from all over Europe have a big common unsolved problem: the mould which destroys the cultural heritage. Especially books and charters in archives, being unique by nature and thus extremely valuable for our understanding of Europe's past, are very much at risk to be lost due to microorganisms. Firstly, there are fungi, which particularly attack and destroy paper and parchment; secondly, the archival material is stored *en masse* and is comparatively rarely moved – therefore the infestation often stays undiscovered for a long period of time until it is so vast, that it cannot be overseen. Mouldy material represents a serious health hazard for people, both archivists and readers, as most of the spores cause dangerous illnesses. Today still many charters and books are disinfected through toxic methods.

Project aim

The project aims to find a solution to exterminate mould with a substance and a method harmless for both people and books. This is beneficial for all the European users of archival material.

The Archives of the Protestant Parish of the Holy Trinity in Świdnica (PL) houses about 12.000 manuscripts, prints, bound books and loose archival material. This archive is complete without any losses from 1652 until today. These highly valuable sources for the history of Protestantism were chosen as a representative material. The material is certainly of interest for all the European citizens concerned for their history.

The various writing materials, leathers, parchment and paper from this archive are found in almost any European historical collection, promising significant results, useful for any other institution in Europe and around the world. But this project cannot be realized without a substantial interdisciplinary, international dialogue. By combining art and culture, history, science and health topics, the project clearly is more than its parts.

Activities:

- Meetings and Workshops
- Scientific and humanistic studies
- Recommendations for disinfection treatments
- Presentation and dissemination of the research results

Project Partners:

- University of Natural Resources and Life Sciences – Coordinator (AT)
- Protestant Parish of the Holy Trinity in Świdnica (PL)
- European Research Center for Book & Paper Conservation-Restoration (AT)
- Charles-University Prague (CZ)
- ICARUS
- Technical University Graz (AT)

Associated partners (and subcontractors):

- Austrian National Library (AT)
- Polish Academy of Sciences (PL-AT)
- Camberwell College (GB)
- Umweltbundesamt (AT)
- Horner Werkstätten (AT)
- University of Wrocław (PL)
- Ossolineum Wrocław (PL)
- Central Institute for Conservation of Archival and Library Heritage (IT)

- Home
- About us
 - ICARUS – Association
 - Become a Member!
 - New Members' Area
 - Staff
- Cooperations
 - Project Market
 - Our Online Portals
 - Work Groups
- Activities
 - Ongoing Activities
 - Events
 - Projects
 - Mobility Grant
 - Services
- Web Services
 - News
 - Event Calendar
 - Podcasts
 - Online Forms
 - Downloads



Home » News » EU-Project “Men and Books” – Kick-off Meeting 9.-10.05.2012

In May 2012, the EU-Culture Project *Men and Books – for a risk-free use of the European written cultural heritage* officially started with a kick-off meeting of all project partners in Horn (AT). On Wednesday, May 9th, the meeting commenced with an introduction of the hosts and a guided tour through the historical building of the Kunsthaus Horn, housing the European Research Centre for Book- and Paper Conservation-Restoration (project partner) among other institutions.

The next day, May 10th, was reserved for the introduction of the project partners and their roles in the project, for discussions of the project activities, planning of the next steps, etc. finished off with some general information on administrative and financial issues. After this successful meeting, the group enjoyed a well-earned lunch at a local restaurant and afterwards had the chance to visit the church archive in Horn. A big thanks to our hosts in Horn and to all the participating partners for this successful and interesting first meeting!!!



(From left to right:) *Dr. Patricia Engel*, European Research Centre for Book- and Paper Conservation-Restoration; *Shirin Jacoby*, Horner Werkstätten; *DI Isabel Peißl*, Umweltbundesamt; *Prof. Dr. Piotr Oszczanowski*, University of Wrocław; *Sonja Stankowski*, Świdnica (translator); *Prof. Dr. Zdenek R. Nesporek*, Charles-University Prague; *Božena Pytel*, Świdnica; *Dr. Stephan Aderhold*, Świdnica/Berlin; *Prof. Dr. Katja Sterflinger-Gleixner*, BOKU Wien (Coordinator); *Dr. Anna Ziemlewska*, Polish Academy of Sciences, Vienna; *Pastor Waldemar Pytel*, Świdnica; *Dr. Rene Eckhart*, TU Graz; *Caroline Maximoff*, ICARUS; *Dr. Elisabeth Fassold*, Umweltbundesamt Wien.

Carnet de restaurator. Despre control și autocontrol

Cristian Paul Bedivan, *expert restaurator*

*Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor
bdul Unirii, nr. 22, sector 3, cod 030833, București
tel. +40 213177805; + 40 213142430-34, int. 1158; fax +40 213123381
e-mail: cristian.bedivan@bibnat.ro*

Cetatea ideală visează odată cu cetățenii săi, la Platon și la Pitagora, la proporție și la corpurile ideale. Despre oamenii Cetății ne povestesc porțile Cetății, iar despre slăbiciunile Cetății: ochiul de vultur al Arhitectului. Planul unei cetăți poartă înțelepciunea geometriei și echilibrul statorniciei. Cetățenii întotdeauna și-au zidit propriile ziduri separând neantul de gândirea omenească. Imaginea orașului este diferită de la ochi la ochi și are un sens valoric de înfățișare, viziune a unor facilități parvenite ... IMAGINEA CA REFLEX EXTERIOR. În oraș pătrunzi orizontal dus de una dintre arterele lui, pe care unii le mai numesc tentacule. Pentru cei care se aventurează către oraș, inima și buricul orașului se confundă, iar cei care reușesc să ajungă în mijlocul forfotei se prefac deodată orășeni. Orașul întotdeauna este înfometat. Își mănâncă centrul ori și-l fărâmițează considerând importantă doar foamea de spațiu. Orașul visat este invizibil și doar imaginația lui Italo Calvino a reușit să-l materializeze. Imaginea cetății capătă înțeles de icoană, iar pentru cetățenii săi este oglinda a toate ... IMAGINEA CA REFLEX INTERIOR. Cetatea este creată pe hârtie și construită ca o operă cu dimensiuni ideale. Cetatea întotdeauna va fi pentru cetățenii săi centrul lumii.

Poți socoti planul unei cetăți ca fiind fișa pe care o avem sub ochi ca restauratori, cu ajutorul căreia obiectul, opera, monumentul sunt identificate. Un oraș reprezintă în ansamblul lui o creație ce trebuie conservată, restaurată și uneori reconstituită sau întregită. Văzând ansamblul poți controla fragmentul și elimina, dacă e cazul, ceea ce e străin.

Martorii fotografici sau, cum ne place să-i numim astăzi, martorii digitali, sunt importanți nu numai în procesul restaurării și al conservării – digitalizând și reconstituind imaginea tridimensională, ne putem da seama de importanța proporției inițiale.

Trecutul nu se conservă în memorie, fie ea și colectivă; trecutul se reconstruiește plecând de la prezent. Recunoașterea implică începutul localizării. După Henri Bergson, citez din memorie, „visul nocturn

permite o întoarcere a trecutului ...” cu condiția (extrem de importantă) să mai existe un trecut.

Trecerea de la o epocă la alta se face doar frunzărind manualele capitol după capitol. Grecia Antică nu a dispărut catastrofal, Roma Antică o purtăm după 2.000 de ani așa cum purtăm amintirea unei proaspete despărțiri. Astăzi, doar mentalitatea față de ruine este posibil să fie alta.

Noțiunea de colecție trebuie să fie veche de când e lumea, lume. Acumularea de dragul acumulării, depozitarea de bunuri cu valoare estetică, și expunerea lor pentru un public prietenos și cunoscător este relativ târzie.

Siesta Timpului Istoric se face cu ajutorul neglijării viitorului. Trecutul acumulat este dat uitării de dragul prezentului care trebuie consumat cu orice preț. Durerea Ecclesiastului conștientizează nimicnicia ființei, raportată nu atât la eternitate, cât la imposibilitatea păstrării constante a creației materiale. A acumula și a face o întregă știință din conservarea, depozitarea și gestionarea continuă a creației omenești este un act temerar. Încercăm să eternizăm clipa, încercăm să fim o picătură de Dumnezeu. Ne bucurăm să vorbim ore în șir, teoretizând lipirea meșteșugită a două cioburi, ori descoperirea unui ciot de pieptene cu un singur dinte. Reconstruim imagini virtuale în mod științific, dar oare pentru cine o facem?

Culorile dispar ori se alterează înnegrindu-se, suportul se macină, piatra, lemnul, betonul îmbătrânesc inevitabil și ireversibil, sticla și metalul deopotrivă se fărâmă la cea mai mică atingere. Iar noi veșnicim și teoretizăm veșnicirea și depozităm. Cine însă ne mai intră în aceste depozite patrimoniale? Tinerii doresc și ei să contribuie la prezent cu energia lor și încearcă cu disperare să-și găsească un loc printre oameni. Încercă să spună că a înnoi nu este tot una cu a întregi și poate că înaintarea are în bagajul de mână și noțiunea de *debarasare*.

Spectacolul vieții cuprinde un trecut, un prezent și un viitor. Nu întotdeauna în această ordine și nu neapărat toate trei împreună. Nașterea cuprinde trecutul și un

mereu prezent pe care îl pierdem printre degete. Viitorul este însă marea enigmă la care visăm și pe care nu putem să-l materializăm. Ni-l dorim creațiilor noastre, ni-l dorim ființei noastre. Dar singurul lucru pe care l-am reușit, visând la tinerețe fără bătrânețe, este să mumificăm un prezent deja trecut, aproape orb la venirea viitorului. O facem artificial copiind în oglindă până nu mai știm care e viața și care e moartea. Uităm că în natură nu există simetrie.

Astăzi frica de noi depozite a făcut să construim efemer, pentru un an, pentru un minut ... Atât cât bei o cafea într-un pahar de plastic, privind apusul dintr-un scaun din plastic. „A construi durabil” a fost uitat pentru sloganul „economie durabilă”. Chiar și rețetele, dacă poți vorbi de rețete în restaurare, se schimbă mai des decât percepem noi. Pentru cine restaurăm? De ce simțim nevoia să controlăm timpul?

Materia îmbătrânește sub ochii mei, am descoperit acest lucru și ca sculptor și ca restaurator. Nu se mai regenerează. O digitalizez să mă bucur de imaginea ei, să o port cu mine. Pentru că am dat-o, sub o formă sau alta, cui și-a dorit-o: un Obiect. La o primă vedere acest Obiect este un semnificant. Despărțit de mine, el își pierde o parte din acest statut, devenind obiect de muzeu cu o fișă în care se specifică detaliat ce semnifică. Într-un prezent apatic este posibil ca obiectul să rămână doar cu o imagine de obiect decorativ ... fragment fără importanță, de care specialiștii pot să se dispenseze ... dacă nu ar exista norme, reguli, proceduri. Îți rămâne, dacă nu suporti trecutul, să pleci aiurea, unde trecutul european este o noțiune abstractă și unde o sută de ani este lăbărțată în săli spațioase, fiind adjuvant și punct de pornire al noțiunii de Antichitate.

Premizele unei Lumi Noi primenindu-se, dar nu din propria cenșă, fiindcă asta ar însemna respectarea trecutului, și e cu mult prea scump, le descopăr în București, unde o goană ne bună construiește mastodonți și monumente gigant.

Goana după aur a Lumilor Noi s-a întins pe orizontală și apoi pe verticală, dar acolo, în acele spații, construcțiile au găsit doar noțiunea de prezent-viitor. Un oraș care se sprijină pe trecut ar avea nevoie de o restaurare a imaginii, pentru care un rol esențial îl are știința și conștiința oamenilor, adică autocontrolul și controlul.

Frumusețea sălășluiește în detalii: o ramă decorată, o tușă fără cusur, proporția unei ferestre, o poartă cu vopsea scorojită de sub care stejarul își arată trăinicia ... și desigur clanțele turnate și cizelate. A ruina înseamnă a sărăci de detalii un întreg.

Cum refacem acest întreg despuiat de imaginea lui, deposedat de istorie și care nu are cum să se lupte cu o democrație pentru care controlul și autocontrolul au doar un caracter festivist electoral?

S-a bătut monetă calpă cu dărâmatul Bucureștiului, dând vina pe un singur om. Nu putem ierta amputarea unei Imagini. Sub ochii noștri, fără a fi nevoie de un pretext precum cutremurul ori sistematizarea, orașul decade, se sfărâmă, este măcinat parcă de un bombardament acid. Desigur se construiește. Se construiește Amnezic. Poți controla uitarea? Un oraș amnezic nu se poate autocontrola, se lăbărțază fără discernământ. Că ar trebui să începi de la un plan al orașului ori de la ceea ce ai pe teren construit este de la sine înțeles. Amplasarea unei statui este în strânsă legătură cu dimensiunile ei, raportate atât pe orizontală, cât și pe verticală, pentru că totul se rezumă la proporție.

Oricât de vanitos ar fi un artist, arhitectul ar trebui să-l tempereze. Artistul trebuie să se cenzureze înțelegând ce este autocontrolul. Iar arhitectul, dar nu numai el, să urmărească cu știință și echilibru, adică să controleze. Pentru că vorbim de o imagine a unui întreg – Orașul – restaurat sau în curs de restaurare.

Ceea ce s-a făcut în multe părți reprezentative ale orașului, s-a făcut închizând ochii controlului, lăsând liberă desfășurarea unor dimensiuni care transformă și modifică clădiri gândite ca un ansamblu, într-un talcioc de obiecte eterogene. Un spațiu unde proporția, integrarea, echilibrul, imaginea în ansamblu au fost mutilate. Controlul și autocontrolul merg strâns legate prin fire nevăzute și țin de etică și de profesionalism. E adevărat că a fi mercenar este și ea o meserie și când această meserie este bine făcută înseamnă distrugere, înseamnă să învingi. Victoria cui? Față de cine?

Controlul și autocontrolul sunt frați buni cu cenzura și autocenzura. Sensurile negative le cunoaștem. E bine totuși să înțelegem toate sensurile, ce înseamnă pozitiv și negativ, acțiune și nonacțiune, dar și că manipularea acestor cuvinte nu este apanajul unui sistem anume.

P.S. Am auzit multe despre conservarea și restaurarea obiectelor de suflet, lăsate de către sculptori în diverse spații în aer liber. Subiect discutat de specialiști între ei, fără participarea sculptorilor, care sculptori au în acele locuri, una sau mai multe sculpturi din piatră, lemn ori metal. Consider că autorii ar trebui să aibă un cuvânt hotărâtor, dacă nu despre conservare, măcar despre o relativă restaurare. Am văzut lucrări cârpite și am auzit păreri de un ridicol hilar, privind conservarea acestora. Posibil de bun simț, dacă ar fi vorba de utilaje agricole, ori de cine știe ce alte obiecte depozitate fortuit până când li se găsește o utilitate. Dar CINE CONTROLEAZĂ IMAGINEA? Și cine-i controlează pe cei care controlează?

Salonul Național de Restaurare. Gala Restaurării Românești. Craiova 27-29 septembrie 2012

Mariana-Lucia Nesfântu, șef serviciu
Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor
Biblioteca Națională a României
bdul Unirii, nr. 22, sector 3, cod 030833, București
tel. +40 213177805, +40 213142430-4, int. 1158; fax +40 213123381
e-mail: mariana.nesfantu@bibnat.ro

În perioada 27-29 septembrie 2012, a avut loc la Muzeul Olteniei din Craiova, prestigioasa manifestare culturală anuală *Salonul Național de Restaurare. Gala Restaurării Românești*. Cu acest prilej, organizatorii au invitat toate laboratoarele de restaurare din România să participe la o impresionantă expoziție care a reunit cele mai spectaculoase lucrări de restaurare executate de experții și specialiștii români. Evenimentul organizat începând cu anul 2000, de Muzeul Olteniei din Craiova, cu sprijinul Consiliului Județean Dolj, este singurul de acest gen din țară.

Iată ce ne-a spus domnul dr. Florin Ridiche, managerul Muzeului Olteniei din Craiova, la festivitatea de deschidere a salonului expozițional: „Întotdeauna am crezut că un salon de restaurare este, dincolo de expoziția propriu-zisă, un spațiu cu o dublă încărcătură emoțională. Pe de o parte emoția receptorului față de obiectul restaurat, de cealaltă parte, emoția restauratorului care se află, precum artistul, în fața „examenului”, a exercițiului receptării și aprecierii valorice. Este și Salonul de Restaurare tot o carte care poate fi apreciată, lectură cu plăcere sau ... dimpotrivă. Muzeul Olteniei din Craiova, cu sprijinul Consiliului Județean Dolj, o spunem cu

mândrie, este de bună vreme un centru important al restaurării românești, grație, desigur, Laboratorului de Restaurare-Conservare. Și anul acesta participările din țară sunt generoase. Le mulțumim și pe această cale tuturor instituțiilor și colegilor care ne-au onorat. Bun venit la Craiova!”

Președintele Consiliului Județean Dolj, domnul Ion Prioteasa, care a participat la deschiderea Salonului Național de Restaurare, a subliniat următoarele: „La consiliul județean este o echipă care stă foarte aproape de această activitate pe care dumneavoastră o desfășurați. Vreau să dăm un semnal și către concitadinii noștri, iar prin prezența atâtor personalități venite din toate orașele mari ale României, să dăm un mesaj către toată țara că aici, la Craiova și în Dolj, se petrece un lucru special la Muzeul Olteniei. Aici, la Craiova, sunt prezente 20 de muzee din România care și-au trimis operele. Sunt 100 de piese care au fost restaurate și fac parte din patrimoniul național”.

În anul 2012, Salonul a fost organizat în clădirea veche a Muzeului Olteniei, clădire restaurată la un nivel excepțional, din toate punctele de vedere, și reînălțată cu această ocazie. La eveniment au participat specialiști

Eveniment



Foto 1. Deschiderea oficială.
De la stânga la dreapta: domnul prof. dr. Ioan Opriș, domnul Ion Prioteasa, președintele Consiliului Județean Dolj, domnul dr. Florin Ridiche, manager Muzeul Olteniei, doamna prof. dr. Daniela Tarniță, președinta Comisiei de Cultură a Consiliului Județean Dolj.



Foto 2. Deschiderea oficială.
Doamna Mariana-Lucia Nesfântu alături de colegi din Zalău, Craiova, Sibiu și București.

din laboratoarele a numeroase instituții din România, ca de exemplu, Muzeul Național al Țăranului Român, Muzeul Municipiului București, Biblioteca Națională a României, Muzeul Național al Literaturii Române, Muzeul Județean Buzău, Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” Târgoviște, Complexul Național Muzeal „Moldova” Iași, Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău, Complexul Muzeal Arad, Muzeul Banatului Timișoara, Muzeul de Artă Timișoara, Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva, Muzeul Etnografic al Transilvaniei Cluj-Napoca, Muzeul de Etnografie Brașov, Muzeul Județean de Istorie Brașov, Muzeul de Istorie Galați, Muzeul Național Brukenthal Sibiu, Complexul Național Muzeal ASTRA Sibiu, Muzeul de Artă din Craiova și Muzeul Olteniei Craiova.

Selecția pieselor expuse la Muzeul Olteniei a fost făcută de o comisie de restaurare, din care au făcut parte domnul Ioan Opriș, fost ministru secretar de stat în Ministerul Culturii și Patrimoniului Național, domnul Dan Octavian Paul, șeful Laboratorului Zonal de Conservare-Restaurare, Muzeul Banatului, Timișoara, doamna Cecilia Hărăstășan, șef Laborator Conservare-Restaurare, Muzeul Național Brukenthal, Sibiu, doamna dr. Rodica Antonescu, restaurator grafică, Muzeul Municipiului București și doamna Simona-Violeta Gheorghe, restaurator, Muzeul Olteniei, Craiova.

Biblioteca Națională a României a participat în 2012 la Salonul Național de Restaurare cu două volume de carte veche românească, restaurate în cadrul Centrului Național de Patologia și Restaurarea Documentelor (CNPRD):

1) *Mystirio sau Sacrament sau Taine* 2 ..., 1651, inv. nr. 551597, cota CR XVII/II 13

Restaurator corp carte practicant: Viorica Nan

Restaurator coordonator corp carte: Claudia Condruz

Restaurator legătură carte: Gabriela Corbeanu

Restaurator elemente lemn-metal: Cristian Paul Bedivan și

2) *Octoihu și slujbele sfinților* ..., 1770, inv. nr. 271790, cota CR XVIII/II 158

Restaurator corp carte (în formare): Corina Constantinescu

Restaurator coordonator corp carte și restaurator legătură carte: Claudia Condruz

Restaurator elemente lemn-metal: Cristian Paul Bedivan.

Restaurarea acestor volume a constituit obiectivul final al programelor de formare și atestare în profesia de restaurator corp carte a doamnelor Corina Constantinescu și Viorica Nan de la Biblioteca Academiei Române, care s-au instruit practic sub coordonarea doamnei expert restaurator Claudia Condruz. (Restauratorii CNPRD, Claudia Condruz, Gabriela Corbeanu și Cristian Paul Bedivan, au încheiat procedura de restaurare a celor două volume, prin restaurarea legăturilor, deoarece cursantele au optat doar pentru obținerea atestatului de restaurator corp carte.)



Foto 3. Cele două volume restaurate, *Mystirio* și *Octoihu*, etalate în vitrina Salonului Național de Restaurare, 2012 – Craiova.

Exponatele din salon au fost structurate pe șase secțiuni, în funcție de materialele componente de bază: metal, ceramică, hârtie, pictură, textile și lemn. Iată câteva exemple relevante de obiecte restaurate, aparținând altor categorii decât hârtie – document.



Foto 4. Cupă, cultura Cucuteni A3, Neolitic-Eneolitic, aprox. 5500-2750 î.Hr. Restaurator Arina Hușleag, Muzeul de Istorie a Moldovei, Iași.

Foto 5. Vitrina cu piese rare de ceramică restaurate: *în dreapta jos*: Cană, Epoca Bronzului, cultura Cârna-Gârla Mare, 1600-1150 î.Hr., restaurator Țuțu Bărbulescu, Muzeul Olteniei Craiova; *în stânga jos*: Castron, Epoca Bronzului, cultura Cârna-Gârla Mare, 1600-1150 î.Hr., restaurator Viorel Florian Cojocaru-Bichea, Muzeul Olteniei Craiova; *în dreapta sus*: Strachină, cultura Wietenberg, faza III-IV, 2200-1600 î.Hr., restaurator Daniela Gheară, Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva; *în stânga sus*: Vas funerar, Epoca Bronzului, restaurator George Iacobeanu, Muzeul Județean de Istorie Brașov.



Foto 6. Icoană brodată, 1861, restauratori Laura Troșan și Vasilica Daniela Toader, Muzeul Etnografic al Transilvaniei Cluj.



Foto 7. Ladă de zestre, 1644.
Restaurator Gabriela Negoescu,
Complexul Național Muzeal ASTRA Sibiu.



Foto 8. Sabie de ritual, sec. XVI.
Restaurator Emanoil Pripion, Muzeul Județean
de Istorie și Artă Zalău.

Tot în 2012, au fost decernate pentru prima dată, în cadrul Salonului Național de Restaurare, premiile *Galei Restaurării Românești* pentru cele mai bune lucrări expuse în salon. Gala a fost anunțată încă din 2011, la Conferința Internațională MATCONS 2011 – Craiova, de către domnul dr. Mihai Fifer, directorul de atunci al Muzeului Olteniei. Juriul compus din experți în restaurare și din reprezentanți ICOM a evaluat dificultatea dosarelor de restaurare și calitatea executării procedurilor de restaurare. La rândul lor, restauratorii au fost invitați să își prezinte și susțină lucrările expuse în salon. S-a acordat câte un premiu pentru fiecare secțiune a salonului, deci și secțiunea restaurare carte – document a avut un singur premiu.



Foto 9. Juriul „Galei Restaurării Românești”.
De la stânga la dreapta: doamna dr. Rodica
Antonescu, Muzeul Municipiului București,
doamna dr. Cecilia Hărăstășan, Muzeul Național
Brukenthal, Sibiu, domnul prof. dr. Ioan Opriș,
Muzeul Național de Istorie a României,
București, domnul dr. Dan Octavian Paul,
Muzeul Banatului, Timișoara, membru în
Comitetul Național Român ICOM, doamna dr.
Simona Gheorghe, Muzeul Olteniei Craiova.

Premiile unice, speciale, ale Salonului Național de Restaurare au fost acordate unui număr de cinci instituții din România – Biblioteca Națională a României, Muzeul Național Brukenthal Sibiu, Complexul Național Muzeal ASTRA Sibiu, Complexul Național Muzeal „Moldova” Iași și Muzeul Etnografic al Transilvaniei Cluj-Napoca.

Restauratorii CNPRD, Claudia Condruz, Gabriela Corbeanu și Cristian Paul Bedivan, prezenți la Salon și la Gala Restaurării Românești, au susținut cu succes etapele evaluării și au răspuns întrebărilor juriului, obținând pentru cele două lucrări de restaurare, cel mai mare punctaj al secțiunii de restaurare carte – document. În consecință, juriul le-a acordat premiul special unic pentru restaurare carte și diploma aferentă.



Foto 10. Premianții fericiți! În stânga, doamnele Claudia Condruz și Gabriela Corbeanu.

Președintele juriului, domnul prof. dr. Ioan Opreș, a evidențiat Biblioteca Națională a României, în cadrul festivității de premiere, și pentru rezultatele excelente obținute de-a lungul timpului în formarea de personal în domeniul restaurării de carte – document pentru Sistemul Național de Informare și Documentare, spunând că CNPRD are un laborator de prestigiu, renumit pentru numărul mare de specialiști care și-au făcut instruirea practică aici.

Transmitem cu această ocazie sincere felicitări și mulțumiri organizatorilor Salonului Național de Restaurare, în special colectivului Laboratorului de Restaurare-Conservare al Muzeului Olteniei, coordonat de domnul Tuțu Bărbulescu, o echipă de profesioniști remarcabili, care an de an duc la bun sfârșit, cu succes, cu dăruire și cu eforturi umane și financiare, acest eveniment cultural unic în România și în Europa.

(Fotografiile 1 și 3-8 îi aparțin autoarei, fotografiile 2 și 9-10 au fost oferite de domnul Leonard Fulău de la Muzeul Național al Literaturii Române.)



Interviu cu doamna Cezarina Bărăian

Mariana-Lucia Nesfântu, șef serviciu
Centrul Național de Patologia
și Restaurarea Documentelor
Biblioteca Națională a României
e-mail: mariana.nesfantu@bibnat.ro



R.: *Stimată doamnă Cezarina Bărăian, cum ați ales să lucrați în Biblioteca Națională a României?*

Cezarina Bărăian: În anul 1961 am fost angajată la Biblioteca Centrală de Stat (BCS), cum se numea pe atunci actuala Biblioteca Națională a României. În primii zece ani am lucrat în Serviciul Relații cu publicul, fiind custode la sala de lectură.

Nu mai știu care este acum gradul de ocupare a sălilor de lectură, dar în acei ani, dimineața, înaintea deschiderii bibliotecii, la ora 8:00, era deja formată o coadă imensă care aștepta. Nu pot uita nici acum cursa teribilă spre scări a cititorilor, pentru a-și ocupa locurile în sălile de lectură, săli care rămâneau ocupate până la ora închiderii, adică pînă la orele 22:00. În perioada aceea am cunoscut plăcerea lecturilor și am încercat să-mi completez cunoștințele.

R.: *Când v-ați hotărât să deveniți restaurator de carte? V-a influențat cineva?*

Cezarina Bărăian: În 1967, s-a luat hotărârea înființării Laboratorului de Restaurare Carte și Documente al BCS. Cu un an în urmă, șefa laboratorului, doamna Eugenia Balteș, făcuse un curs de specializare timp de un an, la Roma, la Institutul de Patologia Cărții. În primele luni am fost cinci angajați în laboratorul de restaurare. Eu am fost selectată din bibliotecă. Mi s-a spus că m-au recomandat îndemănarea, dorința de cunoaștere și dragostea de carte. Pentru departamentul de investigații au fost aduși

domnii Anatolie Cruher și Ramiro Georgescu, ambii cu specializări în străinătate, în Italia.

R.: *Vă rog să ne povestiți despre înființarea Laboratorului de Restaurare al BNR.*

Cezarina Bărăian: Singurele laboratoare existente la vremea aceea în România erau Laboratorul Arhivelor Statului (cu circuit închis) și Laboratorul Muzeului Național de Artă (pentru pictură și grafică). Orice început e greu. Așa a fost și cu înființarea Laboratorului de Restaurare al BNR. Prin strădania doamnei director Angela Popescu-Brădiceni și a șefei de laborator, doamna Balteș, am început să achiziționăm, mai mult prin transferuri, aparatură din spitale, etuve, instrumentar ș.a. În cămăruța de la subsolul clădirii din strada Piața Amzei, am început munca de restaurator sub îndrumarea șefei de laborator. Am început să experimentăm diverse rețete de tratament și mici mostre de probe de restaurare. Am lucrat pentru început pe fereastră, așa reușeam să vedem mai bine conturul completărilor și puteam îndepărta surplusul de hârtie japoneză.

După apariția Legii Patrimoniului, în 1974, s-au înființat laboratoarele zonale. Fiind singurul laborator cu restauratori atestați, am primit sarcina să-i pregătim pe restauratorii corp carte și restauratori legătură carte de patrimoniu pentru toate laboratoarele nou înființate.

Am vizitat în ultima vreme, noul laborator de restaurare al BNR și m-am bucurat că, după mulți ani de așteptări, în sfârșit, visul nostru, al „pionierilor restaurării”, s-a împlinit. Cu spațiul, dotările și experiența restauratorilor, Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor o să poată concura oricând, cu marile laboratoare din străinătate.

R.: *Care erau pe atunci modalitățile de instruire și de formare a restauratorilor?*

Cezarina Bărăian: În aceea perioadă am început pregătirea teoretică la Centrul de Perfecționare al Ministerului Culturii. Am fost o generație norocoasă pentru că am avut îndrumători excepționali și o programă completă: pe lângă fizică și chimie am avut cursuri de conservare, istoria artei, muzeologie, istoria scrisului, tehnologia restaurării.

R.: *Vă rog să ne spuneți câteva nume ale îndrumătorilor pe care i-ați avut atunci la Centrul de Perfecționare și care au contribuit în mod deosebit la formarea dumneavoastră ca profesionist în domeniul restaurării cărților de patrimoniu.*

Cezarina Bărăian: Am avut șansa să fim instruiți de profesioniști renumiți la nivel național și chiar internațional, ca doamna Mia Schatz care a predat „Istoria scrisului și a cărții vechi”, domnul Radu Florescu care ne-a învățat despre „Istoria artei și muzeologie”, doamna Cella Manea care a predat

„Tehnologia restaurării cărții vechi” și domnul Aurel Moldoveanu care ne-a inițiat în „Bazele conservării colecțiilor de patrimoniu cultural”.

R.: *Ați beneficiat și de programe de instruire în străinătate?*

Cezarina Bărăian: Da. În pregătirea mea m-au ajutat foarte mult stagiile de documentare în laboratoare de prestigiu din Europa. În Italia am fost la Biblioteca Națională din Florența și la Centrul de Patologie a Cărții din Roma, unde am experimentat diverse metode de restaurare. În Cehoslovacia am efectuat un stagiu pentru restaurarea pecetilor și a sigiliilor la Biblioteca Mănăstirii Strahov din Praga. Un alt stagiu l-am efectuat la Centrul de Restaurare din Bratislava, unde m-am specializat în restaurarea miniaturilor.

În cursul anilor 2007 și 2008, am făcut două vizite profesionale în Ungaria și Austria, împreună cu un grup de patru specialiști ai Laboratorului Muzeului Național al Literaturii Române: Consuela Cioboteanu, Versavia Lazăr, Adriana Mirică și Leonard Fulău.

În Ungaria am fost la Biblioteca Națională *Széchenyi* și la Muzeul Literaturii *Petőfi* unde am învățat despre completarea lacunelor din materialul papetar, folosind metoda turnării manuale și mecanizate a pastei de hârtie. Austria a reprezentat un obiectiv principal, aflat pe lista proiectelor noastre, și anume acela de a purta corespondență în scop documentar cu laboratoare de prestigiu din străinătate.

La Institutul de Restaurare al Bibliotecii Naționale a Austriei, am ajuns prin invitația doamnei Christa Hofmann, directoarea institutului. În perioada petrecută acolo, am asistat la intervenții efectuate de către specialiști, pe mai multe materiale, încercând să acoperim o gamă tehnică bogată și variată. Am asistat la restaurarea manuscrisului *Lauda Sfintei Cruci* a lui Rabanus Maurus Magnetius (780-856), arhiepiscop de Mainz, manuscris care conține 28 de poeme dedicate Sfintei Cruci. Un alt document important restaurat a fost un codex din 1809, al Bibliotecii Domului din Salzburg, alcătuit din 55 de pagini de pergament. *Harta celor 10.000 de țări ale Pământului*, tipărită în 1602 de Matteo Ricci (1552-1610) și ajunsă în posesia împăratului Leopold I în 1672, a fost ultima lucrare importantă la care a cărei restaurare am asistat noi, toți cei din grup.

R.: *Ce v-a motivat pentru a persevera în această profesie, deloc ușoară sau simplă, pentru a deveni un expert în domeniu și pentru a o considera o alegere definitivă în viața dvs?*

Cezarina Bărăian: Cred că dragostea pentru meseria de restaurator este cea mai importantă; de fapt, nu cred nici acum, după 40 de ani de munca în laborator, că există meserie mai frumoasă, care să-ți ofere

experiențe mai interesante decât cea de restaurator. Dorința de a rezolva fiecare caz apărut, colaborarea cu experții în cadrul comisiilor de restaurare, redarea formei inițiale a obiectului (carte, document ori hartă) îți dau mari satisfacții și sunt lucruri unice.

R.: *Ce ne puteți spune despre activitatea dumneavoastră de mentor și formator al celor tineri?*

Cezarina Bărăian: Rolul de formator și responsabil cu pregătirea practică a noilor angajați din laboratoarele zonale mi-a prilejuit legături strânse cu toți restauratorii din rețea. Am ajutat permanent activitatea laboratorului, prin Centrul de Perfecționare, organizând stagii de pregătire din cinci în cinci ani pentru restauratorii atestați.

R.: *Ce recomandări puteți face tinerilor restauratori sau celor care doresc să învețe această profesie?*

Cezarina Bărăian: Șansa restauratorilor de a participa la stagii de documentare, cursuri și manifestări internaționale de profil este de mare ajutor pentru desăvârșirea pregătirii și posibilitatea de afirmare a școlii de restaurare românești. Tehnica actuală dă posibilitatea tinerilor de a comunica și ține legătura mult mai ușor decât o faceau cei din generația noastră. Informația ajunge imediat acolo unde trebuie și poate fi utilizată ca atare. Există reviste, cataloage și forumuri on-line, organisme de profil, naționale și internaționale – Asociația Conservatorilor și Restauratorilor din România (ACRRo), European Confederation of Conservators-Restorers' Organisations (ECCO) etc.

R.: *Ce ne puteți spune despre activitatea dumneavoastră managerială ca șef al Laboratorului de Restaurare la Muzeul Național al Literaturii Române? Din ce an ați condus acest laborator?*

Cezarina Bărăian: Din anul 1991 m-am mutat la Muzeul Literaturii Române, unde am fost sprijinită de către directorul muzeului, regretatul Alexandru Condeescu, și de șefa laboratorului, doamna Adriana Daia. După pensionarea acesteia, în 1998, am preluat conducerea laboratorului de restaurare al Muzeului și împreună cu tinerii nou angajați am amenajat un laborator mic, funcțional, dotat cu ustensile, aparatură și materiale. M-am implicat în pregătirea practică a noilor colegi, viitori restauratori de carte. Dorința de a face cunoscută activitatea laboratorului MNLR m-a făcut să îmi îndemn colegii să participe la toate manifestările naționale: sesiuni de comunicare, saloane, simpozioane și colocvii, să realizeze contacte și schimburi de experiență, atât cu laboratoarele din țară, cât și cu laboratoare din străinătate. Am încercat să existe o colaborare perfectă între noi și o atmosferă plăcută de lucru și așa am reușit rezolvarea multor probleme.

R.: *Care a fost cea mai mare dificultate cu care v-ați confruntat în cariera dumneavoastră?*

Cezarina Bărăian: În laborator am restaurat multe obiecte de patrimoniu importante, atât cărți, cât și hărți, documente, scrisori manuscrise. Am întâmpinat dificultăți mereu, dar reușita obținută în final a meritat orice efort.

R.: *Dar cea mai mare realizare profesională?*

Cezarina Bărăian: Numărul lucrărilor restaurate de-a lungul anilor este foarte mare și consider că ar fi nedrept să numesc doar unele dintre ele, pentru că

fiecare lucrare în parte este „un caz”. Chiar dacă nu toate au aceeași valoare istorică, restaurarea lor implică de multe ori același efort. O realizare profesională dragă sufletului meu este aceea de pregătire și formare a unui număr considerabil de restauratori.



Foto 2. Doamnele Cezarina Bărăian și Mariana-Lucia Nesfântu la Salonul Național de Restaurare 2012 – Craiova.



Foto 3. Doamna Cezarina Bărăian și domnul Leonard Fulău la Salonul Național de Restaurare 2012 – Craiova.



Foto 4. Discuții profesionale la Gala Restaurării Românești 2012 – Craiova.



Foto 5. Documente și volum de carte veche restaurate la MNLR și expuse în Salonul Național de Restaurare 2012 – Craiova.

Interviu

Mașini automate și semi-automate *Oracle®* pentru curățat și restaurat cărți și documente

Ing. Eliane Carafoli, *director marketing*
TRAMONTANA 2000 S.R.L.

Bdul Lacul Tei, nr. 63, sector 2, cod 020373, București
tel. +40 213169523; fax +40 213193798

e-mail: office@tramontana.ro; http://www.tramontana.ro/

Praful depus pe suprafețele cărților, documentelor sau periodicelor reprezintă un real pericol, atât pentru colecții, întrucât le amenință integritatea și longevitatea, cât și pentru utilizatori, în special bibliotecarii care sunt expuși riscului dezvoltării unor boli ce pot avea consecințe grave: alergii, astm cronic, boli de piele, boli cardiovasculare, cancer pulmonar. Sporii de bacterii și mușci prezenti în praf și responsabili de deteriorarea documentelor și a sănătății pot rezista timp îndelungat, astfel că este necesară luarea unor măsuri de curățire și / sau tratare a documentelor cu regularitate și de prevenire a acumulării straturilor de praf. Orice program de conservare, prezervare și restaurare a patrimoniului cultural, de împiedicare a degradării moștenirii noastre culturale, implică intervenții menite să contracareze acțiunea factorilor care declanșează procesele de deteriorare a documentelor (conservare preventivă) și / sau măsuri de contracarare a efectelor degradărilor fizice, biologice și chimice (restaurare, conservare curativă); toate aceste măsuri trebuie să includă eliminarea prafului de pe suprafața cărților.

Desprăfuirea manuală prezintă o serie de inconveniente: presiunea prea mare și inegală a periilor pe suprafața cărților și acțiunea directă a tubului de aspirare și suțiuina puternică pot deteriora hârtia; o mare parte din praful de pe carte este împrăștiat în atmosferă și inhalat de personalul însărcinat cu întreținerea etc. Soluția pe care TRAMONTANA 2000 s.r.l. o propune este folosirea unor echipamente profesionale, fabricate integral în Italia și prezente, prin intermediul acestei firme, și în România. Echipamentele de desprăfuire se compun din mașini automate sau semiautomate, serii de perii speciale și aspiratoare de tip industrial.

DEPULVERA® este o mașină automată cu o viteză de lucru de 12 cărți/minut. Structura sa este din aluminiu, iar hota ermetică – alcătuită din panouri de plexiglas. Periile sunt confecționate din păr natural de cal, care nu atrage sau reține praful. Un sistem de citire cu fotocelule permite determinarea dimensiunii cărții și reglarea poziției periilor. Mașinii i se atașează un

aspirator profesional dotat cu filtru HEPA, pentru particulele ce reușesc să treacă de filtrele convenționale, împiedicându-se astfel dispersia prafului. De regulă, este suficientă o singură trecere a materialului prin mașină pentru a asigura o curățire adecvată, mai ales dacă aceasta este efectuată cu regularitate.



L'AURA® este o mașină semi-automată pentru curățirea colecțiilor cu format mare de carte, a bibliorafurilor, a dosarelor și a altor obiecte mai voluminoase. Sunt necesare două pasaje pentru fiecare obiect în parte. În rest, caracteristicile acestei mașini sunt similare cu ale echipamentului DEPULVERA. Și acestei mașini i se poate atașa un aspirator cu filtru extern HEPA.



SPIRABILIA® este o hotă de restaurare / conservare ce permite curățirea și restaurarea materialului cu patologii de conservare, a cărților delicate sau foarte vechi și a volumelor desfăcute. În aceste situații se analizează fiecare pagină a cărților pentru a semnaliza petele, atacul micotic, depozitele reliefante de murdărie, posibilitatea existenței insectelor vii etc.



Desprăfuirea cărții are, așa cum am văzut, scopul principal și direct de protejare, dar totodată, este și o ocazie de evaluare și monitorizare a stării colecțiilor pentru a dispune de alte măsuri de conservare sau pur și simplu de inventariere a fondului de carte. Unul din avantajele acestor echipamente, pe lângă, desigur, cel al curățirii și protejării cărților, este protejarea sănătății personalului care lucrează în direct contact cu ele, deoarece în timpul operațiunii de desprăfuire se evită contaminarea mediului cu particulele de praf și agenții patogeni de pe cărți.

Trebuie evidențiate și alte atribute importante: manevrarea ușoară a aparatelor în spații înguste,

funcționarea silențioasă, astfel încât pot fi folosite și în orele de program ale bibliotecii, adaptarea automată la diferite formate și dimensiuni de documente (cărți, reviste, clasoare etc). Echipamentele prezintă și avantajul că pot fi întrebuințate cu ușurință de către personalul bibliotecii, fără o pregătire specială în afara instruirii minime care se efectuează odată cu livrarea. Totodată, mentenanța mașinii presupune operațiuni simple pe care înșiși utilizatorii le pot executa. Doar operațiunile de mentenanță extraordinară (cum ar fi schimbarea curelelor de transmisie) vor fi efectuate de personal specializat, calificat, pe care firma TRAMONTANA 2000 s.r.l. îl pune la dispoziția utilizatorilor.

Dintre numeroșii beneficiari ai echipamentelor prezentate putem menționa prestigioase biblioteci precum Biblioteca Britanică (Londra), Biblioteca Națională a Spaniei (Madrid), Biblioteca Universității Politehnice din Timișoara. În România, firma care promovează și instalează aceste echipamente este TRAMONTANA 2000 srl, bd Lacul Tei, nr. 63, sector 2, București, tel. 0213169523, <http://www.tramontana.ro/>, e-mail: office@tramontana.ro.

TRAMONTANA 2000 srl

va ofera sistemele de arhivare La Tecnica



- TECNOROLL - sistem cu moduli culisanti pentru arhive mari, profesionale, inclusiv pe 2 nivele (cu supanta) si actionare electrica
- ROLLOFFICE - sistem versatil cu moduli culisanti pentru arhive mici, spatii publice etc.
- ROLLEXPO - sistem pentru expunerea si depozitarea pe verticala a pieselor plane
- TECNOSLIDE - sistem cu moduli culisanti longitudinal, pentru spatii publice

TRAMONTANA 2000 srl

Tel. 021 3169523 ; E-mail: office@tramontana.ro ; www.tramontana.ro

TRAMONTANA 2000 srl

VA OFERA ECHIPAMENTE PENTRU CURATAT SI RESTAURAT CARTI SI DOCUMENTE.



DEPULVERA - Echipament automat pentru eliminarea prafului de pe suprafețele expuse ale cartilor

L'AURA - Echipament semiautomat pentru eliminarea prafului de pe carti, documente si bibliorafturi de mari dimensiuni

SPIRABILIA - Hota pentru interventii specializate de restaurare si conservare curativa a cartilor si documentelor

PULVISINA - Aparat de mici dimensiuni actionat manual, pentru desprafuirea cartilor

TRAMONTANA 2000 srl

Tel. 021 3169523 ; E-mail: office@tramontana.ro ; www.tramontana.ro

BIBLIOTECA NAȚIONALĂ

A
ROMÂNIEI
BUCUREȘTI

Bd. Unirii nr. 22, Sector 3

Cod 030833

Telefoane:

021 314 24 30-34

021 315 70 63

Fax:

021 312 33 81

e-mail: biblioteca@bibnat.ro

www.bibnat.ro



Preț: 26 lei

ISSN 2067-2624

